

Litteraturvetenskapliga institutionen
Stockholms universitet

Jag smakar Min Själs Höghet och hjärtats känslor dem skrifver jag

Om Ulrica Carolina Widströms liv och dikt

C-uppsats av Tilda Maria Forselius
Handledare: Ulf Olsson
Vårterminen 1998

Innehåll

Inledning: Att möta en röst ur historien	3
Metod, syfte	3
Disposition och frågeställningar	4
Tidigare forskning	6
Bakgrund: Hur en städerskas dotter vågade tala om Själens Höghet	8
Upplysning, empirism och hjärtats tro	9
“Upptäckten“ av kvinnorna som särskilda	10
Natur, moderskap och själ	13
Ett nytt diktideal	15
Kvinnan som Hög Natur	16
Biografi: En fru “med snille för de ädlaste känslor“	20
Uppväxt på Stockholms slott	20
Inspirerande miljöer, debut	23
“Vacker och vitter“ bland uppåtstigande skalder	24
Familjeår i politisk orostid	26
Sorgliga händelser, ny start	28
Ett modernt tidningskoncept	30
Reaktion mot kulturen och andra svårigheter	32
Ett nytt försök på bokmarknaden	34
Makens bortgång, konkurs	35
Flytt till Västergötland; ny bildad krets	36
Sista åren i Mariestad	38
Litterär beskrivning: Gudars möten i det borgerliga Arkadien	41
Gessner och 1700-tals-pastoralen	41
En fantasivärld mitt emellan rokokon och den borgerliga idyllen	42
Kärleksmöte med nattens gudinna	43
Ett gudabenådat landskap	45
Fysisk vällust och kvinnans begär	47
Dikternas tilltal	49
En alternativ position: tal till föreställda barn	50
Analys: “Och mina blommor der förströdde“	52
Hur har dikten lästs av kritiken?	52
Två feministiska synsätt	53
Floramyten som grundbild	54
Filomela och näktergalen	55
Landskapets symbolik; mytologiska vatten	57
Ambivalens och moral	59
Broderiet - det dubbla språket	60
Flora mister sin makt	62
Splittringen mellan natur och kultur	63
Särarten i en ideologisk fälla	64
Sammanfattning: Vad ryms i korgen?	67
Källor och litteratur	69
Appendix: Korgen	74

Att möta en röst ur historien

Några rader i *Tidning för Skaraborgs län* väckte först min nyfikenhet på Ulrica Carolina Widström. Hon beskrevs där som en 1700-talsskaldinna som fallit i glömska. Jag hade aldrig tidigare hört talas om henne, trots ett mer än tjugofemårigt intresse för kvinnliga författarskap och feministisk litteraturforskning. Här fanns en kunskapslucka att fylla för mig själv, och – föreföll det – även för andra.

Min nyfikenhet fick också näring av ett lokalhistoriskt intresse: Ulrica Carolina Widström bodde under sina sista år (1830-1841) på olika adresser i Gamla stan i Mariestad, i hus som fortfarande står intakta och som ligger bara några hundra meter från min bostad. På ett lågt 1700-talshus, Kyrkogatan 18, upptäckte jag en diskret emaljplatta till hennes minne. Och på Mariestads bibliotek fanns hennes personliga exemplar av *Ulrika C. Widströms Samlade Vitterhetsförsök*, med dedikation till författaren från initiativtagaren till utgivningen – till hemlån! När jag gick från biblioteket med denna märkvärdighet i väskan, tog vägen via kullerstensgatorna i Gamla stan och passerade huset där bokens författare avlidit drygt 150 år tidigare, kunde jag inte bortse från en viss känsla av romantisk utvaldhet. Som om jag fått ett slags uppdrag att fullfölja.

Metod, syfte

“Historia är vårt samtal med de döda“, sade Sandra Gilbert vid en föreläsning vid Stockholms universitet i maj 1997. Men det är ett samtal på speciella villkor: de dödas röster kan bara avlyssnas genom tolkning av efterlämnade dokument, genom läsning av deras liv som text och tecken. Mitt samtal med Ulrica Carolina Widströms liv och dikt har skett genom olika sorters texter: både historiska dokument av typen mantalslängder, boupp-teckningar, brev och liknande, och texter som hör till den litterära världen: hennes eget författarskap, kritikers texter, litteraturhistorikers.

Fram har stigit en bild av en flitig översättare, diktare, mor och pedagog. “Hennes lefnadshistoria företer ringa märkvärdighet“, skriver en av dem som kort tecknat Widströms biografi, Gustaf Ljunggren i *Svenska Vitterhetens Häfder*.¹ Och det stämmer naturligtvis på ett sätt; hon hade ingen formell bildning, gjorde aldrig några utlandsresor och blev naturligtvis aldrig heller hovpoet, biskop eller kunglig bibliotekarie som flera av de samtida manliga poeterna. Men att hon som dotter till vanligt tjänstefolk lyckades hävda sin rätt till ett vittert, skrivande liv, kombinerade det med moderskap, genomlevde stora sorger,

¹ Ljunggren, Gustaf: *Svenska Vitterhetens Häfder efter Gustaf III:s död*, 5 vol. (Lund 1873-1881), vol. 3, sid. 363.

bakslag och konkurser, och som åldring slutade sina dagar utfattig men hyllad av Svenska Akademien – det är utan tvivel ett märkvärdigt kvinnoöde.

Biografisk forskning betraktas knappast som något väsentligt inom litteraturvetenskapen i dag, men jag har funnit det motiverat att rekonstruera Ulrica Carolina Widströms liv och författarvillkor. Och det i synnerhet på grund av att hon i hög grad befann sig utanför de etablerade litterära sammanhangen, i en zon som sällan görs synlig. När det gäller okända, marginaliserade, kvinnliga författarskap behövs insikter om livssammanhangets förutsättningar för att ta till orda. Utan insikt om villkoren för skapandet och de sociala sammanhangen blir det svårt att förstå hur ord hamnar på papper och blir litteratur – eller inte blir det.

I de svenska kvinnornas litteraturhistoria utgör Ulrica Carolinas Widströms författarliv en förbindelse mellan viktiga faser. Hon föddes 1764, ett år efter Hedvig Charlotta Nordenflychts bortgång, och avled 1841, när de borgerliga romanförfattarinnorna – exempelvis Fredrika Bremer och Sophie von Knorring – skördade stora framgångar. Litterärt jämfördes hon som ung med “herdinnan i Norden“, det vill säga Nordenflycht, och som gammal med Fredrika Bremer. Hon fick också på ålderdomen stöd av den nya generationen skrivande kvinnor. Under hennes livstid (i stort sett samtida med Anna-Maria Lenngren) skedde enorma förändringar, såväl politiskt och idémässigt som litterärt – något som författarskapet och den ställning det gavs kan sägas illustrera på olika sätt. I texterna kan man exempelvis se en glidning mellan en klassicistisk rokokovärld och borgerligt förromantisk litteratur.

Min ambition har alltså varit att placera in författarskapet i ett historiskt och litterärt sammanhang, men också att hitta infallsvinklar till att tolka det. Ulrica Carolinas Widströms texter tillhör, som Björn Julén har påpekat, “en associationssfär, som i dag är oss ganska främmande”² och jag har fått söka mig fram i en hermeneutisk lässpiral. Det har gällt dels att försöka avkoda de klassicistiska bilderna, dels att tillämpa en läsart som är meningsfull från dagens horisont *och* som får stöd i läsningen av hennes (tids) idésammanhang. Även om jag försöker utgå från författarens kontext och förutsättningar är det inte hennes avsikter som står i fokus. Min inriktning i arbetet har varit att om möjligt läsa “liv“ (i meningen författarroll, självförståelse) och “skriv“ som en helhet, men tolkningen gör inte anspråk på att vara någon “sanning“ – den ska i stället förstås som en av många tänkbara läsarter och ett tillägg till texten från nuets perspektiv.

Disposition och frågeställningar

I kapitel ett är infallsvinkeln (idé)historisk. Jag utgår från en otryckt “programmatisk“ text av den unga Ulrica Carolina Widström och diskuterar – eller snarare spekulerar kring – hur hon uppfattade sin köns- och författaridentitet och vilka sammanhang som kan ha

² Björn Julén: “Ulrika Widström“, i *Lyrkvännen* nr 5 1989, sid. 219.

format hennes upplevelse av en rätt att tala. Hit har jag också fogat tankar från vår tids modernitetskritiska forskning och idéer om hur "det kvinnliga" konstruerades under 1700-talet. Men jag har inte velat låsa min förståelse vid ett övergripande ideologikritiskt perspektiv utan intresserar mig för den dubbelhet som uppstår när man ställer synsätt mot varandra.

I kapitel två tecknar jag en bild av författarinnans liv. Jag har – kritiskt – pusslat ihop fakta som finns tillgängliga i tidigare biografiska artiklar med den biografiska grundforskning jag själv utfört.

De tredje och fjärde kapitlen ägnas åt texterna. Fokus i kapitel tre ligger dels på det litterära sammanhanget, på traditioner och genrer Ulrica Carolina Widström kan sägas ha verkat inom, dels på den erotiska tematiken i hennes texter. Jag diskuterar också "tilltalet" i dikterna och vad det är som gör att somliga av dem ter sig mera läsbara än andra. I kapitel fyra följer jag några olika tolkningsspår kring dikten "Korgen". Jag ser i dikten en dystopisk variation av ett mytologiskt tema, där föreställningen om kvinnans samhörighet med naturen är grundläggande. Min idé är att dikten på flera plan kan läsas som ett tal om hur kvinnan fångas i ett dilemma mellan olika roller eller positioner. Det handlar bland annat om den svåra kampen för att erövra ett språk för sina erfarenheter. Övergången till det moderna borgerliga samhället och den förändring av natursynen, som sker just i författarinnans samtid, är viktiga förståelsevägar för min läsning.

Användningen av några begrepp kan behöva kommenteras. Det första är det viktiga men besvärliga ordet "kvinnlig" som oundvikligen fått en glidande betydelse. Ibland syftar det på föreställningarna om "det kvinnliga" – det vill säga på en allmän uppfattning om vad kvinnor "är" och representerar i kulturen. I dessa fall har jag satt citattecken kring ordet. I andra fall, till exempel i sammansättningen kvinnliga diktare, betecknar det sammanhang skapade av kvinnor, eller något som utgår från kvinnors erfarenheter.

Det andra är begreppet för den litteraturhistoriska period eller tradition Ulrica Carolina Widström åtminstone delvis verkade inom. När det gäller "gustavianerna",³ poeterna i det hovsammanhang som var hennes utgångspunkt, talar källorna vanligen om franskklassicism, medan exempelvis den något tidigare Creutz står för salongskulturens rokokosensibilitet.⁴ I linje med Björn Julén⁵ har jag valt begreppet rokoko för Ulrica Carolina Widströms "traditionella" sida, eftersom det betonar en "lekfull" klassicism som vetter mot sensibilitet och ett känslöbetonande bildspråk.⁶ Men det betyder inte på något vis att man

³ Till exempel Kellgren och Leopold.

⁴ Se till exempel *Svenskt Litteraturllexikon*, andra utvidgade upplagan (Lund 1970), uppslagsord "Barock", sid. 40, "Franskklassicism", sid. 178, och "Preciositet", sid. 441.

⁵ Julén, a.a., sid. 219.

⁶ "Rokoko" är en term lånad från bildkonsten. "Rokokon [inom bildkonsten] visar förkärlek för det lekfulla, intima och idylliska [...] Scenerna återger en livsstil som sökte galanteri och erotik, ibland i mytologisk förklädnad, ibland i form av pastorala scener, herdeidyller", enligt *Nationalencyklopedin*, sextonde bandet (Höganäs 1995), sid. 1, uppslagsord "Rokoko".

bestämt kan placera henne i denna tradition; hon prövade sig fram i flera former och gener i spänningsfältet mellan klassicism och borgerlig eller romantisk litteratur.

Tidigare forskning

Enligt vad jag funnit har ingen större studie av Ulrica Carolina Widströms författarskap tidigare gjorts. Det finns ett antal biografiska och/eller kritiska artiklar av varierande värde, främst från 1800-talet. Bland de biografiskt intressanta texterna kan särskilt nämnas Gustaf Ljunggrens och Göran Töllborns.⁷ I ett par analytiska artiklar finns ansatser och infallsvinklar som inspirerat mig. Jag tänker främst på Björn Julén respektive Anne Nilsson som förde en polemik i *Lyrikvännen* 1989/1990 kring ”Korgen”.⁸ Bland kringlitteraturen bör *Nordisk kvinnolitteraturhistoria, Band 1: I Guds namn* framhållas, särskilt avsnittet ”I eget namn” som behandlar 1700-talet,⁹ samt Martin Lamms klassiska *Upplysningstidens romantik*¹⁰ – likt dubbla linser har de tillsammans skapat perspektiv.

Man kan fråga sig varför Ulrica Carolina Widström inte uppmärksammas mera. Ett delsvår kan vara att den diktartadition som hon framför allt skrev inom – rokokoklassicismens – kan vara svårtillgänglig för dagens läsare. Ett annat, som kan ha bidragit till att kvinnolitteraturforskningen inte fogat in henne i sina perspektiv, är att hon givits något av en antifeministisk framtoning i flera av de få litteraturhistoriska sammanhang där hennes namn nämnts, eftersom hon beskrivits som en ”äkta kvinna” och satts mot Nordenflycht och Lenngren. Det ger mig särskild tillfredsställelse att visa att även Ulrica Carolina Widström var medveten om och opponerade sig mot ”uråldriga fördommar” som förtryckt hennes kön. Det tycks som om den feministiska ansatsen hos tidiga kvinnliga författare, allt sedan Brenners tid, har varit nödvändig för att erövra kraften att tala.

Den förmodligen viktigaste förklaringen till glömskan är ändå att Ulrica Carolina Widströms författarskap ter sig så udda och ojämnt. Hennes dikter är i många fall svaga, eller överansträngda – där finns ”röstproblem”.¹¹ Konventionerna hon försökte anpassa sig

⁷ Gustaf Ljunggren, a.a., vol. 3, sid. 363-371; Göran Töllborn: ”Ulrika Widström – ett minnesporträtt”, i *Tidning för Skaraborgs län*, 24 december 1990. Göran Töllborn har också generöst delat med sig av otryckta hänvisningar och därmed hjälpt mig hitta ett par saknade pusselbitar i Widströms biografi.

⁸ Julén, a.a., sid. 219-221; Anne Nilsson: ”Ulrika Widström”, *Lyrikvännen* nr 3 1990, sid. 141-142; Björn Julén: ”Replik”, i *Lyrikvännen* nr 3 1990, sid. 143.

⁹ *Nordisk kvinnolitteraturhistoria, Band 1: I Guds namn*, huvudredaktör Elisabeth Møller Jensen (Höganäs 1993).

¹⁰ Martin Lamm: *Upplysningstidens romantik. Den mystisk-sentimentala strömningen i svensk litteratur* 2 vol. (1918-20; 1963; faksimilutgåva Enskede u.å.), vol. 1.

¹¹ Ordet ”röst” har jag i texten använt ungefär som alternativ till ”uttryck” eller ”kommunikation” utan att fördjupa mig i den sofistikerade diskussionen om vad röst i dikt kan tänkas stå för. Elementärt är att rösten i dikten inte utgår från det eventuella jaget i texten, inte heller enbart från orden, utan från dess totalitet där både form och innehåll ”kommunicerar” eller ”talar”. Rösten finns inte främst på papperet. Den vibrerar mellan läsaren och texten. I detta levande möte kan även disharmonierna i språket och det utelämnade ses som viktiga inslag. Ytterligare en orsak till att röst förefaller mig vara ett bra ord för den dikt jag ägnar mig åt här är att författarlivet på 1700-talet i flera bemärkelser kan ses som ett slags sceniskt framträdande. Dikt skrevs t.ex. ännu vid slutet av 1700-talet i hög grad för att framföras av en levande författarröst; denna förmåga var en del av konsten.

till gav inte utrymme för ett avspänt tal, eller annorlunda uttryckt: det språk och de formler hon använde sig av blev inte hennes eget, klangfulla instrument. Detta är också fullt förståeligt eftersom lyriken vid tiden var en av de akademiskt skolade männens domäner.

Trots problemen hade Ulrica Carolina Widström kraft att hävda rätten att skriva om "hjärtats känslor". Och i några få dikter når hon fram till en egenartad, lätt, "naivistisk" och dubbelbottnad stil, som inte bara föll samtidens kritiker i smaken utan som också kan "tala" även i dag. För den insats Ulrica Carolina Widström faktiskt gjorde förtjänar hon ett bättre öde än den kompakta glömskan. Hon är, och bör få vara, en liten bit i kvinnolitteraturhistoriens mosaik.

Hur en städerskas dotter vågade tala om Själens Höghet

“Läsare! jag vågar tala om Själens Höghet.” Så inleder Ulrica Carolina Forssberg¹² förordet till sina *Tankar öfver Själens Höghet* 1783. Orden, spretigt handplittade med fjäderpennans bläck, står att läsa i originalhäftet som finns bevarat på Kungliga Biblioteket.¹³ Bläcket har bleknat under två hundra år, men inte kraften i anslaget, anspråken.

Hon som skrev dem var en nittonårig dotter till en städerska och en lakej. Ett par decennier senare visade hon, under namnet Ulrica Carolina Widström, sin förmåga som en av tidens få kvinnliga författare. Förordet i *Tankar öfver Själens Höghet* är den enda idéförklaring författarinnan lämnat efter sig. Nittonåringen motiverade här sitt tilltag att skriva om ett stort ämne för en ospecificerad läsare. Det kraftfulla anslaget – “jag vågar tala” – ger en aning om den svindel hon kan ha känt. Man får ett intryck av att hon modigt kastade sig ut i något okänt. Är det därför hon genast garderade sig genom tala om sin litenhet – “et ämne [själens höghet] som jag väl är känner vara för högt för min tankekraft - uttryck och kön”¹⁴ – eller handlade det enbart om den retoriska formeln, som hörde till när stora ämnen behandlades?¹⁵ Hon verkar i varje fall ha hämtat sig snabbt; resten av texten är tydligt självhävdande.

I det korta förordet framhålls en tidstypisk feminism, medan huvudtexten är ett känslösamt tal till medmänniskorna. Den unga kvinnan pläderar mot ett samhälle i sönderfall, för räddning genom samhörighet med gud och naturen. Båda texterna innehåller tankar som kan ses som en utgångspunkt för hela författarskapet, därför tar jag dem med mig i ett resonemang kring den idéhistoriska och filosofiska bakgrunden. Mina frågor är: Vad var det för tidsammanhang och tankevärldar som formade författarinnans identitet, hennes upplevelse av en rätt att tala? Och vad för slags författarroll skapade hon åt sig?

¹² Namnet skriver jag på det sätt som hon själv gjorde, även i mina hänvisningar. Det betyder att arkivkällornas stavning och min ibland skiljer sig åt. Man var inte särskilt noga med om det skulle vara C eller K, ett eller två s, under 1700-talet, men det finns knappast skäl att fortsätta bidra till förvirringen.

¹³ Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C.Forssberg: Poemer.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Horace Engdahl skriver i *Den romantiska texten. En essä i nio avsnitt* (1986; Stockholm 1995), sid. 28f, om den vid tiden vanliga “outsäglighetstopiken”: “[...] en sedan antiken omtyckt formel, som innebär att författaren förklarar, att ämnets höghet och glans egentligen placerar det utom räckvidden för hans blygsamma formuleringskonst”.

Uppllysning, empirism och hjärtats tro

Ulrica Carolina Forssberg växte upp under upplysningen – en period som i Sverige kännetecknades av en löst sammansatt symbolvärld och olika idéströmningar snarare än ett samlat politiskt-intellektuellt projekt. I denna skiftande tankevärld framträdde vissa gemensamma begrepp, exempelvis Förnuft, Filosofi, Dygd, Nyttä och Lycka, med olika betoning i olika kretsar.¹⁶ De här begreppen rymde, kan man säga, diskussioner om hur människan skulle leva sitt liv på bästa sätt när kristendomen förlorat sin kraft som en yttre, auktoritär makt som skulle lydä i stort sett mekaniskt.

Också kvinnor deltog i upplysningsdebatten. I Sverige lyser Hedvig Charlotta Nordenflycht som en särskild stjärna. Men sådana individuella kvinnliga insatser har ofta tonats ned när historien skrivits – och tonas fortfarande ned. I en av senare års idéhistoriska avhandlingar om upplysningstiden, till exempel, lämnas kvinnorna därhän med motiveringen att kvinnor sågs “närmast genomgående som bäst [...] som objekt för upplysning, inte som självständiga subjekt”.¹⁷ Det är knappast rimligt att med en sådan generalisering utesluta den ytterst betydelsefulla Nordenflycht.

Även om där finns idel inneboende motsägelser i 1700-talets kvinnosyn blev tiden en viktig vändpunkt. Enligt nittonåringen Ulrica Carolina Forssberg och hennes perspektiv anno 1783 lyste upplysningens sol allt starkare även över kvinnorna. När hon med en typisk upplysningsformulering menar att “dagen klarnar – målnen som flere Sekler öfvertäckt verlden äro skingrade” syftar hon på att hennes kön inte längre behöver finna sig i att vara tankemässigt förkrympt, detta

Kön [...] som af mörker uråldriga fördommar – behagsjuka verkligheter lätja och vana blifvit hindrade från de värdiga ämnen som tilhöra lika härstammande Andar som det Manliga Könets.¹⁸

En sådant självmedvetande hade knappast varit möjligt att formulera för en ”vanlig” kvinna i någon tidigare tidsperiod. Det hör ihop med upplysningstidens enormt betydelsefulla omvälvning i tänkandet; med det moderna jagets födelse. Människan (naturligtvis med betoning på män) satte sig själv i centrum, lyfte fram den individualitet som varit i skymundan sedan renässansen. Denna tankerevolution fick sin kraft både från filosofiskt och religiöst håll. Filosofiskt vilade den på empirismen, främst från 1600-tals-filosofen John Locke, det vill säga på antagandet att en individ inte föds utrustad med ett förnuft och idéer utan att sinnesförmimmelser, erfarenhet och observation i stället föregår tänkandet.

¹⁶ Enligt Jakob Christensson i *Lyckoriket. Studier i svensk upplysning* (diss., Stockholm 1996) går det att i svensk upplysning urskilja tre grupperingar som representerar olika faser och inriktningar: En lärd och kunskapsinriktad, en politisk och radikal, samt en vitter och mondän. I samtliga fall var det män som drev diskussionen. Se t.ex. sid. 8-10. Daniel Lindmark skiljer i *Uppfostran, undervisning, upplysning. Linjer i svensk folkundervisning före folkskolan* (diss., Umeå 1995) mellan en profan och en teologisk idéströmning som formade upplysningsdiskussionen. Båda forskarna behandlar främst hur upplysningens begrepp användes och skiftade karaktär i dessa olika sammanhang.

¹⁷ Christensson, a.a., sid 8.

Rationalismens föreställning, som dominerat 1600-talet, om att det fanns ett a priori förnuft och en allmängiltig smak ersattes gradvis av synen på människan som en formbar varelse; en människa som föddes som en tabula rasa, men som hade möjligheter att sträva efter individuell utveckling och mot kollektiva samhällsmål.¹⁹ Empirismen anses i synnerhet präglad diskussionen i Sverige under seklets senare decennier.²⁰

Den andra kraften bakom det "jag" som skapades var de religiösa sektsammanslutningarna, i synnerhet pietismen och herrnhutismen. Dessa rörelser motsatte sig mycket påtagligt kyrkans överhöghet och hävdade den personliga tron. Varje människa, kvinna som man, hade sitt lika värde inför Gud; med Ulrica Carolina Forssbergs ord, de var "lika härstammande Andar".²¹ Prästerna skulle inte tolka och styra, och tron skulle inte längre behöva utövas i kyrkan. Mötet med Gud skulle ske i människans hjärta. Hon blev i sig själv ett slags kyrkorum där Samvetet var präst. Hjärteseckterna hade flera implikationer för litteraturen och för den skrivande kvinnan. Att könen var lika mycket värda i mötet med Gud blev en god plattform för att skriva om sina erfarenheter. Det visar sig i många av de religiösa självbiografier som skrevs av kvinnor under 1700-talet.²²

"Upptäckten" av kvinnorna som särskilda

När Ulrica Carolina Forssberg skriver om sitt kön som "af mörker uråldriga fördommar" blivit hindrat från värdiga ämnen, när hon skriver om hur "dagen klarnar", uttrycker hon med hjälp av tidens schabloner en kvinnlig identitet och en feminism som den nya människosynen gjorde möjlig. Ty när man i tidens anda utgick från att individen hade ett inre som formades av omgivningen kunde man också börja se och tala i termer av *skillnad*: skillnader mellan kulturer, mellan samhällsklasser, mellan könen, mellan åldersgrupper. De tongivande tänkarna relativiserade och reflekterade kring betydelsen av levnadsmiljö och uppfostrans innehåll. Barnet sågs inte längre som en vuxen i miniatyr, kvinnan inte längre som en enklare sorts man. Historikern Thomas Laqueur menar att det är först under 1700-talet som man kan tala om att det existerar två kön i egentlig mening.²³ Dessförinnan fanns bara ett, nämligen och naturligtvis det manliga, och kvinnan hörde till denna kategori men var av en lägre rang.²⁴

¹⁸ Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C.Forssberg: Poemer.

¹⁹ Framställningen bygger på Lamm, a.a., sid. 8ff; även *Nationalencyklopedin*, femte bandet (Höganäs 1991), sid. 470, uppslagsord "Empirism". Se även Lindmark, a.a., sid. 68-69.

²⁰ Se t.ex. Lindmark, a.a., sid. 71.

²¹ Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C.Forssberg: Poemer.

²² Se Eva Hættner Aurelius: *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer* (diss., Lund 1996), sid. 189-272.

²³ Thomas Laqueur: *Om könen uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*, översättning Öjevind Lång (Stockholm 1994).

²⁴ Som tanke var den komplementära synen på könen naturligtvis inte ny. Ruth Nilsson har i *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren* (diss., Lund 1973) visat att det existerar parallella idétraditioner från antikens dagar: en från Platon, där kvinnan sågs som en sämre utrustad man – en varelse som visserligen var själsligt likvärdig men "något svagare i allt"; en från Aristoteles, där

Innebörden i 1700-talets nyvaknade kvinnosyn tycks från nuets horisont dubbel och motstridig – man får för att kunna fokusera och tolka liksom blunda med omväxlande höger och vänster öga. För samtidigt som “upptäckten“ av “det kvinnliga“ i meningen särart ledde till radikala krav på bättre uppfostran, bildning och möjlighet till självständighet för verklighetens kvinnor, medförde den en speciell tolkning av kvinnan som begrepp eller tankefigur. När kvinnan sågs som “den andra“, som kvalitativt olik mannen, formulerades ett idealt innehåll – hon uppfattades som en mer kännande, ömmare, känsligare “sort“ än mannen.²⁵ Kvinnan blev framlyft och synliggjord, hon var inte längre “den mindre“, “den något svagare i allt“ – men “det kvinnliga“ blev samtidigt förknippat med Natur, Sinnlighet, Känslsamhet. Dubbelheten tycks rinna som två parallella strömmar ur källan Skillnad. Både identitet i meningen individualitet, förmågan att upptäcka sitt värde och att säga “jag“, som kvinnor började erövra under 1700-talet, och begreppsligt innehåll (vad som tillskrivs orden kvinna, kvinnlighet) kommer ur upptäckten/skapandet av kvinnan som *särskild*. Eller med andra ord: den moderna innebörden i “kvinnlighet“ har uppstått ur särartstänkandet.

Hur begrepp skapas och sammanhänger med tänkandet var då som nu en viktig filosofisk diskussion. Locke betonade starkt att språket måste förstås som grundläggande för tänkandet. Tecknen kunde, menade han, inte anses representera tingen i någon omedelbar mening. De var idéer eller föreställningar om tingen, därför fokuserades begreppsbildningens art och kvalitet. Även om enkla begrepp kunde skapas utifrån förnimmelserna, behövdes till exempel när det gällde att skapa “sammansatta begrepp“ hjälp av förnuftet. Locke kallade detta “workmanship of the understanding“ (“förståelsens hantverkskunnighet“) – ett led mellan sinnenas förnimmelser och begreppen, där jämförelser emellan dessa kunde ske.²⁶ Empiristerna kunde med andra ord inte bortse från tänkandet och förnuftet som i viss mån konstruerande. I praktiken blev detta “problem“ tolkat som en uppfostringsfråga. Det gällde att se till att folk skapade “rediga begrepp“.²⁷

Mot slutet av 1700-talet vidareutvecklade Immanuel Kant empirismens tänkande, bland annat genom att skilja mellan “sinnetinget“ (begreppet) och “tinget i sig“ (det ontologiska). En grundtanke var att det är omöjligt att nå någon kunskap om yttervärlden som är

kvinnan sågs som mannens komplement, som en behållare för hans säd och som mindre själsligt utrustad. Båda filosoferna såg alltså kvinnan som underlägsen mannen, men enligt Aristoteles byggde detta förhållande på en artskillnad, enligt Platon på en gradskillnad. Platons likhetstänkande ledde honom till slutsatsen att kvinnor borde ha samma samhällsansvar och samma utbildning som män, medan Aristoteles ansåg att könen måste behandlas och fostras olika.

²⁵ Den franske filosofen Jean-Jacques Rousseaus plädering för att flickor och pojkar skulle fostras olika, till olika roller och uppgifter, hade ett kolossalt inflytande.

²⁶ Se *Britannica Online*, “John Locke: Locke’s philosophy“, på webadress:

<<http://www.eb.com:180/cgi-bin/g?DocF=macro/5003/83/0.html>> [Accessed 20 January 1998]; även *Nationalencyklopedin* (1991), sid. 470. Jfr Lindmarks behandling av begreppsdiskussionen i Sverige, a.a., sid. 68-84, särskilt sid. 72.

²⁷ “Rediga begrepp“ blev huvudinnehåll i den svenska folkupplysningen. Se Lindmark, a.a., sid. 68-84, särskilt sid. 77.

oberoende av förståndet och förförståelsen. I vår tid talar Jacques Derrida och andra poststrukturalistiska teoretiker om en värld i allt formad av språk; allt innehåll, all förståelse, all innebörd är kulturella konstruktioner. Språket bygger på eller bär med sig dualismer, motsatspar, som ofta är hierarkiskt ordnade. Vad "jag" är uppfattas i förhållande till ett "du" eller ett "icke-jag", vad innebörden i "kvinnan" är kan på motsvarande vis förstås i relation till motpolen "mannen", "barn" i relation till "vuxen" och så vidare. Där strukturalistiska språkteoretiker, som Saussure, talade om fastlagda "oppositioner" i språket, betonar Derrida föränderlighet över tid och "ett skiftande oändligt spel av skillnader".²⁸ Han framhåller att det inte finns någon plats "bortom" språket där dess riktighet/felaktighet skulle gå att stämma av gentemot verkligheten. Den fysiska världen är åtkomlig/oåtkomlig enbart genom dessa ständigt skiftande språk, genom diskurser, eftersom språket skapar vår uppfattningsförmåga och vårt tänkande på ett sätt som inte går att undkomma.²⁹

I denna anda kan man som filosofen Judith Butler hävda att det "verkliga könet" aldrig är möjligt att urskilja bakom föreställningarna om det.³⁰ Kulturen bestämmer enligt hennes resonemang inte bara våra genus, våra sociala könsroller, utan även det biologiska könet. Det vill säga: de biologiska funktioner vi obestriddligen har tolkas och ges innebörder som leder sig själva i bevis genom språkets makt. Dekonstruktionens fokus på språkets skiftningar tydliggör hur föreställningar om könskaraktäristiska drag härrör ur en epoks eller en kulturs behov, hur dessa föreställningar tolkas som essentiella köns-egenskaper, som "natur", och återskapas i kraft av denna status genom värden som ligger inbyggda i begreppen.

1700-talets formulering kring/formande av "det kvinnliga" bör, i det oändliga språkspellet, ha inneburit förskjutningar även i synen på "det manliga". Och visst verkar väl historien bekräfta detta. Borgarklassens framväxande skapade nya roller för könen. Idealet för den borgerliga mannen var social handlingskraft och förmåga att skapa rörelsekapital, medan kvinnan framtogs sin ekonomiska funktion och blev en familjevarelse. Att vara en riktig man i det sociala livet blev, mer än tidigare, att *inte* vara kvinna. Förändringen visar sig i mycket vardagliga och personliga handlingsmönster, som att använda kosmetika och att gråta. Båda delar tycks åtminstone i högre samhällsskikt ha betraktats som minst lika "manliga" som "kvinnliga" fram till emot 1700-talets slut, men blev enbart "kvinnliga".³¹

²⁸ Citatet är hämtat från Anders Olsson: *Den okända texten* (Stockholm 1987), sid 72ff; i huvudsak bygger även min framställning på denna källa.

²⁹ Psykoanalytikern Jacques Lacans sätt att uttrycka besläktade tankegångar är att "kulturen talar genom oss"; det omedvetna är strukturerat som ett inlärt språk.

³⁰ Judith Butler: *Gender trouble. Feminism and the Subversion of Identity* (London/New York 1990).

³¹ T.ex. Peter Englund skriver i sin essä "Om gråtens historia" om hur gråten "privatiseras och feminiseras" under 1800-talet. Texten ingår i *Förflutenhetens landskap. Historiska essäer* (Stockholm 1991), sid.

Natur, moderskap och själ

Låt oss återvända till det korta förordet i *Tankar över Själens Höghet*. Det bildspråk, de begrepp och den argumentation som används är tidstypiskt retoriskt och kan i alla delar hänföras till den pågående diskussionen om vad en kvinna *kunde vara* eller *bli*. “Dagen klarnar“, skrev Ulrica Carolina Forssberg; allt stod öppet, världen skulle förbättras. Kvinnor hade *möjligheter*, kunde växa ur fördumningens och ytlighetens tristess (“behagsjuka verkligheter lätja och vana“) genom att få tillgång till kulturens nycklar: fostran och bildning. Hennes argumentation för det kvinnliga intellektet tar fasta på kvinnans roll som mor:

[...] då Naturen anförtrött [kvinnorna] det heligaste ämbete och skyldigheter har och så Den Allmäktige medelt dem den tankekraft, hvilken tilhör de hvilka leda sit ursprung och Adelskap från Himmelens och jordens förste och hvilka skola dana lyckliga eller brottsliga medlemmar för tillkommande tider. I anledning här af dristar jag at taga pennan.³²

Själ/tankekraft hör tydligt ihop med moderskap – dessa dubbla gåvor från Gud respektive naturen är själva anledningen till att Ulrica Carolina Forssberg “dristar taga pennan“. Denna inställning – jag har en själ därför att jag kan bli mor, jag skriver därför att jag kan bli mor – demonstrerar särartstänkandet som självreflexion och identitetsskapande.

Hon skriver Naturen med versal begynnelsebokstav; om Naturens förtroende till kvinnorna. För att förstå en sådan hänvisning är det viktigt att inse dels att “natur“ var ett begrepp med stor spännvidd,³³ dels att samhörigheten med naturen (i meningen det okonstlade, äkta) sågs som något oskattligt värdefullt. Åtminstone inom vissa av tidens diskurser var “natur“ också ett begrepp som hängde ihop med “själ“ och “förnuft“. Människan sågs som “den förnuftiga naturen“. Med hänvisning till naturen, till det “naturliga“, försökte man finna grundargument för till exempel religion och moral. Inom den kristna och dygdiga upplysningsrörelsen fanns en stark idealisering av begreppet: “natur“ sågs som det som kunde rädda människan undan det sociala sönderfallet. Natursvärmeriet bland konstnärer kunde ha närmast religiös prägel; “naturen är vårt tempel“ skrev till exempel Thomas Thorild just 1783, samma år som Ulrica Carolina Forssberg formulerade orden ovan.³⁴ Det var, sett ur många olika perspektiv, i *naturtillståndet* som människan skulle finna sin verkliga storhet.

Naturidealismen förhöjde även tankarna om den kvinnliga särarten, gjorde den till något värdefullt.³⁵ Precis som människans “natur“ kunde ses som ett rättesnöre eller en kom-

220-225.

³² Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C.Forssberg: Poemer.

³³ Natur betydde då som nu olika saker i olika sammanhang. För en genomgång av de många bottnarna i begreppet natur, se Jens Allwood: “Naturen som metaforfält“ i Jens Allwood m.fl. (red.): *Naturen som symbol* (Stockholm 1983), sid. 23-49.

³⁴ Naturen som tempel är en bild som återfinns även hos andra av tidens tänkare. Thorild-citatet är hämtat ur ett brev som återges av Ljunggren, vol. 1, sid. 249.

³⁵ Vilket naturligtvis inte ska förväxlas med värderingen av verkliga kvinnor och deras egenskaper – tid-

passriktning för samhällsbygget och samlevnaden, kunde kvinnans "natur" framställas som en kulturellt produktiv möjlighet. Ett radikalt perspektiv formulerades av Thorild som i *Om Qvinnökönets naturliga höghet* lyfte fram särarten som en viktig kulturkraft med förändringspotential; enligt hans syn stod kvinnornas själsutveckling högre än männens.³⁶ Märkligt nog nämner Thorild överhuvud inte moderskapet när han beskriver kvinnans funktioner i samhället.³⁷ I det gängse tänkandet byggde tolkningen av särarten som regel på kvinnans funktion för det uppväxande släktet. Exempelvis i tidningsdebatten motiverades kvinnans rätt att vara en tänkande varelse påfallande ofta med hennes roll som mor.³⁸ Modersrollens *sociala* betydelse betonades mycket starkt. Det var inte främst en födande, en närande, en omsorgsfull eller en kärleksfull mor som kunde skönjas som ett ideal i debatten – utan, precis som i Ulrica Carolina Widströms text, en själfull, dygdig, fostrande.³⁹

Det var en modersroll i Upplysningens anda. En roll med ett uppdrag i tiden. Människan – läs: borgaren – hade myndigförklarats och fått ett samhällsansvar att leva upp till. Därför måste också civilisering och affektkontroll ske inom individen – genom samvetet och internaliserade normer, genom individens förmåga att tukta sig själv.⁴⁰ Själva urbildningen av en fri människa i den kristna upplysning som dominerade mot slutet av 1700-talet var en inifrånstyrd individ som hyllade dygden och sökte ett etiskt sätt att leva, sökte upplysning eller naturtillståndets "välsignelse". Från att ha varit religionens mål och ideal blev dygd och sedlighet vid denna tid grundläggande för staten.⁴¹

Michel Foucault, som är den främsta inspiratören till disciplineringsperspektivet i dagens historie- och mentalitetsforskning, kallar denna typ av makt för frälsningsorienterad "herdemakt" ("pastoral power"), i motsats till en auktoritär kommenderande eller en politisk makt.⁴² Socialiseringen av de unga blev, från slutet av 1700-talet och framåt, det främsta redskapet för att säkerställa denna makt.⁴³ Förutom de framväxande skolformerna, var familjeinstitutionen och de borgerliga kvinnorna de "herdar" som skulle bibringa de kommande generationerna samvetets inre kompass och skapa goda samhällsmedborgare. Eller, som Ulrica Carolina Forssberg uttryckte det, det var ett kvinno-specifikt ansvar att

ningsdebatten ger många exempel på vad som sågs som verkliga och "icke önskvärda" kvinnliga egenskaper. Man klagar till exempel över vad man såg som kvinnans fallenhet att vilja bestämma. Se Ruth Nilsson, a.a., sid. 260-327.

³⁶ Thomas Thorild: *Om Qvinnökönets naturliga höghet* (Köpenhamn 1793).

³⁷ Ibid., sid. 6. Enligt "Naturens gudomliga Ordning" är kvinnan först en förständig varelse, sedan människa, medborgare, vän, släkting, husmor och till sist älskarinna eller hustru.

³⁸ Intrycken av tidningsdebatten bygger på Ruth Nilsson, a.a., sid. 260-327.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ De "hjärtereligioner" som redan nämnts var naturligtvis en viktig förutsättning för att detta kunde ske.

⁴¹ Resonemanget bygger på Lindmark, a.a., särskilt sid. 93-98.

⁴² Jfr Michel Foucault: "Makt och upplysning" i Mikael Löfgren och Anders Molander (red.): *Postmoderna tider* (Stockholm 1986), sid. 173-196.

⁴³ Se t.ex. Kajsa Ohrlander: "Föräldraskap som samhällsuppdrag", i Tomas Englund (red.): *Politik och socialisation. Nyare strömningar i pedagogiskhistorisk forskning*, Pedagogisk forskning i Uppsala 93 (Uppsala 1990), sid. 297-319.

“dana lyckliga eller brottsliga medlemmar för tilkommande tider“. Detta ställde naturligtvis krav på kvinnans “tankekraft“. För att kunna fostra upplysta, lyckliga, laglydiga individer måste hon själv vara upplyst. Utifrån denna synvinkel måste kvinnor ha haft kolossal betydelse för att sprida upplysningens ideér. De hade den alldeles outhärliga uppgiften att tolka och omsätta ideérna i praktiken, i uppfostran.

Ett nytt diktideal

Det fanns alltså goda grunder att, som Ulrica Carolina Forssberg, bygga intellektuella anspråk på att hänvisa till modersrollen. Det var dock inte främst för sin rätt till bildning i allmänhet hon talade i förordet till *Tankar öfver Själens Höghet* – utan specifikt för rätten eller modet att uttrycka sig i skrift, att få begära en okänd läsares uppmärksamhet. Även här fanns nya förutsättningar. “Vanliga“ kvinnor hade skrivit i religiösa sammanhang redan tidigare,⁴⁴ men det var först under 1700-talets andra hälft som detta var möjligt även inom skönlitteraturen. I linje med det filosofiska nytänkandet och samhällsutvecklingen förändrades under seklet också “smaken“ och estetiken. Det klassicistiska diktaridealet, som hade stått i centrum sedan renässansen, hotades av vissa “upplösningstendenser“ som brukar gå under benämningen förromantik.⁴⁵ Enligt Martin Lamm var förromantiken en ådra som rann parallellt med klassicismen under i stort sett hela seklet.⁴⁶ Den närde sig på det relativiserande, reflekterande synsätt som empirismen lade grunden för: intresset för andra kulturer, för det ursprungliga och individuella, för alltings rätt att bedömas efter sin egenart. Resultatet visade sig i litteraturen bland annat i en stark uppvärdering av det folkliga, av modersmålet, av känslan.⁴⁷ Poesin sågs inte enbart som ett medel, styrt av förnuft och lärdom, utan alltmer som uttryck för individens inre. Den fick gradvis ett slags autenticitetskrav på sig: Diktaren skulle inte manipulera läsaren, i stället skulle hans/hennes egen känsloupplevelse väcka läsarens.⁴⁸

Under romantikens höjdpunkter skulle detta diktarideal kristalliseras till genikult och i stort sett utesluta kvinnor. Men på vägen dit, med upplysningens positiva tro på människans möjligheter i bagaget, lade denna syn grunden till en författaridentitet som också kunde omfatta en “vanlig“ borgarkvinna. Det var inte längre enbart ett fåtal “lärda och belästa“ kvinnor som kunde göra anspråk på en författarroll, nu kunde även den “livserfarna och dygdiga“ framträda. En sådan kvinna stod ju för en slags folklig “ursprunglighet“ jämfört med det stela fransk-klassicistiska diktaridealet: hon skrev på modersmålet,

⁴⁴ Många exempel finns redovisade hos Hættner Aurelius, a.a.

⁴⁵ Det många gånger vaga och komplicerade förhållandet mellan termerna “klassicism“, “förromantik“ och “romantik“ diskuteras i Lars Gustafsson: “Från klassicistisk till romantisk ’känslöestetik’. Kring diskussionen om ett litteraturhistoriskt periodiseringsproblem“, i *Sammlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning*, årgång 87, 1966, sid. 24-34.

⁴⁶ Lamm, a.a.

⁴⁷ I svensk litteraturhistoria brukar brytningen illustreras med striden mellan Kellgren och Thorild, som pågick just kring 1783.

⁴⁸ Denna tanke från M.H.Abrams återfinns hos Gustafsson, a.a., sid. 32.

utifrån sin erfarenhet och känsla. Anne-Marie Mai kallar den nya författarrollen "livserfarenhetens skribentmask" vilken gav "sin bärare större frihet eller ställer rättare sagt andra krav visavi den borgerliga offentligheten".⁴⁹ Den livserfarna kvinnan framträdde framför allt som "en god och rättrådig borgarkvinna, som delar med sig av den erfarenhet som hennes liv som dotter, maka och mor har givit henne."⁵⁰

Kvinnan som Hög Natur

När Ulrica Carolina Forssberg motiverade sitt författande, sin själs rätt att tala, med hänvisning till moderskapet kan man se det som att hon återopade denna identitet – kvinnoerfarenhetens. Men hon var ingen "rättrådig borgarkvinna" och hon skrev inte redogörelser för sina erfarenheter. Hennes roll hade mer idealistiska utgångspunkter, något som tydligt framkommer i huvudtexten i *Tankar öfver Själens Höghet*. Här möts naturidealismen och en kristligt uppfostrande anda i ett laddat tal, som kanske också lånat drag från patetiskt-revolutionära skrifter. Den unga författarinnan riktar sig explicit dels till människan, dels till folket, dels till sina "unga och älskade likar". Implicit tycks dock den som ska fostras vara en manlig gestalt, en kulturens representant. Utgångspunkten är hans felorientering i riktning bort från Gud:

Människa! Du misskänner ditt värde; om du kände det skulle du icke begå de brott och verkligheter så vanhedrande för din höghet, du kunde icke förtrycka, trampa, förackta och sakta aflifva genom dina brottsliga nöjen och förstöra genom din blodtörstighet de varelser, som äga lika höga känslor med dig [...]⁵¹

Mot dessa brott sätter Ulrica Carolina Forssberg ett värde som människorna finner genom att klä sig i "Gudomliga andar":

[...] ni skolen finna styrcka i tanckekraften, et heligt mod uti hjertat, et klart och vist sken uti snillet, edra ord och skrifter skola icke utmärckas af den flyktiga sjelfklokhed och tjocka mörcker, som utmärcka lastens ifriga tillbedjare [...]⁵²

Det handlar alltså om att närma sig det gudomliga i sig själv. Från Swedenborg fanns synen på människogestalten som naturens centrum och som gudomlighetens egen form.⁵³ Att narcissistiskt utforska sig själv som natur – vad man enligt Lamm såg som "sin egen

⁴⁹ Anne-Marie Mai: "Den förklädda sanningen. 1700-talets litterära iscensättning av kvinnor", i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria, Band 1: I Guds namn*, huvudredaktör Elisabeth Møller Jensen (Höganäs 1993), sid. 350-356. Citatet finns på sid. 355.

⁵⁰ Ibid., sid. 355.

⁵¹ Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C.Forssberg: Poemer.

⁵² Ibid.

⁵³ Om denna syn hos Swedenborg skriver Lamm, a.a., sid. 135: "Allt skapat strävar mot människoförmen, därför att människan är skapelsens ändamål. Just därför att hon födes utan kunskaper, är hennes utveckling o begränsad. Hon blir det enda väsende, genom vilket skaparen kan återförenas med det universum, som utgått ur honom."

naturliga godhet, sin oförvanskliga inre skönhet“⁵⁴ – blev med det sena 1700-talets naturidealism nära nog liktydigt med att närma sig Gud.⁵⁵ Tydligt och starkt uttrycks denna innebörd i förordets sista mening, i orden “jag smakar Min Själs Höghet“. Implicerat finns föreställningen att “min själ är större än jag anar, jag vet inte allt jag kan bli“.⁵⁶ En sådan idealisering av jaget kan sägas kröna 1700-talets människosyn och illustrera de enorma gränsöverskridanden som gjordes under seklet. Den är också en utopi om livet, ett romantiskt projekt, som visar på den kanske djupaste dimensionen av den kvinnliga särarten.⁵⁷

“Natur“ som ett eftersträvansvärt “oskuldstillstånd“ var ett starkt begrepp i den borgerliga, kristet-dygdiga upplysningskrets som Ulrica Carolina Forssberg kom att tillhöra. Och som framgår ovan sattes tankefiguren mot socialt förfall och aristokratisk cynism. Dygd – i betydelsen att “göra väl“ – kunde i sammanhanget förstås som att bli “mer och mer natur“. Detta var också ett estetiskt ideal; från Schiller fanns tankarna om den naive skalden, som skapade sin konst genom att bokstavligen vara ett med naturen. I *Tankar öfver Själens Höghet*. finns språket, ”lösningen”, bokstavligen i naturen. Den bild författarinnan sätter upp som höjdpunkt är att kunna uppfatta “Den Gode Skaparens fotspår uti den halftöppnade sippans sköte om våren“; att

[...]nedsänkt i blomstrens famn läsa på deras lena blad de hänryckande skönheter och det majestätiska VÄRDE, som skakade Caos eviga afgrunder och målade på det mörcka intets grumliga yta de oförlikneliga mästerstycken, som födas, lifvas och upplyftas af Dagens glänsande fackla.⁵⁸

Den heliga skrift som står att finna i naturen, på blomstrens “lena blad” har en tydlig “kvinnlig“ prägel. I förordet till *Tankar öfver Själens Höghet* utgörs den av moderskapet, i huvudtexten av “sippans sköte om våren“, “blomstrens famn“. Detta visar på att kvinnan som “natur“ inte enbart var en projektion av en manlig borgerlig självförståelse,

⁵⁴ Lamm, a.a., sid. 394.

⁵⁵ Ett viktigt religiöst uttryck för denna föreställning om jaget som Guds hem – inte enbart som en plats för dialog med Gud – var den herrnhutistiska tron, som var mycket livaktig i Stockholm omkring 1760-1780, alltså strax före den tid då den unga Ulrica Carolina Forssberg skrev förordet till *Tankar öfver Själens Höghet*. Eva Hættner Aurelius finner i de kvinnliga herrnhutistiska självbiografierna föreställningen om att Gud fanns och verkade i varje ögonblick av livet och att varje händelse kunde laddas med mening. Hon formulerar det så: “berättelsen om Gud tenderar att bli en berättelse om jaget“. Hættner Aurelius, a.a., sid. 271.

⁵⁶ Jfr formuleringen att förnuftet skulle “leda mänskligheten et steg närmare sin utveckling, sin verkliga och varaktiga sällhet“. Detta var upplysningsmannen och filosofidocenten Peter Kölmarks formulering av tidens moraliska projekt, i “Utkast till allmänna uppfostrans förbättring vid de lägre undervisnings-verken i Sverige“ (Stockholm 1794). Citatet hämtat från Lindmark, a.a., sid. 108. Hos Ulrica Carolina Widström har dock “förnuft“ ingen bärighet alls, ordet förekommer aldrig i hennes utsagor. Hennes syn på strävan efter utveckling och sällhet uttrycks i stället i begreppen “dygd“ och “lycka“, vilka kan ses som underförstådda i *Tankar öfver Själens Höghet*.

⁵⁷ Jfr beskrivningen av romantiseringen av det vardagliga hos t.ex. Novalis i Ulrike Prokop: *Kvinnors livssammanhang. Begränsade strategier och omåttliga önsknigar*, översättning Gudrun Utas (Stockholm 1981), sid. 142f.

⁵⁸ Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C.Forssberg: Poemer.

bilden har djupare förankring och symboliserar ett väsentligt själsideal. Det förefaller som om själslig introspektion hos båda könen – åtminstone bland de stora grupper som intresserade sig för mystik i en eller annan form – kunde uppfattas som ett möte med “det kvinnliga” eller det djupast “moderliga”, den födande naturen. Föreställningarna om den besjälade Moder Jord var ännu levande (om än tynande). De levde i folksjälen, de fanns i traditionen från antiken, kanske även från forntida samhällen med matriarkala drag.⁵⁹ I den antika mytologin förkroppsligas ofta själen i kvinnogestalter och de flesta orden för själ är feminina: psyche, pneuma, anima, alma – och gudasagan var naturligtvis mycket levande i den klassicistiska traditionen.⁶⁰ Den (för)romantiska litterära strömningen betonade på olika vis “det djupt kvinnliga”. Från den så betydelsefulla religiösa litteraturen kan man påminna om den pietistiska så kallade “brudlyriken”, där subjektet gavs kvinnogestalt och mottog Gud i starkt erotiserade termer; ett tydligt uttryck för att människosjälen både kunde ses och gestaltas som “kvinnlig”.⁶¹ Och Goethe använde *Seele* (själ) i samma mening som *shakti* i Indien, nämligen som “the feminine Ultimate Reality”.⁶² Det fanns en syn på kvinnans själ som oändlig, ogripbar, stark, oartikulerad. “Det kvinnliga” kunde därmed ses som mannens väg att förverkliga det romantiska idealet; upphävandet av gränsen mellan subjekt och objekt, sammansmältningen med allt.

För att återkoppla till huvudfrågan i detta kapitel: Hur var skrivandet möjligt? I Ulrica Carolina Forssbergs argumentation i förordet till *Tankar öfver Själens Höghet* finns flera viktiga, sammanflätade inslag: den nya tidens möjligheter, kvinnans lika värde inför Gud, moderskapet som ett förtroende från naturen och som en samhällsuppgift. Dessa argument leder fram till det stolta påståendet: “I anledning heraf dristar jag taga pennan”. Innerst verkar gnistan, själva modet, hämtas ur föreställningen om kvinnlighet som Hög Natur, ur en utopisk kvinnlig särart som också bygger på begrepp som Oskuld och Dygd. I samtidskulturen fanns många grunder att bygga denna självförståelse eller skribentmask på: den kan förstås dels som en upplysningsidealistisk kvinnoroll, dels som en mystiskt-romantisk och dels som en djupt folkligt förankrad föreställning med rötter i antiken. Kvinnan som oförstörd stiger fram ur den gudomliga naturen, som har sin stora styrka i att vara Natur, som är socialt oförstörd, som just därför har ett värde och en uppgift i kulturen – ungefär så tror jag den såg ut, den självbild eller roll som Ulrica Carolina Forssberg skapade åt sig. Den hade avgörande betydelse för att hon, utan vare sig djupare

⁵⁹ “The ancients believed every man had a female soul derived from the Mother Goddess through his earthly mother”, skriver Barbara G. Walker i *The woman’s encyclopedia of myths and secrets* (San Francisco 1983), sid. 954, uppslagsord “Soul”.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Lamm, a.a., sid. 79f, skriver: “Som en lidelsefull kvinna gör själbruden sina glödande kärleksförklaringar till den utkorade”. Det som är särskilt intressant är att “det kvinnliga” i dessa anonyma dikter även är språk för mäns möte med Gud, och att det troligen i många fall även var män som skrev dem. Bilden av Kristus som brudgum och människan som brud, bör ha inneburit en djup identifikation med “det kvinnliga”, ofta konkret framställt som en erotiskt “mottagande” part. De herrnhutistiska självbiografierna har andra utgångspunkter: de skrevs av kvinnor för kvinnor.

lärdom eller livserfarenhet, kunde hitta sitt diktandes berättigande i det egna inre, i den rent känslomässiga erfarenheten. Eller som hon formulerar det:

Jag är icke lärd – icke heller känner jag konstens prydliga tomheter – jag smakar Min Själs Höghet och hjärtats känslor dem skrifver jag.⁶³

⁶² Detta enligt Walker, a.a., sid. 954.

⁶³ Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C.Forsberg: Poemer.

En Fru “med snille för de ädlaste känslor“

Ulrica Carolina Forssberg föddes i Stockholm den 24 november 1764⁶⁴ och var sina föräldrars enda barn.⁶⁵ I sin korta självbiografiska anteckning, skriven 1840 inför utgivningen av *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök*, påstår författarinnan att fadern var orgelbyggare “som tillika innehade en liten syssla vid slottet“.⁶⁶ I själva verket var Petter Nicklas Forssberg lakej på Stockholms slott, anställd samtliga år från 1763 och fram till sin död 1798.⁶⁷ Modern Catarina Maria, född Grip, antyds i anteckningarna ha adliga anor från Bo Jonsson Grip, byggherre till Gripsholms slott, men inget sägs om att också hon hörde till tjänstestaten vid hovet, närmare bestämt som städerska.

Uppväxt på Stockholms slott

Skälet till att författarinnan så kraftigt vinklar sin familjehistoria är lätt att föreställa sig. Det folkliga ursprunget var ingen merit, inte i något av de sammanhang där hon rörde sig. I stället skildrade hon sin bakgrund så att lite av adelns glans föll även på henne. När hon i självbiografien skriver att hon “uppföddes [...] dels i fädernehuset och dels hos Öfverhofmästarinnan grevinnan Carl v Fersen, som burit mig till dopet“⁶⁸ är det troligt att hon i båda fallen syftar på bostäder inom eller alldeles i anslutning till slottet. Hovpersonalen var ofta inneboende, med mat, ved och vaxljus som en del av löneförmånerna.⁶⁹ En del av dem

⁶⁴ Frans Michael Franzén anger födsloåret 1767 i sin “Levnadsteckning“ i *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök* (Stockholm 1840), sid. X. Denna uppgift finns även i *Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenska män*, Tjugondeandra bandet, Första häftet (Örebro 1855), sid. 178, liksom i vissa kyrkoböcker, och har fortplantat sig till flera senare texter, exempelvis Julén (1989) och Töllborn, a.a., men den korrekta uppgiften är 1764 enligt Stockholms stadsarkiv, Hovförsamlingen, C I:3. I flera texter har också den korrekta uppgiften redovisats, se bl.a. Ljunggren, vol. 3, sid. 363; rättelser i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Ny följd, Tionde bandet, sid. 617 (Stockholm 1907), och *Svenskt Litteraturllexikon* (andra utvidgade upplagan, Lund 1970), sid. 618.

⁶⁵ Ätminstone enda gemensamma barn som överlevde barndomsåren.

⁶⁶ Riksarkivet, Stafsundsarkivet, autografsamling, volym 45-46. Franzén, a.a., tycks okritiskt ha använt dessa anteckningar som underlag för sin levnadsteckning.

⁶⁷ Petter Nicklas Forssberg finns med i hovets personalstater för alla år från 1763 fram till sin död 1798. Se Slottsarkivet, Personell Hofstat, Hovkontoret, H III: 7-28. Orgelbyggandet kan naturligtvis ha varit en bisyssla, men knappast av någon stor omfattning eftersom hans namn inte finns i skråregistret för instrumentmakarna och sysslan inte heller nämns i taxeringslängderna i Stockholms stadsarkiv. "Att fadern kallas orgelbyggare kan komma sig deraf att han hade sådant yrke jemte lakejtjänsten. Sådant dubbelarbete var vanligt vid tiden, helst hoftjänsten medgaf ledighet", enligt handskriften rättelse i Stockholms stadsarkivs exemplar av *Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenska män*. Tjugondeandra bandet (Örebro 1855).

⁶⁸ Riksarkivet, Stafsundsarkivet, Autografsamling, volym 45-46.

⁶⁹ T.ex. i *Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok VII*, 1800-1806, översatt och redigerad av Cecilia af Klercker (Stockholm 1936), sid. 43, får man en glimt av hovfröknarnas villkor.

hade “dubbelt boende“ med någon form av privat bostad utanför slottet. Exakt hur arrangemanget var för familjen Forssberg framgår inte av uppgifterna i arkiven, men familjen var under hela Ulrica Carolinas barndom skriven i hovförsamlingen. Såväl hovets som myndigheternas dokumentation var vid denna tid sporadisk och outvecklad, och första gången Ulrica Carolina Forssbergs namn antecknades i en taxeringslängd var år 1783 – samma år som hon skrev *Tankar öfver Själens Höghet*. Då och de följande åren skatteregistrerades städarfrun Madame Catarina Forssberg tillsammans med dottern Ulrica Carolina och “tvenne pigor“ inom hovstaten på Kungliga slottet,⁷⁰ medan hovlakejen Petter Nicklas Forssberg skrevs som boende på annat håll i staden.⁷¹

Vad kan det ha betytt att vara städerskans dotter på Stockholms slott? Innebar det social trygghet, bildningsmöjlighet? Både ja och nej. Socialt sett innebar inte hovmiljön i sig någon trygghet för tjänstefolk, särskilt inte för dem som stod lågt i rang. Hovet utgjorde ett miniatyrsamhälle med mycket tydlig hierarki som var lika obarmhärtigt mot sjuka och svaga som det omgivande samhället var.⁷² Och tjänstefolket riskerade ständigt att bli utsatt för kungligheters nycker.⁷³

Å andra sidan kunde i hovets miniatyrsamhälle personliga sympatier uppstå över klassgränserna, och innebära en “chans“ till klassavancemang. Aristokratin och högadeln var ju de enda kretsar där det fanns människor med makt att upphäva eller kringgå de sociala lagarna. Det hände att barn till lägre tjänstefolk mer eller mindre adopterades av överordnade eller av kungligheter.⁷⁴ Även om inget av den arten hände Ulrica Carolina Forssberg tycks hon ha varit gynnad redan som spädbarn. Ett par dagar efter sin födelse döptes hon inom hovet, och faddrarna var idel adel. Förutom grevinnan Charlotta Fredrika von Fersen, som var överhovmästarinna hos drottning Sofia Magdalena och alltså chef för hovstaten där föräldrarna arbetade,⁷⁵ beskyddades den nyfödda av en greve Gyllenberg, en

⁷⁰ Stockholms stadsarkiv, Taxeringslängder 1783:114, 1784:104, 1785:115, 1786:119, 1787:117.

⁷¹ I Qvarteret Södra, hus 82, enligt Stockholms stadsarkiv, Taxeringslängder 1784:243, 1785:231.

⁷² De som inte kunde utföra sina tjänster, eller av någon anledning inte var önskvärda längre, sparkades ut på gatan. Att ha varit vid hovet, eller gift med någon vid hovet, medförde ingen ekonomisk trygghet till exempel i form av pension. Om detta vittnar bland annat många gripande rop på hjälp i brev till Hovstatens gratialkassa. Och även Lovisa Bellmans historia efter makens Carl Michaels död. Se Marianne Nyström: *Lovisa Bellman född Grönlund – en bok om Carl Michael Bellmans hustru* (Stockholm 1995), sid. 225-226.

⁷³ Inte ens hovfröknar som vanligtvis hade adlig bakgrund kunde räkna med mycket bättre bemötande. Se *Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok VII, 1800-1806* (Stockholm 1936), sid. 43f.

⁷⁴ Hedvig Elisabeth Charlotta berättar t.ex. i sina dagböcker den osannolikt melodramatiska historien om Fredrika Charlotta “Lolotte“ Forssberg, dotter till en vaktmästare, kammarfru hos prinsessan Sofia Albertina. Prinsessan ansåg sig ha skäl att tro att Lolotte Forssberg var “oäkta“ barn till kung Adolf Fredrik och därmed hennes biologiska halvsyster (liksom även syster till Gustav III och hertigarna Carl och Fredrik). Lolotte Forssbergs mor, en vanlig tjänstekvinna, utsattes för många övertalningsförsök att “erkänna“, men höll fast vid att förre kungen var oskyldig. Utfallet av den besynnerliga historien blev slutligen att Lolotte gifte sig med en greve. Vaktmästarens dotter blev grevinnan Stenbock. Se namnregistret i *Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok V, 1795-1796* (Stockholm 1923), sid. 345, och *Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok VI, 1797-1799* (Stockholm 1927), sid. 329, för vidare hänvisning.

⁷⁵ Grevinnan Charlotta Fredrika von Fersen (1719-1795) var född Sparre och hustru till greve Karl Reinhold von Fersen (1716-86), farbror till Axel von Fersen d.y. Karl Reinhold von Fersen var överhovjäg-

baron Lautinghausen och en doktor Dalberg samt några till.⁷⁶ Att mäktiga personer på detta sätt ställde upp för en lakejs dotter kan inte ha varit vanligt och orsaken är outgrundlig.

Samtidigt tycks det klart att Catarina och Petter Nicklas Forssberg stod långt ifrån lägst i hovets hierarki – de hade till exempel själva pigor under sig. Med åren verkar båda, var för sig, ha blivit väl etablerade i något slags mellanskikt inom slottet. 1782, exempelvis, arbetade Petter Nicklas Forssberg som lakej åt hovfröknarna vid “Hans Majestät Kronprinsens hofstat”.⁷⁷ 1795 hade han stigit i graderna, titulerades “kammarvaktmästare”, ägde ett silverur och bodde i en tjänstebostad med fyra små “fönsterluster” alldeles intill Stockholms slott samt hade egen piga,⁷⁸ medan Catarina Forssberg skattade lite för “öfverflöd” och “sidensbärande”.⁷⁹

Som föräldrar behandlade de sitt barn med “ömhet”, enligt den gamla Ulrica Carolina Widström.⁸⁰ Och genom bistånd från grevinnan von Fersen blev det möjligt att flickan fick studera språk och musik, det vill säga att hon fick en uppfostran som var rikare än en borgarflickas. Detta var hennes chans att “växa uppåt”. Med det ursprung hon hade, kunde hon under andra omständigheter knappt fått lära sig läsa. Skolor för flickor fanns ännu inte. Borgarklassens flickor undervisades privat, av guvernanter, “symamseller” eller föräldrar, men det var en undervisning som lämnade det mesta att önska. “I en stadsflickas uppfostran ingick läsning, skrivning, katekes- och bibelläsning. Den mesta tiden ägnades åt handarbeten av olika slag, dans- och musiklektioner”, skriver till exempel historikern Marianne Nyström.⁸¹

Ytligheten i flickornas fostran ifrågsattes och debatterades flitigt i pressen. I *Fruntimmers-Porte-Feuillen*, Stockholm 1781, menade en debattör:

Låt oss se hur denna uppfostran är hos oss i allmänhet beskaffad. At kunna litet skrifwa, något läsa, prata fransyska, dansa, känna parurer och wisa artigheter. När hjertat icke bildas, när förståndet icke uppodlas, hwad godt kan då förwäntas?⁸²

Att Ulrica Carolina Forssberg vid samma tid trots sin ungdom och sitt relativt enkla ursprung var engagerad av denna debatt, och följaktligen hade nått betydligt längre än till att “prata fransyska, dansa, känna parurer och wisa artigheter”, framgår av de *Tankar öfver Själens Höghet* som hon skrev när hon var nitton år och som togs upp i det föregående kapitlet.

mästare. Paret upphöjdes till riksråd och riksrådinna efter Gustaf Adolfs födelse.

⁷⁶ Stockholms stadsarkiv, Hovförsamlingen, CI:3.

⁷⁷ Slottsarkivet, Personell hofstat, Hovkontoret, H III:17.

⁷⁸ Stockholms stadsarkiv, Taxeringslängd 1795:27, 1796:24. Bostaden var hus 154 i kvarteret Europa, det så kallade Indebetouska huset, som delvis var kronans.

⁷⁹ Stockholms stadsarkiv, Taxeringslängd 1795:47.

⁸⁰ Riksarkivet, Stafsundsarkivet, autografsamling, volym 45-46.

⁸¹ Nyström, a.a., sid 35.

⁸² Citatet ur *Fruntimmers-Porte-Feuillen* är hämtat från Nyström, a.a., sidan 83.

Inspirerande miljöer, debut

En åldrad Ulrica Carolina Widström skriver att det var ungdomsårens möjligheter till bildning liksom "Konungen Gustaf d III g n aliska tidewharf" som grundlade hennes "böjelse f r ett mera idealiskt liv".⁸³ Man kan på goda grunder anta att hon upplevde mycket av denna inspiration vid hovet. Slottet var en samlingsplats för parnassens poeter och ett centrum för teater- och musikliv, och det fanns gott om kvinnliga förebilder. Sk despelerskor och dansöser s gs i stort sett dagligen vid Gustav III:s alla teateruppt g. Där fanns även skrivande kvinnor – den dagboksskrivande hertiginnan Hedvig Elisabeth Charlotta, som jämt lär ha burit med sig ett skrivhäfte,  r väl det främsta exemplet.

Ulrica Carolina Forssbergs begåvning uppmärksammades och hon drogs tidigt in i betydelsefullt sällskap. Nyckelpersonen tycks ha varit Carl Christoffer Gj rwell, författare, publicist och upplysningsman. "Umg ng t i [...] Gj rw ls aktningstv rda hus och Leopolds, Thorilds och Carl Nordfors besök i mina föräldrars, skulle säkert stadga min smak för den tidens witterhet i synnerhet för en Gessners en L'Eveques och du Bocage sånger", skriver hon själv.⁸⁴

Idémässigt stod Gj rwell f r en l rd och kristet dygderik upplysning. Han framstår – i de av hans brev jag tagit del av – som en fascinerande personifikation av dygdebegreppet i den ursprungliga betydelsen "att göra väl", att sträva efter det goda och r tta.⁸⁵ Martin Lamm beskriver honom som "en typisk k lkborgare – den första fullt utpräglade inom vår litteratur, – med en ytterst begränsad andlig horisont" som " verallt [lyckades] skapa en stämning av idyll omkring sig".⁸⁶ Andra har kallat honom "ov rldslig och from".⁸⁷ F r den svenska litteraturen kom Gj rwell att betyda mycket när det gällde att introducera romantiska värden, diktning med betoning på k nsnan. Därtill bidrog säkerligen hans bakgrund inom herrnhutismen. I sitt hem och på olika lantst llen samlade han författare och andra intellektuella. Ulrica Carolina Forssberg var gäst i kretsen vid många tillfällen under slutet av 1780-talet. Man l ste och diskuterade samtidens viktiga litterära verk, till exempel Goethes *Den unge Werthers lidanden*. Samvaron kunde  cks  vara lekfull – Gj rwell påminner henne tio år senare om gemensamma minnen:

Dessa så fulla ögonblick, dessa så angenäma Stunder af vårt Lif hafve vi ägt, hafve vi delat med varandra, och aldrig Skole vi f rg ta de Dagar, då vi på den så väl belägne Captensudden, eller det af mig så kallade Lilla Bellevue, uti de samma  mgifvande Parker och Skuggor, nj to så lifliga,   mest tillfredsställande Nöjen, Nöjen, som vi alltid så gerna minnas; Minnen, som äro så ljufva f r vår känsla, som flytta oss tillbaka uti den arcadiska åldern, uti Blomster ldern af vårt Lif.⁸⁸

⁸³ Riksarkivet, Stafsundsarkivet, autografsamling, volym 45-46.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Det tagna efternamnet är sammansatt av orden "g r väl", enligt *Nationalencyklopedin*, sjunde bandet (Höganäs 1992) sid. 492.

⁸⁶ Lamm, a.a., sid. 331 och sid. 332.

⁸⁷ "[...] av hans vänsälla, ov rldsliga och fromma väsen tog bl.a. dottersonen C.J.L Almqvist intryck", enligt *Svenskt litteraturlexikon*, sid. 199.

⁸⁸ Kungliga biblioteket, Ep G 8:19, Brev från Gj rwell (till U.C.W. 31 okt. 1797).

Orden ger en föreställning inte enbart om nöjena, utan också om den galanta och pastorala stämning man försökte erövra i umgänget. I denna krets kring Gjörwell fann Ulrica Carolina Forssberg uppmuntran att publicera sina diktförsök. Att debuttexterna blev pastorala prosadikter i schweizaren Salomon Gessners stil var naturligtvis ingen tillfällighet. Gjörwell stod i centrum för den Gessnerkult som florerade vid sekelslutet och som kommer att beröras i nästa kapitel.

De första identifierbara tryckta texterna av Ulrica Carolina Forssberg var införda i *Stockholms Posten* 1785, under signaturen U. C. F.⁸⁹ Hon medverkade i tidningen vid tre tillfällen detta år och 1787 en gång i Gjörwells *Upfostringssällskapets Tidningar*. När hon 1788 åter publicerades i *Stockholms Posten* sattes hela hennes namn ut. Sådana framträdanden hörde till ovanligheterna vid denna tid; de flesta dikter som publicerades i tidningspressen var helt osignerade. Möjligt är att hon också publicerade sig anonymt.⁹⁰

“Vacker och vitter“ bland uppåtstigande skalder

Bara drygt tjugo år gammal hade Ulrica Carolina Forssberg visat såväl begåvning som ambitioner samt skaffat sig tillträde till en vitter krets. Men som ung kvinna bland etablerade poeter var hon också medveten om att hennes utgångsläge var svagt, och hon sökte därför ledning och ärlig kritik. När prosadikten ”Natten” 1787 införts i *Upfostringssällskapets Tidningar* skrev hon till Gjörwell och tackade:

[...] huru lycklig jag är, då jag vågar taga de första stegen på Parnassen, att finna i Eder en så Ädelmodig Vän, Ledare och Beskyddare. [...] Men var Gunstlig, och då och då låna mig Edert granskande öga och mogna omdömme; värdigas vara upricktig, säg felen: jag är ung, Flicka, och ännu ovan vid lyrans stämning; och min vördnad, min tacksamhet skall blifva evig för Eder godhet.⁹¹

Togs hon på det allvar hon bad om? Fick hon konstruktiv kritik? Ja, Gjörwell tycks ha tagit henne på allvar och mött henne som en godmodig patriark: farbroderligt vänlig och mästerligt allvetande, ofta förtjust berömmande, ibland noggrant kritiserande. Stolt kommenterade han hennes vittra förtjänster i brev till sina vänner, samtidigt som han föreslog henne ändringar i texterna. ”Natten” ville han bland annat rensa från flera klassicistiska drag, och uppmanade till ”Enfald i uttrycken“. Det handlade till exempel om att byta bilden ”Hecate“ mot ”månen“, om att glömma ”den Mythologie, som af et annat

⁸⁹ I Ulrica Carolina Widström: *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök* (Stockholm 1840), sid. 100, anges i en fotnot debutåret 1787, men Ljunggren, vol. 3, sid. 363, korrigerar uppgiften: “[...] redan 1785 [läsas] dikter af henne i St. Posten: i n:o 87 *Våren d. 8 April*, en dikt på 10 rader, i n:o 110 *Natten*, ett längre poem, samt i N:o 174 en ode på prosa *Till tiden*. De till St. Posten 1788 lemnade bidragen äro ’landqvädet’ *Zulma* på prosa (n:o 118) samt ’skaldeförsöket’ *Årstiderna* (n:o 119).“

⁹⁰ Att Ulrica Carolina Widström publicerades anonymt under ungdomen uppges i nekrologen i *Mariestads veckoblad* nr 10 1841. Ett antal ungdomsdikter som inte finns med i någon av hennes böcker finns i handskrift på Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C.Forssberg: Poemer.

⁹¹ Kungliga biblioteket, Ep G 7:17, Brev till Gjörwell (från U.C.W. 26 nov. 1787).

Skaldeslag måste låna sina namn och sin diktade Prakt.⁹² Argumentet var dubbelt: dels att ”detta ord känna vi alla” – det vill säga en tillvändhet till den nya, borgerliga läsande allmänheten, där bildningsnivån var än annan än i den aristokratiska kretsen; dels att ett skaldestycke som tolkar naturens ”Enfald” borde motsvaras av en språklig sådan, vilket var en viktig del av den estetik han omfattade. Han förklarade för Ulrica Carolina Forssberg vad som utmärkte de skalder, bland vilka hon kunde ”intaga främsta rummet”:

Deras konst är [...] icke lätt. Enfald, Natur, Ömhet föra hvar sit eget Språk; och ifrån dem skiljer sig det Stigande i Skriftsättet, det prålade i ord och ställning, det invecklade, det sökta, det granna: alt egenskaper, som dels höra til andra Skalde-yrken, dels uti alla äro fel. [...] genom öfning och Granskning, genom de bästa Författares Läsning, medelst den ständiga Bekantskapen med Naturen förädlas hos oss sjelfva Bildnings-kraften, och rensas alt mera Språket.⁹³

Gjörwell tog också till ett mera utstuderat sätt att försöka påverka den unga författarinnan. När ”Natten” publicerades tillfogade han en not där han kallade henne ”den nya herdinnan i Norden“ och jämförde henne med bland andra Leopold och Gessner. ”Jag har vågat likna henne vid Gessner, för att reta henne at alt mera likna honom,” förklarade han i brev till en av sina vittra vänner, baron Leijonhufvud.⁹⁴

Att Gjörwell engagerade sig för hennes snille är påtagligt. Även Leopold lär ha behandlat henne som sin ”eleve”.⁹⁵ Samtidigt framgår det av 1800-talets manliga litteraturhistorikers kommentarer att hon i diktarkretsen gavs rollen som den åtråvärda, omdiktade ”andra”. Gustaf Ljunggren skriver i *Svenska Vitterhetens häfder* om Ulrica Carolina Widström som ”ung intagande flicka“ i poeternas sällskap och påstår att ”utan tvivel räckte skaldinnans skönhet en hjälpsam hand åt hennes skalderykte”.⁹⁶ Franz Michael Franzén menar i förordet till *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök*, apropå dikter av Leopold och Lidner som tillägnats henne, att ”begge poeternas verser vittna, att det inte var blott sångmön, utan Gratien de besjöngo”.⁹⁷ Och i *Biographiskt Lexikon öfver namnkunnige svenska män* citerar Harald Wieselgren Leopold som lär ha sagt ”när man springer enkleken med en ung skaldinna bland höstackar, recenserar man ej så skarpsynt bristerna i hennes poemer”.⁹⁸

Någon djupare samhörighet kring skrivandets innehåll, form och mening var uppenbarligen inte möjlig under dessa villkor. Det fanns väl också andra hinder för detta – hon

⁹² Kungliga biblioteket, Ep G 8:12, Brev från Gjörwell (odaterat, utan adressat).

⁹³ Kungliga biblioteket, Ep G 8:12, Brev från Gjörwell (till U.C.W. 15 nov. 1787).

⁹⁴ Kungliga biblioteket, Ep G 8:12, Brev från Gjörwell (till Hr Baron Knut H. Leijonhufvud 4 dec. 1787).

⁹⁵ Gjörwell nämner, apropå Leopold, ”Stormästarens Eleve, Fru Widström“ i Kungliga biblioteket, Ep G 12:4, Brev från Gjörwell (till Gustafva Lindahl 15 aug. 1800). Att Leopold skrev en och annan kommentar till henne om hennes dikter framgår också av brev citerade av C.J.Lénström: ”Karakteristik“ i *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök* (Stockholm 1840), sid. XV.

⁹⁶ Ljunggren, vol. 3, sid. 364.

⁹⁷ Franzén, a.a., sid. XII.

⁹⁸ *Biographiskt Lexikon öfver namnkunnige svenska män*, Tjugondeandra bandet, Första häftet (Örebro

var ju ung och lågt bildad jämfört med herrarna i kretsen. Å andra sidan tycks Ulrica Carolina Widström gärna ha fört dessa ungdomsår på tal. Hur det än var med den roll hon tilldelades ansåg hon själv sig gynnad av umgänget. Och, som Anne-Marie Mai har påpekat, kvinnans roll i salongs-kulturen präglades över huvud taget av dubbelhet. Salongen var vid 1700-talets slut det kulturella rum där "kvinnliga värden" – främst känslolivet – hyllades och där kvinnan gavs *både* rollen som inspirerande, romantisk "grace" och möjligheten att framträda som varelse av kött och blod.⁹⁹ Att det var möjligt att uppnå en hjältinnestatus genom att i salongslivet förena skönhet och vitterhet visar även exemplet Anne-Marie du Bocage, en av Ulrica Carolina Forssbergs förebilder enligt självbiografin. Madame du Boucage var en fransk dam ur högborgerligheten som höll en berömd salong i Paris från cirka 1740. Hon var också verksam som översättare och poet.¹⁰⁰

Familjeår i politisk orostid

Den 14 november 1790 gifte sig Ulrica Carolina Forssberg, tjugosex år gammal, med en violinist vid hovkapellet, Sven Widström.¹⁰¹ Under de kommande tio åren lär hon ha varit fullt sysselsatt med "det heliga ämbetet". Hon födde vartannat år: sonen Sven Niclas 1792, döttrarna Carolina Maria 1794; Augusta Wilhelmina 1796; Ulrica Gustafva 1798. Det blev även ett femte barn, dottern Hilla Charlotta, några år senare, 1803.¹⁰²

Politiskt var 1790-talet en instabil tid med ett hårdnande kulturklimat, i synnerhet efter kungamordet 1792. Franska revolutionen skapade djup oro hos makthavarna även i Sverige. För att skydda monarkin tog den nya regeringen under Gustav IV Adolf till en rad åtgärder, bland annat avskaffades tryckfriheten och allt strängare censur infördes. Många intellektuella, som kämpat för frihetsidéer i en eller annan form, avsattes från sina poster. Rädslan riktades även mot kulturlivet; Svenska akademien suspenderades under två år, Thorild landsförvisades och "gustavianerna" skingrades för alltid. Intriger, ryktes-spridning och dramatiska rättegångar hörde under denna tid till vardagen runt hovet. Makarna Widström var småfolk i utkanten av händelseförloppet, men påverkades säkert både mentalt och materiellt av vad som skedde. Familjen var ekonomiskt och socialt be-

1855), sid. 179.

⁹⁹ Mai, a.a., sid. 356.

¹⁰⁰ Se Grace Gill-Mark: *Une femme de lettres au XVIIIe siècle, Anne-Marie du Bocage*, Bibliothèque de la revue de littérature comparée, tome XLI (Paris 1927).

¹⁰¹ I F.A.Dahlgrens *Förteckning öfver Svenska Skådespel uppförda på Stockholms Theatrar 1737-1863 och Kongl. Theatrarnas personal 1773-1863 med flera anteckningar* (Stockholm 1866), sid. 532, står följande att läsa om honom i förteckningen över violinister: "Sven Widström 1780-1806, Andre Repetitör vid Operan. Född d. 10 nov. 1751. Tygskrifvare vid kongl. flottans station i Stockholm 1774-1780, då han fick anbud att blifva kammarskrivare vid stationen i Göteborg, men i stället antog tjänst vid hovkapellet." Till historien hör att Gustav III under de första åren på 1780-talet lät skapa en helt ny "fullvärdig och enligt tidens fordringar modern orkester" till det moderna operahuset vid Gustav Adolfs torg som invigdes 1782. Se t.ex. Sten Carlsson och Jerker Rosén: *Den svenska historien. 10 Gustav III, en upplyst enväldshärskare* (1968, Stockholm 1979), sid. 145. Till denna orkesters tidigt rekryterade hörde alltså Sven Widström.

¹⁰² Stockholms stadsarkiv, hovförsamlingens födsloböcker, CI:4.

roende av stabiliteten i hovets kulturliv. Slottet var Ulrica Carolina Widströms uppväxtmiljö och båda hennes föräldrar arbetade där. Och Sven Widström satt i egenskap av violinist vid hovkapellet bokstavligt talat mitt i dramatiken.

Det verkliga dråpslaget dröjde några år. Hovkapellet spelade tills vidare, och den unga familjen Widström kunde leva relativt gott. Vid mitten av 1790-talet bodde familjen i Kvarteret Medusa vid Järntorget i Gamla stan.¹⁰³ Sven Widströms lön som andre violinist i hovkapellet var 100 riksdaler per år.¹⁰⁴ Taxeringslängderna ger glimtar av levnadsstandarden: 1795 skattade Widströms 1 riksdaler "för öfverflöd", 4 skilling för "Meubl. förgylln. Ur", 8 skilling för "Sidensbärande" samt 8 skilling för "Snus och tobak". Hushållets två pigor beskattades också för "sidensbärande".¹⁰⁵ Någon gång kring 1800 flyttade familjen till det hus där Ulrica Carolina Widströms far bott, till det så kallade Indebetouska huset, högst upp i Slottsbacken, vilket av allt att döma var en tjänstebostad för hovets anställda.¹⁰⁶ År 1800 var de mantalsskrivna inom Kvarteret Europa, Hertigens av Södermanlands Hofstat, det vill säga Hertig Karls och Hedvig Elisabeth Charlottas hov. De skattade bland annat "För Sidenmeubler, Förgyllning och Ur", "För sidensbärande", "Rök och Snustobak" och hade en piga.¹⁰⁷

Det finns uppgifter om att Ulrica Carolina Widström liksom sin mor arbetade för Hedvig Elisabeth Charlotta, men jag har inte lyckats hitta någon bekräftelse för detta i de källor jag anlitat.¹⁰⁸ Däremot är det alldeles uppenbart att hon – trots allt barnbärande – aldrig släppte sin kontakt med teatern och litteraturen. När Frans Michael Franzén, som också känt Ulrica Carolina Widström i ungdomsåren, 1840 skrev som om hennes litterära ambitioner tagit slut i och med giftermålet var det en efterkonstruktion i 1800-talets anda:

Genom hennes giftermål [...] försvann ur vår vittra verld det namn, hvarmed hon der hade uppträdt. Men som Mamsell Malmström gerna ville bli glömd för Fru Lenngren: så torde ock Fru Widström ej saknat vad Mamsell Forssberg vunnit [...]. Fru Lenngrens regel: *Vitterheten för vårt kön/Bör höra blott till våra nipper* iaktogs äfven av Fru Widström, sedan hon fått en husmoders plikter att uppfylla. Hon fästes vid dessa av ett ömmare band, den moderliga huldheten.¹⁰⁹

I själva verket hade Ulrica Carolina Widström före giftermålet publicerat en handfull dikter – medan hon som gift och flerbarnsmor gav ut fyra egna böcker, flera "fria" boköversättningar, genomförde ett antal teateröversättningar och skrev egna pjäser. Rent praktiskt

¹⁰³ Stockholms stadsarkiv, Taxeringslängd 1794:125, 1795:136. De bodde i hus 46 vilket är den del av kvarteret som vetter mot Järntorget.

¹⁰⁴ Slottsarkivet, Personell Hofstat, Hovkontoret, H III:26.

¹⁰⁵ Stockholms stadsarkiv, Taxeringslängd 1795:136.

¹⁰⁶ Petter Nicklas Forssberg avled 1798.

¹⁰⁷ Stockholms stadsarkiv, Mantalslängd 1800, STIÖ 516. Se även Stockholms stadsarkiv, Kronotaxeringslängd 1802, St Ö 368 r.

¹⁰⁸ Hovkontorets böcker på Slottsarkivet, samtliga nio delar av Hedvig Elisabeth Charlottas utgivna dagboksanteckningar, samt delar av Hedvig Elisabeth Charlottas övriga handlingar, vilka förvaras på Riksarkivet. Att familjen var skriven vid hertigparets hovstat och bodde i en tjänstebostad kan naturligtvis tyda på att någon av dem hade en uppgift vid detta hov. Som regel är det dock Sven Widströms namn som antecknats som tillhörig hovstaten i taxeringslängderna.

var detta möjligt på grund av att hon alltid hade en eller flera pigor till sin hjälp i hushållet. Känslomässigt eller ideologiskt verkar moderskapet inte ha varit i konflikt med det vittra livet, och inte heller "makaskapet" – osagt om detta berodde på ovanlig självständighet hos henne, eller en tillåtande atmosfär, eller både ock.

Sorgliga händelser, ny start

Familjen Widström drabbades under ett par år av flera tragiska händelser. Sonen Sven Niclas dog 1797 av scharlakansfeber, bara fem år gammal – en händelse som gav upphov till den känslomättade dikten "Vid min sons död, den 30 April 1797", som har lyfts fram som en av Ulrica Carolina Widströms bästa. Året därefter föddes dottern Ulrica Gustafva som avled efter sju månader.¹¹⁰ Läger man till detta att Widströms far Petter Niclas Forssberg plötsligt dog av slag 1798, verkar idel död ha omgett familjen under kort tid. Gjörwell, som blivit kunglig bibliotekarie och i vars brevväxling Ulrica Carolina Widströms namn åter börjat förekomma efter tio års uppehåll, försökte 1797 uppmuntra henne genom att påminna om ungdomstidens nöjen och vad han såg som hennes stora begåvning:

Ack! hvilken kan skönare måla den Pastorale Lefnaden, hvilken vore mer berättigad att njuta des Sälhet, än min Fru, som har ett Snille, et Hjerta, skapade för att tekna och njuta de ädlaste, de skönaste känslor af Lifvet: alt detta i förbindelse med den sanna Visheten, som uti alla åldrar leder oss på Naturens Spår, som uti alla Lifvets Skiften uptäcker för oss nya källor till Lycksalighet[...]¹¹¹

Denna uppmuntran betydde säkerligen mycket. Från 1798 inledde Ulrica Carolina Widström en synnerligen produktiv period som omfattade såväl författande och bokutgivning som översättande och tidningsförläggarplaner. Diktskrivandet tog fart igen, hon skickade texter bland annat till Leopold för att få synpunkter.¹¹² 1799 var hon engagerad i översättningen av Matthew G. Lewis berömda gotiska skräckroman *The monk*, tillsammans med Herman Anders Kullberg som också var Gjörwells sekreterare.¹¹³ Romanen är särskilt intressant eftersom den genre den tillhörde måste ses som näst intill antitesen till Gessner-estetiken: där gestaltades all den synd, brottslighet och våldsamhet som den idealistiska diktningen bortträngde. Ulrica Carolina Widströms insats vid översättningen var av allt att döma att tolka verserna. 1799 beslutade hon också att ge ut sina dikter i bokform. I maj skrev Gjörwell till sin dotter Gustafva Lindahl:

¹⁰⁹ Franzén, a.a., sid. XII.

¹¹⁰ Dottern avled i februari 1799. Detta liksom sonens och faderns dödsfall framgår av Stockholms stadsarkiv, Hofmöteshandlingens dödbok, F 1.

¹¹¹ Kungliga biblioteket, Ep G 8:19, Brev från Gjörwell (till U.C.W. 31 okt. 1797).

¹¹² Leopolds artiga och outgrundliga kommentarer återges av Lénström i hans "Karakteristik" (1840), sid XV.

¹¹³ Matthew Gregory Lewis: *Munken*, 4 vol., anonymt övers. av Ulrica Carolina Widström och Herman Anders Kullberg (Stockholm 1800–1804).

Fru Widström ämnar utgifva sina Arbeten; och fick jag i förgårs höra en Pastorale, helt nyss af henne skrifven, som väl var det vackraste man i den genre kan läsa.[...] Hon är tillika Philosophe: ty hon låter ej motgångar nedtrycka hvarken sinnet eller snillet.¹¹⁴

Dikten som åsyftades var ”Kärleken och Anacreon”, en översättning ur *The Monk* som tycks ha behandlats som hennes ”egen“ dikt.¹¹⁵ Gjörwell var entusiastisk i nästa brev till Ulrica Carolina Widström:

Jag ville gerna veta, om vi äge något Skalde-qvæde, som uti denna genre kunde jämföras med detta af Min Frus så lyckliga Hand. Hvilken känsla, hvilka Behag, hvilket Skämt och hvilket Språk råda icke samfällt uti detsamma! Det är en Tafla, tecknad af en Grace. Det läses ock af alla med en motsvarande Förtjusning.¹¹⁶

Hösten 1799 utkom så *Erotiska sånger* under signaturen U.C.W. Hon stod själv för utgivningen i samarbete med boktryckaren, vilket var brukligt vid tiden – det moderna förlagsväsendet låg ännu i sin linda. Främst innehåller samlingen kärleksdikter med en sinnlig prägel. De flesta dikterna tycks ha varit nyskrivna – här fanns exempelvis ”Vid min sons död, den 30 April 1797” och ”Kärleken och Anacreon” som nämndes ovan. Ingen av de dikter som publicerades under 1780-talet hade tagits med; inte heller nämns att ”Kärleken och Anacreon” är en översättning.

Det finns en intressant ”nyckel” till bokens tillkomst i form av en frontespis; en bild på titelbladets motstående sida.¹¹⁷ Bilden föreställer två flickor vid en lyra i parknatur, i fonden skymtar en gravplats. Under bilden finns en dedikation till döttrarna (flickorna på bilden): ”Det är för Er Hon återstämmes“. Vad den invigde här kunde läsa ut var: Sorgen över de döda barnen, lyckan över de levande hade sammantaget fått författaren-modern att stämma diktarinstrumentet. Landskapet i bilden är samtidigt starkt präglad av pastoralen och flickorna kunde vara unga antika gudinnor. Som *personlig* förklaring tycks bilden innehållslös för en nutida läsare, men den är ett exempel på vad Anne-Marie Mai kallar ”den genomtänka iscensättning” som vid tiden förväntades av en författare.¹¹⁸ Frontespisen, vars etymologiska betydelse bokstavligen är (från latinet) ”se ansiktet“, fungerade som en presentation av den skribentmask författaren valt åt sig. Ulrica Carolina Widström valde att framträda som mor, men bilden kan samtidigt sägas vara en hyllning till antika ideal, till naturen och till ungdomen. Och mottot sätter kärleken högt: ”Les cœurs froids ne sont que des hommes; en aimant on s’égale aux Dieux“ (”Kalla hjärtan är inte mänskliga; genom att älska gör man sig jämställd med gudarna“).

¹¹⁴ Kungliga biblioteket, Ep G 12:4, Brev från Gjörwell (till Gustafva Lindahl 24 maj 1799).

¹¹⁵ Originalen finns i Matthew Gregory Lewis: *The monk*, 2 vol. (Dublin 1808), vilket inte är första men den enda tidiga engelska utgåva som finns tillgänglig på Kungliga biblioteket.

¹¹⁶ Kungliga biblioteket, Ep G 8:21, Brev från Gjörwell (till U.C.W. 25 juni 1799).

¹¹⁷ Tankarna bakom bilden återges i en kommentar av Gjörwell, denna bifogas ett brev. Kungliga biblioteket, Ep G 12:4, Brev från Gjörwell (till U.C.W. 2 nov 1799).

¹¹⁸ Mai, a.a., sid 350-351.

Erotiska sånger recenserades åtminstone i ett par tidningar,¹¹⁹ och bland dem som i brev gratulerade till utgivningen fanns Leopold och (förstås) Gjörwell:

Måtte dessa Blandade Skalde-kväden vinna den afsättning, som de förtjena, för deras sköna Språk, deras vackra innehåll, de lifliga Bilder som i dem målas, de varma känslor för Naturen, Landet och Vänskapen [...]¹²⁰

Gjörwell skulle dock hellre sett en annan titel – det var uppenbarligen ett smått vågat val:

Jag har altid haft något att påminna mot Titeln af Erotiska sånger: ty uti Samlingen finns et Sorge-qvæde, en så skäligen melancholisk sång, samt här och där ögonkast af den alfvarsamma Moralén; at förtiga, det mången blygsam älskare och nykter drinkare skal läsa med känsla, ja med förtjusning desse Sånger, utan att veta hvad deras Egenskap af Erotiske innebär; – än den stackars köparen då, som skal finna sig nödsakad at fråga den illiterate Bokhandlaren: Käre Herre! hvad betyder det ordet Erotiske?¹²¹

Ett modernt tidningskoncept

Decennierna kring 1800 fick den borgerliga litteraturen allt starkare fäste hos en svensk publik. Borgerliga dramastycken spelades till exempel under 1790-talet allt oftare på teatern. Flertalet av dem var översättningar från engelskan.¹²² Även engelska romaner översattes flitigt. Just att översätta blev Ulrica Carolina Widströms huvudsakliga verksamhet under 1800-talets första år.¹²³ Gjörwell spelade roll i detta genom att förmedla uppdrag till henne.

Det idoga översättandet kan ha haft att göra med familjeekonomin. Det var kärva år i hela landet. Missväxter medförde brödbrist, hungerkravaller förekom i städerna, samtidigt som ständiga krigshot väckte oro och rustningar innebar att folket beskattades allt hårdare. Förutom allt översättande dramatiserade Ulrica Carolina Widström en roman för teatern¹²⁴ och gav anonymt ut ett femtonsidigt versepos, *Dalkarlarne*.¹²⁵ Samma år som

¹¹⁹ *Journal för svensk litteratur*, 1799, årgång 3, sid. 731-736; *Dagligt Allehanda* Nr 130, 11 juni 1800. Att *Erotiska sånger* inte ens omnämndes i *Stockholms Posten*, som vid denna tid utgavs av Anna Maria Lenngrens make C.P. Lenngren, tyckte åtminstone Gjörwell var anmärkningsvärt enligt brev han skrev till sin dotter. Se Kungliga biblioteket, Ep G 12:4, Brev från Gjörwell (till Gustafva Lindahl 27 juni 1800).

¹²⁰ Kungliga biblioteket, Ep G 12:4, Brev från Gjörwell (till U.C.W. 2 nov. 1799).

¹²¹ Ibid.

¹²² Se t.ex. Ljunggren, vol. 2, sid. 521f.

¹²³ År 1800 arbetade hon enligt brev från Gjörwell till A.D. Hummer 5 maj 1800 – se Kungliga biblioteket, Ep G 12: 4 – med *Les enfants de l'Abbaye* av Regina Maria Roche, den översättningen har dock aldrig utkommit. Förutom dikterna i *Munken* publicerade hon en fri översättning av F.G. Ducray-Duminil: *Victor eller Skogs-Barnet*, 4 vol. (Stockholm 1803). I tolkningen ingår bland annat *Spåkvinnan* och den romantiska balladen *Fiskaren* som senare togs med i *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök*. *Fiskaren* trycktes även som småtryck vid ett par tillfällen enligt *Svenskt Boklexikon 1830-1865*, 2 vol. (Uppsala 1961), vol. 2, sid. 800: *En ny och vacker kärleksvisa, fiskaren* (Göteborg 1800); *Sång om den vackra fiskaren* (Linköping 1844). Enligt nekrologen i *Mariestads Weckoblad* nr 10 1841 hade hon även översatt första delen av L.M.J.M. Brayer de Saint-Léon: *Eugenio och Virginia*, 2 vol. (Mariefred 1818), men uppgiften är osäker.

¹²⁴ Den roman som dramatiserades var hennes egen fria översättning av F.G. Ducray-Duminil: *Victor*

dottern Hilla Charlotte föddes, 1803, sökte Ulrica Carolina Widström hos hovkanslern tillstånd att starta en "Månadsskrift, kallad: Mode-Journalen".¹²⁶ Det var inte första gången hon tänkte sig en journalistisk bana; ett par år tidigare hade hon både sökt och fått tillstånd att starta en teatertidning, men projektet hade aldrig förverkligats.¹²⁷ Nu ville hon göra en tidning för den nya borgerliga konsumenten, med betoning på kvinnors intressen. Hennes koncept var slående modernt, stod på samma grund som veckopressen fortfarande gör 200 år senare. "Mode-journalen" skulle vara varuupplysande, innehålla:

Beskrifning öfver de bästa i Paris, London och Stockholm senast upfundne Moder i Mans och fruntimmersdräkter och prydnader: förändringen i Möbler, Bordsserviser, Equipager: nya uppfinningar till mera bekvämlighet i hvad som rörer mitt köns hushållning – jämte upplysande Kopparstick öfver dessa ämnen ¹²⁸

Därtill skulle den vara bildande med litterärt material ("Korta Berättelser, Samtal, Skådestycken, Anekdoter, Fabler och dylikt"), teater"underrättelser", notiser om "de nyaste och bästa hos oss utkommande Skrifter, hvilka hafva för ändamål att dana unga hjärtan för dygden och den sanna lyckan". Redaktionen skulle även sälja sybeskrivningar och mönster till modeplagg.

Hovkansler Zibet, som tog emot hennes anmälan, kände familjen sedan tidigare. Som andre direktör för "hovspektaklerna" hade han 1780 anställt Sven Widström vid hovkappellet.¹²⁹ I sin kommentar om ansökan till Gustav IV Adolf, som själv avgjorde själv denna typ av ärenden, skrev Zibet väl om Ulrica Carolina Widströms ambition och vitterhet. Han menade att risken inte var stor för att något "brottsligt eller otjenligt stycke skulle sig insmyga", väl medveten om hur ängslig och känslig kungen var. Risken för upproriska eller kritiska texter var inte enda stöttestenen, kungen var även vaksam på vad som kunde anses sår sedligheten.¹³⁰ Modet i sig representerade också den nya tiden och väckte kungligheternas avsmak eller rädsla. Zibet såg dock saken på ett annat sätt och försökte få

eller *Skogs-Barnet*. Det var enligt Dahlgren, a.a., sid. 383, ett drama i tre akter med musik och "stort spektakel"; strider, tornerspel och "dansdivertissement". Pjäsen spelades på Arsenalen nio gånger 21 dec. 1803-27 april 1804 och på Operan 38 gånger 11 jan. 1812-3 dec. 1832.

¹²⁵ Ulrica Carolina Widström [anon.]: *Dalkarlarne* (Stockholm 1800) underrubriceras som saga. Den är mycket ojämn. Upptakten skildrar erotiska intriger mellan gudar (med påfallande drag av borgerliga människor), tonen är lustspelets, men något oväntat övergår det hela till hyllningar av Dalarna som industrins vagg och av dalkarlarna för deras "trohet" och "strid". Möjligtvis var det orostiden och allt tal om krigsrustning som influerade texten. Mottot till boken är också en appell till dalkarlarna för deras okuvlighet, tillskrivet Gustav Vasa.

¹²⁶ Riksarkivet, Skrivelser till Kungl. Maj:t (från hovkanslern), III:74, dat. 1803 18/2.

¹²⁷ Ibid. "En för några år sedan i nåder privilegierad Theater-Tidning har aldrig utkommit och således förlorat sin rätt", skrev hovkansler Zibet till kungen.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Zibet var andre direktör för hovspektaklerna 1773-1786, enligt Dahlgren, a.a., sid 417.

¹³⁰ Från 1803 visade Gustav IV Adolf öppet missnöje även mot teatern. Första stycket han reagerade starkt emot var operan *Anakreon på Samos*, som han ansåg sårande mot sedlighet och värdighet. Ibid., sid. 83.

Gustav IV Adolf med på noterna. I modet och i underhållningen kunde det finnas ett lugnande medel för folket, menade Zibet:

En från menliga naturen kanske oskiljaktlig håg för ombyte kan icke vara overksam. Om derigenom, att den rigtas på likgilliga ämnen, dess verkningskrets kunde till dem allena inskränkas, vore det en vink.¹³¹

Ansökan avslogs av Kunglig Majt.¹³²

Reaktion mot kulturen och andra svårigheter

1807 kom det verkliga dråpslaget mot musiklivet i Stockholm. I någon form av känsloreaktion vid minnet av sin fars öde, gav Gustav IV Adolf order om att Kungliga Operan, som av besparings skull varit stängd sedan 1806, skulle rivas. Sven Widström hade varit med i orkestern alltsedan den ståtliga invigningen 1782. Nu blev han liksom alla andra bryskt och oväntat avskedade. "Erhållit avsked enl ordres 16 Mars med April månads Lön", står det antecknat efter varje musikers namn i hovets personalstat.¹³³ De beviljades 150 riksdaler vardera i årlig pension. För den femtiofemåriga Sven Widström, som arbetat tjugosju år i hovkapellet, var detta en katastrof. Han skrev 26 maj samma år ett gripande brev till kungen där han bad om att få behålla sin fulla lön, 400 riksdaler om året, alternativt att få bli antagen som repetitör hos kungabarnen.¹³⁴ Ända sedan 1774 hade Sven Widström arbetat för Kronan men övergivit en trygg bana som skrivare för att börja vid "hovspektaklerne". Ett sådant steg skulle han inte vågat ta om han, som han uttrycker det, inte fått löfte att "efter mångårig och oförvitlig tjenst få behålla min lön återstående lefnad":

Nu står jag på samma punkt som vid början av dessa flydda Trettioett år, hvilka jag med underdånigt nit tjent eder Kongl. Majt och Kronan, och trefalt olycklig, ty med betydliga skulder, åsamkade av knappa inkomster, svåra tider och Quartalernes [lönens] oftast långt öfver tiden dröjda utbetalande, förena sig äfven en betryckt familjs underhåll, oförmögenhet att börja en ny bana, och blott 150 RD Banco i pension: en summa knappt tillräcklig till läkemedel i en annalkande och sjuklig ålderdom.¹³⁵

Sven Widström var inte den ende som skrev till kungen. En tjock bunt "underdåniga" brev vittnar om hur svårt det var att klara livhanken på den knappa pensionen. Breven gick på remiss till "Spectacel Direkteuren" Edelcrantz, som i Widströms fall föreslog en pension om 300 riksdaler, vilket också tycks vara den linje kungen valde.¹³⁶ Men det tog

¹³¹ Riksarkivet, Skrivelser till Kungl. Maj:t (från hovkanslern), III:74, dat. 1803 18/2.

¹³² Riksarkivet, Hovkanslersexpeditionen C I:22.

¹³³ Personell Hofstat, Hovkontoret, Slottsarkivet, H III:32.

¹³⁴ Riksarkivet, Skrivelser till Kungl. Majt. I, volym 62 (från direktionen över hovkapell och spektakler).

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Den ena hälften av pensionen skulle enligt Edelcrantz förslag utgöra ersättning för viss tjänstgöring som repetitör hos kronprinsen och hans systrar. Denna uppgift kan det dock inte ha blivit mycket av

tid, minst ett halvår, innan beslutet var fattat. Och under den tiden hann skulderna växa lavinartat.

Tillspetsad ekonomisk kris måste vara bakgrunden till att Sven Widström 1808, när den högre pensionen började betalas ut, genast pantsatte den mot ett räntelån på 2000 Riksdaler från RiksDiscontverket.¹³⁷ Återbetalningsvillkoret var att familjen alldeles avstod från pensionen. I praktiken hade alltså skulderna i förväg förintat den lilla tryggheten. Vilket i sin tur innebar nya och ständigt växande skulder.

Det finns flera tecken på att besvärligheterna hopade sig för familjen. Ett är att Sven Widström 1808 hade en god man, "instrumentmakaren i staden, Daniel Wickström".¹³⁸ Kanske hade Widström blivit stämd av någon långgivare för att han inte kunnat betala i tid, och satts under förmyndarskap? Eller var det hans sjukdom, lungtuberkulos, som gjorde att han inte kunde fungera som familjeöverhuvud? Även yngsta dottern Hilla Charlotta drogs med någon kronisk sjukdom, okänt vilken. Därtill hade Ulrica Carolina Widström, enligt Gustaf Ljunggren, "1810 måst utverka boskilnad från mannen".¹³⁹ Om detta var allvar eller någon sorts "fusk" för att förbättra familjeekonomin är svårt att veta. Men vid denna tid lyckades Ulrica Carolina Widström utverka en egen pension om 150 riksdaler årligen ur Hedvig Elisabeth Charlottas handkassa. Och inget tyder på att paret verkligen separerade. När mantalslängden 1810 upprättades antecknades visserligen Ulrica Carolina Widström under sitt flicknamn, men familjen bodde fortfarande tillsammans i Indebetouska huset.¹⁴⁰ Kort därefter fick "f. d. Hofmusicus" Sven Widström återigen en uppgift vid hovet. Elvaårige hertig Oscar, son till nye tronföljaren Jean Baptiste Bernadotte, anlände till Sverige och Sven Widström blev pojkens lärare i instrumentspel mot en årslön om 66 riksdaler 32 skilling.¹⁴¹ Det var småpengar i förhållande till behoven, och att nöden var större än stoltheten framgår av att någon ur familjen Widström 1811 anlätades som "LifTwätterska" vid hovet – ett arbete som måste stått mycket lågt i hierarkin.¹⁴² Ulrica Carolina Widström arbetade som lärarinna, bland annat för författaren Per Adam Wallmarks döttrar¹⁴³ medan denne själv undervisade Jean Baptiste Bernadotte och hertig Oscar i svenska.¹⁴⁴ Ersättningen för "Sofie och Hedda Wallmarks Pensions Qvartaler" var cirka 25 riksdaler per kvartal för en undervisning som tycks ha bedrivits dagligen.¹⁴⁵

eftersom Gustav IV Adolf 1809 avsattes och familjen gick i landsflykt.

¹³⁷ Framgår av handlingar kring den konflikt om lånets återbetalande som uppstod efter Sven Widströms bortgång. Se Riksarkivet, Statskontoret till Kungl. Maj:t 1812 18/11, vol. 155.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ljunggren, vol. 3, sid 367.

¹⁴⁰ Stockholms stadsarkiv, Mantalslängd 1810, STIÖ 421.

¹⁴¹ Slottsarkivet, Personell Hofstat, Hovkontoret, H III:34.

¹⁴² Arbetet betalades med 12 riksdaler 24 skilling per kvartal. Slottsarkivet, Personell Hofstat, Hovkontoret, H III:34.

¹⁴³ Det framgår av Kungliga biblioteket, Ep. V. 4:22, Brev till Per Adam Wallmark 1812 (från U.C.W.).

¹⁴⁴ Se t.ex. *Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok VIII 1807-1811* (Stockholm 1939), sid. 901.

¹⁴⁵ Kungliga biblioteket, Ep. V. 4:22, Brev till Per Adam Wallmark 1812 (från U.C.W.).

Ett nytt försök på bokmarknaden

Mitt i denna oerhört besvärliga familjesituation lyftes *Erotiska sånger* plötsligt fram. Den nya romantiska författargenerationen gick 1810 till generalangrepp mot fransk-klassicismen, i första hand mot Leopold och Wallmark.¹⁴⁶ När romantikernas främste förespråkare, P. D. A. Atterbom, 1811 i samma anda inventerade de kända svenska kvinnliga författarskapen, såg han hos Ulrica Carolina Widström en innerlig känslodiktning, som han satte långt högre än Brenners och Nordenflychts "quarto-luntor med alla vidhäftande Testimonier".¹⁴⁷ Widströms talang karaktäriserades enligt Atterbom av "den rena kvinligheten, som bibehåller samma höga gratie i ett rendezvous som vid en son graf" och han menade att skaldinnan kunde "med tryggaste visshet räkna på ett oinskränkt bifall hos det bildade Publikum" om hon ville "återstämna sin lyra".¹⁴⁸

Ulrica Carolina Widström hade inte publicerat något annat än översättningar på tio år, men nu såg hon en möjlighet att komma åter som skribent, kanske också att förbättra ekonomin. 1811 gav hon ut boken *Höstaftnarne. Fruntimmerna tillegnade*.¹⁴⁹ Det var den första av hennes böcker som inte publicerades anonymt. Tilltaget blev ett platt fall ur alla aspekter. Boken innehåller i princip inget av vad Atterbom hade hyllat. Den verkar vara ett hastigt hopplock: En prosatext om Homeros, översatt från franska, en fabel efter Dorat och en krigssaga samt några tillfällighetsdikter.¹⁵⁰ Att den erotiska tematiken skjutits åt sidan märks redan i mottot. Här är det ett förnuftsideal som kommer till tals och lärarinneblicken som valt (från *Telemaque*): "Heureux ceux qui se divertissant en s'instruisant!" ("Lyckliga de som roar sig genom att studera!") Men framför allt är det i förordet som man lägger märke till vad som måste kallas ett jordskred i självkänslan. Inte ett spår finns av den stolta särat hon som nittonåring bar fram nästan trettio år tidigare, i *Tankar öfver Själens Höghet*. Här möter läsaren i stället ett "Fruentimmer som måste följa den allmänna strömmen" och "bläcka ner papper". Hon vänder sig enbart till kvinnorna eftersom "man nyligen har försäkrat mig i en allmän Tidning, att Ni ej ären stränga konst Domare".

Då den klokare hälften af Människoslägtet öfverlägger om riksvårdande saker eller beviser sitt högre förnuft i hundrade olika Stridsskrifter; då smyger jag så gärne med Er till den tysta Boudoirn.

151

Var hon ironisk, eller var hennes feminism alldeles förintad?

¹⁴⁶ *Svenskt litteraturllexikon*, sid. 28.

¹⁴⁷ *Phosphoros*, mars-april 1811, sid 171. Även i *Phosphoros*, september 1810, sid. 169, fanns en kort liknande uppmuntran: "Erotiska sångarinnan U.C.W. har en ljuf lyrisk syftning; hvarför återstämmer hon ej sin blomsterkrönta luta?"

¹⁴⁸ *Phosphoros*, mars-april 1811, sid 175.

¹⁴⁹ Ulrica Carolina Widström: *Höstaftnarne. Fruntimmerna tillegnade* (Stockholm 1811).

¹⁵⁰ Det roligaste inslaget har titeln *Förr och nu*, *Impromptu till min Skriftbureau* och beskriver hur byrån som förr innehöll "Af lyrans barn en glättig skara" och "Billet-doux'er" (kärleksbrev), nu bara förvarar "räkningar en gräslig skara". Och "Billet-doux'er" från "vreda björnar bara". *Ibid.*, sid 36.

¹⁵¹ *Ibid.*, sid. 3.

Makens bortgång, konkurs

Höstaftnarne hade föga framgång, och av den planerade fortsatta serien "aftnar" med olika årstidsnamn blev det inget.¹⁵² I mars 1812 tvingades Ulrica Carolina Widström skriva till Per Adam Wallmark och be om ett lån eller förskott på guvernantarvodet för de kommande kvartalen för att kunna reglera skulden till boktryckaren som "ej kan förmås vänta, till dess pengar för de till Landsorterne afskickade Exemplaren influtit".¹⁵³ Om Wallmark hörsammade denna bön om ett lån är okänt – något förskott på lönen blev det dock inte, enligt kvittona betalades den först efter sommaren.¹⁵⁴

Familjens ytterst svåra situation framgår ännu tydligare av ett brev till samme Wallmark från Sven Widström 8 juni 1812. Hans lungtuberkulos var nu långt framskriden.

Jag har måst hållas vid sängen i 6 weckors tid, nödgadts försumma mina små inkomster, så väl som intet förtjent medan Hertig Oscar varit bortta. Min lilla goda hustru har dragit till att fördraga mig det som vid sjukdommen fordrats, men nu är hennes små tillgångar för närvarande förbi. I en för mig bedröflig ställning vågar jag i ödmjukhet anhålla det Herr Bibliothecarien [oläsl: täcktes?] med sitt goda förord hos Herr Regeringsrådet och Gouvernouren Lemoine anhålla ej om någon nådegåva, utan om 30 RDBco i förskott som jag vill aftjäna då Prinsens öfningar åter börja.

Min sjukdom består förnemligast i bröstet med en svår andtappa, äfven är högra benet skadat att jag icke kan stödja derpå. Små Mad-allne Wallmark som dagligen är hos min hustru kunna intyga sanfärdigheten af min upgift.¹⁵⁵

Elva dagar senare, den 19 juni 1812, avled Sven Widström. Enligt bouppteckningen var hemmets enda tillgångar möbler och husgeråd till ett värde av 125 riksdaler och 36 skilling. Det mest värdefulla var "en divansoffa med 8 dynor stoppade med tagel samt ett divans täcke af kläde med fransar" vilken värderades till 20 riksdaler. Det fanns inga kontanter. Skulderna var omfattande. Husvärden "glasmästar Löfqvist" hade inte fått betalt på tre kvartal. Därtill fanns flera låneskulder, bland annat till "Widströms i Lifestiden tillförordnade gode man instrumentmakaren Daniel Wickström". Summan av skulderna var 1037 riksdaler och 24 skilling.¹⁵⁶

Det fanns också en annan skuld – nämligen för det lån som betalats ut från Riks-Discontverket i pant mot Sven Widströms pension. Den kvarvarande skulden i juni 1812 var 1200 riksdaler. Ulrica Carolina Widström och "kassören Nordwall", som båda var borgenärer för lånet, anhöll hos kungen om att slippa denna skuld, något som Karl XIII också beviljade.¹⁵⁷

¹⁵² Ibid., i en fotnot: "Om detta lilla Häfte med godhet emottages skall man hafva äran att öfverlämna åt den Läsande Allmänheten, fortsättning, under redan antagit namn, af Höst, Vinter, Vår och Sommar Aftnar."

¹⁵³ Kungliga biblioteket, Ep. V. 4:22, Brev till Per Adam Wallmark 1812 (från U.C.W.).

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Kungliga biblioteket, Ep. V. 4:22, Brev till Per Adam Wallmark 1812 (från Sven Widström).

¹⁵⁶ Stadsarkivet, Borgrätten 1812:598.

¹⁵⁷ När lånet togs hade man fått löfte om att pensionen skulle betalas ut tills lånet var betalt, även om Sven Widström "under tiden skulle lemna sin då ägde befattning eller med döden afgå". Men vid regleringen av statsverket 1809 och 1810 hade nya regler skrivits – pensionerna skulle "med innehafvarnas

Flytt till Västergötland; ny bildad krets

Ulrica Carolina Widström var fyrtioåttå år och stod ensam med tre döttrar och en familjekonkurs. Hon hade ingen möjlighet att försörja sina barn med sin pension och den lilla förtjänsten från undervisningen. Nödlösningen blev att de två äldre döttrarna tog plats som lärarinnor "i aktningstvårda hus" på landsorten.¹⁵⁸ För Ulrica Carolina Widström blev arrangemanget likartat. Tillsammans med den yngsta, sjukliga dottern Hilla Charlotta flyttade hon 1814 till Västergötland för att vara behjälplig hos prostfamiljen Friman i Kyrkefalla församling, Tibro. Det var av allt att döma en kontakt som knutits vid hovet. Per Friman hade varit extra ordinarie hovpredikant hos Karl XIII från 1801 men fått förordnande som kyrkoherde i Kyrkefalla 1805, som prost 1813. Hans och hustrun Maria Magdalena Mittags äldsta barn var fött 1806,¹⁵⁹ så 1814, när Ulrica Carolina Widström flyttade till familjen, fanns behov av en guvernant.¹⁶⁰

Efter de svåra åren i Stockholm tycks Ulrica Carolina Widström ha upplevt tiden i Kyrkefalla som en fristad, trots att den var framtvängd av fattigdom och brist på alternativ. "Här vann jag ädla vänners förtroende hvilkas ömhet alltid förvaras i ett tacksamt minne", skriver hon i självbiografen.¹⁶¹ Ändå undrar man hur hon, som sjungit kärlekens och vinets lov i *Erotiska sånger*, kan ha funnit sig tillrätta i det Frimanska huset. Friman var en man i den nya tidens anda, en "upplyst diktator"; nykterhetsman, nitisk skolman, så småningom riksdagsman.¹⁶² Man anar ett oöverstigligt avstånd mellan den lyckoinriktade upplysning som frodats i kretsen kring Gjørwell, och det nya seklets betoning av plikt och moral.

Sedan Hilla Charlotta avlidit 1817, bara fjorton år gammal, gjorde Ulrica Carolina Widström några lönlösa försök att få arbete som guvernant i adelsfamiljer hon känt sedan Stockholmstiden.¹⁶³ Det tycks som om hon ville söka sig bort från prostfamiljen men inte fann någon väg; från "Hjo och Skämmingsfors" skriver hon 1818, aningens uppgivet, att hon tänker återvända "till mitt kära Kyrkefall, och finna mig der för mina återstående dagar".¹⁶⁴

Till Kyrkefalla socken flyttade 1821 även Sophie von Knorring, en person som med tiden skulle komma att få avgörande betydelse för den borgerliga romanens blomstring i Sverige.¹⁶⁵ von Knorring var nygift, trettioåttå år yngre än Widström och mycket stånds-

afgång besparas". Karl XIII lät det ursprungliga löftet gälla i detta fall. Kring en ränteskillnad uppstod dock en tvist mellan Nordwall och Kunglig Majt som inte var löst förrän 1814. Riksarkivet, Statskontoret till Kungl. Maj:t 1812 18/11, vol. 155, samt Statskontoret till Kungl. Maj:t 1814 20/1, vol. 161.

¹⁵⁸ Riksarkivet, Stafsundsarkivet, autografsamling, volym 45-46.

¹⁵⁹ Uppgifterna är hämtade ur Joh. W. Warholm: *Skara stifts herdaminne*, 2 delar (Mariestad 1871; nyutgåva faksimil 1 vol. 1984), sid. 2:48.

¹⁶⁰ Några säkra belägg för vilken uppgift Ulrica Carolina Widström hade finns dock inte.

¹⁶¹ Riksarkivet, Stafsundsarkivet, autografsamling, volym 45-46.

¹⁶² Muntliga uppgifter från Göran Töllborn.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Kungliga biblioteket, Kempes autografsamling, U.C.Widström: Brev till min nådigaste fröken 1818.

¹⁶⁵ Riksarkivet, Stafsundsarkivet, autografsamling, volym 45-46.

medveten, men de båda kvinnorna kom att umgås en hel del. Till de få ofrälse paret Knorring umgicks med hörde "prostherrskapet i Kyrkefalla och [...] fru Widström", konstaterar Barbro Nelson.¹⁶⁶ Möjligen var det hovbakgrunden som bidrog – Sophie von Knorrings far C. G. Zelow hade varit hovmarskalk, så där fanns ju, om inte annat, en gemensam referensram. Men von Knorring hade också egna drömmar om en författarbana och kan av detta skäl varit intresserad av kontakten. Vänskapen mellan de båda kvinnorna skulle komma att hålla i sig i tjugo år. Den 11 mars 1824 skrev exempelvis Sophie von Knorring i sin dagbok: "Fr. Widström reste – sedan vi lärt känna henne på sin goda älskvärda sida – utom den aimabla och intressanta."¹⁶⁷ Och 1840, i ett brev: "[...] jag har alltid satt ett högt värde på fru Widström, och egnat henne mycken tillgifvenhet [...]."¹⁶⁸ Av von Knorrings dagbok framgår också att Widström 1825 sände henne sina samlade dikter.¹⁶⁹

Ulrica Carolina Widström tycks ha skrivit en del under åren i Kyrkefalla, mest tillfällighetsdikter. 1817 gjorde hon flera försök i den dramatiska genren, skrev ett lustspel i två akter med titeln *Brunnsjournal. Den unga Enkan eller de fyra dagars stunder*,¹⁷⁰ samt översatte pjäsen *Jenny Mortimer eller röfvarbandet i skottska bergen*.¹⁷¹ Även under dessa år publicerades av och till positiva artiklar om *Erotiska sånger*, vilket säkert var en uppmuntran och något som höjde hennes anseende. Hon var inte bortglömd, men å andra sidan verkade hon vara ihågkommen framför allt för vad Atterbom hade benämnt "den rena kvinligheten", som nu, när förnuftsdiktningen var uträknad, sågs som synonym med romantikens hyllade "känsla".¹⁷² 1819 skrev exempelvis Lorenzo Hammarsköld i *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar om Erotiska sånger*: "Allt hvad som ger behag åt en Fruentimmersproduct, finner man i denna lilla samling förenadt: finhet i känslan, en halfmatt täckhet i uttrycket, och en glödande passion till grund för conceptionen [...]"¹⁷³ Och i en recension av Euphrosynes¹⁷⁴ *Dikter* 1823 gjorde Atterbom återigen om konststycket att räkna ut de stora föregångerskorna, denna gång representerade av Lenngren ("ett slags väsende af manligt kön")¹⁷⁵ och Nordenflycht

¹⁶⁶ Barbro Nelson: *Sophie von Knorring – en svensk författarinna liv och dikt* (Stockholm 1927), sid. 130.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Ibid., sid. 303.

¹⁶⁹ Ibid., sid. 130.

¹⁷⁰ C.J.Lénström: "Förord" i *Ulrika C. Widströms Samlade Vitterhetsförsök* (Stockholm 1840), sid. V.

¹⁷¹ Ljunggren, vol. 3, sid. 370. Enligt Dahlgren, a.a., sid. 254, var det ett drama i tre akter "med körer, melodramer och dans" som spelades på Operan 27 gånger 5 juni 1817-29 feb. 1837 och på Arsenalen en gång, 24 nov. 1823.

¹⁷² Atterbom i *Phosphoros*. Mars-april 1811, sid. 175.

¹⁷³ Lorenzo Hammarsköld: *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar*. Senare delen (Stockholm 1819), sid. 124-127.

¹⁷⁴ Euphrosyne var en pseudonym för Julia Nyberg.

¹⁷⁵ Recensionen trycktes osignerad i delar, i *Svensk Litteratur-Tidning*, nr 28, 29, 30 1823, sid 217-238. Citatet är hämtat ur nr 28, 1823, sid 220.

(“nedtryckt af en för qwinnskullror alltför tung lärdomsbörda“),¹⁷⁶ för att i stället lyfta fram sina egna favoriter, inte minst Ulrica Carolina Widström: “Om Fru Widström kan sägas, ej blott att hon är enbart och allenast qvinna, utan ock att hon är enbart och allenast en älskande qvinna.“¹⁷⁷ I Carl Julius Lénströms *Svenska poesins historia* 1839 uppreades till stor del Atterboms utlåtanden och resonemangen om i vilken grad Lenngren och Nordenflycht kunde räknas som “qvinnor“ fortsatte.¹⁷⁸ Man undrar förgäves vad Ulrica Carolina Widström kan ha tänkt om detta, när hennes eget liv samtidigt framlevdes i fattigdom och tilltagande ålderdom.

Sista åren i Mariestad

Efter sexton år hos prostfamiljen Friman bröt Ulrica Carolina Widström 1830 upp och flyttade till Mariestad. Där fanns sedan fem år dottern Augusta Wilhelmina i tjänst hos en av traktens välbärgade familjer. Mor och dotter bosatte sig i centrum av staden och öppnade en “pension“ (privatskola) för flickor. Denna tycks snabbt ha vunnit anseende. Flickor från förnäma familjer i länet, med efternamn som Fock, Lind af Hageby, Gyllenhaal, blev elever.¹⁷⁹ Samtidigt tycks inte verksamheten ha inbringat så mycket pengar – lärarinneverksamheten sågs vid denna tid som ett kall, som en förlängning av moderskapet, och kvinnorna Widström levde under mycket knappa villkor.

Porträttören G. H. Mellin har återgett sina intryck från ett besök hos Ulrica Carolina Widström under hennes sista år:

Då man inträdde till henne, fann man i hennes person en liten, gladlynt gumma, med lifliga, uttrycksfulla ögon, i hvilkas strålar ännu låg mycken ungdomlighet, låg denna själens oförgängliga glans, hvilken i synnerhet tillhör det sanna snillet. Med en ledighet och finhet, som man kunde vänta sig af ett fruntimmer från det Gustafvianska hofvet, visste hon att föra konversation. Hon anförde drag och framställde qvicka teckningar af hofvets lif, deruti hon deltagit, såsom anställd hos Hedvig Elisabeth Charlotta. Hennes minnen från den Gustafvianska tiden, den tid då hon sjelf var ung och lycklig, vore äfven skildringar af den tidens ryktbaraste män, i synnerhet de största skalderna.“¹⁸⁰

“Hennes ålderdom förskönades av en föryngrad lager“, konstaterar Mellin vidare. 1840 fick Ulrica Carolina Widström förslag att ge ut sina samlade dikter. Idén tycks ha kommit från en litterärt bevandrad revisor, Johan Mauritz Törner. Han väckte sin vän Carl Julius Lénströms intresse för att ge ut *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök*.¹⁸¹

¹⁷⁶ Ibid., sid 217.

¹⁷⁷ Ibid., nr 29 1823, sid. 230.

¹⁷⁸ Carl Julius Lénström: *Svenska poesins historia*, 2 vol. (Örebro 1939-40), vol. 1, sid. 319-328.

¹⁷⁹ Töllborn, a.a.

¹⁸⁰ G.H.Mellin: *Sveriges store män, snillen, statsmän, hjeltar och fosterlandsvänner samt Märkvärdigaste fruntimmer* (Stockholm 1849), opaginerad.

¹⁸¹ Om detta initiativ skriver Lénström i sitt “Förord“ i *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök* (Stockholm 1840), sid. III. Lénström hade ju också året innan berömt hennes diktkonst i *Svenska poesins historia*.

Ulrica Carolina Widström gick med på utgivningen under förutsättning att eventuella förtjänster skulle tillfalla henne:

Ehuru jag länge tvekat att åter framträda ur den lugna glömskan som är Qvinnans naturliga, och måhända, lyckligaste lott har dock mina mindre goda omständigheter, och i synnerhet aktningsvärda vänners råd öfvertalat mig att våga detta försök.¹⁸²

Även om orden om glömskan som kvinnans lyckligaste lott knappast är annat än blygsamhet – brasklappen “måhända“ tyder väl på det – var hennes ekonomiska intresse starkt. Genom brevet – riktat till en mellanhand, assessor Frans Funch – ville hon försäkra sig om att få en “proportional inkomst [...] i fall företaget lyckades“.¹⁸³ Hon var sjuttiosju år, sjuk med tidvis svåra smärtor, och gravt synsvag. Hon hade nått till “vinterns dimmiga aftnar“, som hon i ett annat brev samma år uttryckte det.¹⁸⁴ Hennes förmåga att undervisa hade upphört, och det var dottern Augusta Wilhelmina Widström som ensam bar ansvaret för de bådas försörjning.

Men hon behövde inte vara orolig för att bli lurad på förtjänster av revisor Törner. Han hade inga egna intressen utom “kärlek till saken“, som han skriver i en kommentar,¹⁸⁵ och hösten 1840, när de lärt känna varandra, liknade Ulrica Carolina Widström honom vid en “öm son“.¹⁸⁶ I själva verket framstår utgivningen av *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök* närmast som ett välgörenhetsprojekt. Den åldrigas behov av stöd var försäljningsargumentet nummer ett, presenterat dels av C. J. Lénström i hans förord, dels i annonserna för boken i *Mariestads Weckoblad* och i andra lokaltidningar.

När boken kom ut sommaren 1840 skickade Ulrica Carolina Widström ett exemplar till Fredrika Bremer som i brev tackade och lyckönskade: “[...] det är alltid en stor glädje att närmare lära känna dem, som bidragit till Menskoväl och trefnad, till sitt slägtes utveckling i det goda.“¹⁸⁷ Kontakten mellan Widström och Bremer hade troligtvis upprättats genom Sophie von Knorring, som var bådas vän. Nu jämfördes för första och enda gången de tre litterärt. I den “Karakteristik“ av Lénström som ingår i boken satte han “Fru Widström“ i relation till de nya författarinnorna, “Mamsell Bremer, Friherrinnan Knorring och Fru Flygare“. Av dessa ansåg han Widström stå närmast Bremer för skildringen av “de rena och evigt älskvärda husliga känslorna“.¹⁸⁸

Samlingen sålde över förväntan. Den första upplagan, om 500 exemplar, tog snabbt slut och en ny, något kompletterad, upplaga gavs ut nyåret 1841. På nyårsaftonen fick Ulrica Carolina Widström ta emot Svenska Akademiens hyllning, i form av en jetong i guld, och

¹⁸² Kungliga Biblioteket, autografsamling, Ulrica Carolina Widström.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Kungliga Biblioteket, Ep. B 13 d:1, Brev från Fredrika Bremer.

¹⁸⁸ Lénström: “Karakteristik“ (1840), sid. XXII-XXIII.

hon skrev en tackdikt som är införd i andra upplagan. Om den skrev Fredrika Bremer i ett brev till Törner:

Verserna till Svenska Akademien äro verkligen vackra och liffulla. Det är innerligt glädjande att se ett sådant lif vid en så högt framskriden ålder. Det kan ge mod och lust att åldras.¹⁸⁹

Det varma engagemanget för den gamla författarinnan går inte att missta sig på. Den 17 februari 1841 skrev Sophie von Knorring till Lénström:

Imellertid måste jag innerligt glädja mig åt att min gamla väninna – fru Widström – genom herrarnas försorg fått – inte allenast en god hjälp i sin betryckta ställning utan äfven en liten glimt af berömmets värmande solsken, vid sista stunden af hennes lefnads afton.¹⁹⁰

Två dagar därefter, den 19 februari 1841, avled Ulrica Carolina Widström. Begravningen ägde rum den 26 februari i Mariestads domkyrka och stoftet fördes till Kyrkefalla kyrkogård där det gravsattes intill Hilla Charlottas.¹⁹¹ Pensionen upphörde, och när Ulrica Carolina Widströms tillhörigheter sålts på auktion flyttade dottern Augusta Wilhelmina till Mariefred. Någon sten restes aldrig vid viloplatsen i Kyrkefalla.

I ett litteraturhistoriskt perspektiv kan Ulrica Carolina Widströms liv liknas vid en märklig resa: Från ungdomens salongsliv under den kulturellt gynnade gustavianska tiden, i sällskap med till exempel klassicisten Leopold; till ett strävsamt författar- och översättarliv under litteraturens "järnår" kring 1800 med stöd av en inflytelserik upplysningsborgare och förromantisk vägröjare som Gjörwell; till romantikens genombrottsår där hennes känslodiktning fick tjäna som exempel för Atterboms ideal; och – slutligen – till sammanhangen kring den borgerliga romanens Sophie von Knorring och Fredrika Bremer.

Som historiskt kvinnoöde visar berättelsen hur hon genom hela sitt liv var verksam för att bidra till sin familjs försörjning; att de villkor man levde under som kulturens "småfolk" faktiskt krävde det, samt att kombinationen moderskap och yrkesrollerna som författare, översättare och pedagog inte verkar ha mött något omedelbart känslomässigt eller ideologiskt hinder. Problem och hinder utgjorde däremot ständigt de ekonomiska omständigheterna. Märkbart är också hur de biografiska framställningarna – inklusive hennes egen – raderat eller förskönat vissa aspekter av hennes liv. För att passa i modellen, skrevs hennes liv om.

¹⁸⁹ Citatet återges av Töllborn, a.a.

¹⁹⁰ Kungliga biblioteket, Autografsamling, Sophie von Knorring.

¹⁹¹ Töllborn, a.a.

Gudars möten i det borgerliga Arkadien

Ulrica Carolina Widström var av "enkelt" borgerligt ursprung, skaffade sig en tillhörighet i en bildad sfär, och hade i större delen av sitt liv inblick i aristokratins och adelns liv. Denna glidning mellan olika sociala miljöer har en parallell i hennes texter. Förenklat kan man tala om ett framåtblickande borgerligt förromantiskt drag – betoningen av känslan, användningen av en friare versform – och ett bakåtblickande rokokoklassicismiskt – den mytologiska förklädnaden, sättet att relativt "lättamt" behandla huvudämnet erotik. Dessa drag uppträder inte kronologiskt utan finns under hela författarskapet, från 1780-talet till 1840. Men de förekommer i olika hög grad, beroende på dikternas "tilltal" och genre – eller genreblandning.

Just detta att hon befanns sig i skarven mellan olika estetiska förhållningssätt, mellan olika författarroller, ger utrymme för speciella frågor. Ett par av dem, som jag kommer att gå in på i detta kapitel, är: Utifrån vilken position talade hon tydligast och rikast? Vilken röst, vilket tilltal är det som fungerar estetiskt i dag, och varför? Jag kommer också att summariskt beskriva den erotiska tematiken i författarskapet.

Gessner och 1700-tals-pastoralen

Ulrica Carolina Widströms första dikter, som publicerades i *Stockholms Posten* och i Gjörwells tidningar, anslöt sig till en mycket speciell samtida genre: gessneriaden, en pastoral diktning i schweizaren Salomon Gessners efterföljd.¹⁹² Diktgenren var omåttligt populär i den framväxande borgarklassen och gjorde ett bestående intryck på den unga författarinnan. Många av dess stildrag gjorde hon till sina, och när hon på ålderdomen sammanfattade sitt författarskap lyfte hon fram Gessner som en betydande inspiratör.¹⁹³

Syftet med Gessners idyller var enligt Martin Lamm "att skänka nytt liv åt den i eleganta former förstelnade herdedikten".¹⁹⁴ Gessner återinförde getter och får och "alla de lantliga sysselsättningarna inom pastoralen".¹⁹⁵ Den genre som friskades upp hade anor

¹⁹² Salomon Gessner levde 1730-88. Han skrev på tyska och gav ut samlingen *Idyller* 1756. Poesi- och prosastyckena i den blev flitigt översatta. På svenska utkom de översatta av Pehr Enbom under titeln *Idiller* (Uppsala 1794).

¹⁹³ I den självbiografiska anteckningen nämner hon att hennes ungdoms inspirationskällor i synnerhet var "en Gessners en L'Evesque och du Bocage sånger". Riksarkivet, Stafsundsarkivet, autografsamling, volym 45-46. Om madame L'Evesque vet jag inte mer än vad som framgår ur ett brev från Gjörwell till Hr Baron Knut H. Leijonhufvud 4 dec. 1787 – se Kungliga biblioteket, Ep G 8:12 – nämligen att Ulrica Carolina Forssberg översatte "Hälsning på våren" "utur Les Contes Champetres par Mme L'Evesque". Madame du Bocage har kort tagits upp i det biografiska avsnittet.

¹⁹⁴ Lamm, a.a., sid. 324.

¹⁹⁵ *Ibid.*, sid. 325.

från antiken och karaktäriseras som "erotisk dikt i lantlig miljö".¹⁹⁶ Hos pastoralens ursprunglige upphovsman, greken Theokritos, möts till exempel två herdar, rivaler, och kämpar om en herdinna. Eller en ensam övergiven herde lovprisar den älskades skönhet. Diktgenren blev efter Theokritos "en typisk imitationsprodukt" vars konventioner tagits i bruk i olika perioder: i latinsk poesi hos Vergilius, under renässansen, under barocken, och under en period på 1700-talet.¹⁹⁷

Det tycks i alla tider funnits ett drag av inte bara idyll, utan även ett utopiskt eller kanske snarare regressivt element i herdediktningen. Genren har tolkats som en reaktion mot stadskulturen, mot ett samhälle som avancerar alltför snabbt. Dikten är stiliserad och stereotyp, lantlivet idealiseras och framstår "som den anspråkslösa lyckans hemvist; ofta förenas härmed den antika föreställningen om en mänsklighetens guldålder".¹⁹⁸

På 1700-talet svarade detta mot natursvärmeriet och det idealistiska sökandet efter "det goda". Enligt Lamm var det tendenserna från Rousseau som, i banaliserad form, gick igen hos Gessner. Gessners herdepar "bodde i halmtäckta hyddor, vallade vita små lamm och uppreste altaren åt lantliga gudomligheter".¹⁹⁹ Inte bara erotiken utan också familjekänslorna stod i centrum, och framför allt oskuldsfullheten i dikterna väckte starkt gensvar hos läsarna.

En fantasivärld mitt emellan rokokon och den borgerliga idyllen

Inom fransk-klassicismen och rokokon var pastoralen ett stående inslag. Men Gessners pastoraler innebar, som Hilma Borelius har visat, en viktig rörelse bort från salongskulturen. I det väsentliga förmedlade Gessneriaden samma ideal som den sentimentala engelska romanen. Den lät borgaren känna igen sin värdegrund.²⁰⁰

Utifrån denna iakttagelse kallar Martin Lamm Gessners fiktiva värld "Det borgerliga Arcadien", och karaktäriserar den som en fantasivärld mitt emellan rokokon och den borgerliga idyllen.²⁰¹ "De klassiska traditionerna voro ännu för starka för att man skulle våga ta språnget direkt in i den borgerliga verkligheten", skriver Lamm. Därför "nöjer man sig med de i arkadisk dräkt förklädda skönmålningar av huslig familjelycka, som Gessner skapat genom sina idyller. Det tillfredsställde alla den borgerliga publikens aspirationer, utan att bryta mot de klassicistiska smakhänsyn, som den omedvetet tillägnat sig."²⁰²

Bristen på realism i en diktning som Anna-Maria Lenngren lär ha benämnt "så menlös att den bräker" hade enligt Lamm en funktion: den lade ett rosenskimmer över det husliga

¹⁹⁶ *Svenskt litteraturlexikon*, sid. 238, uppslagsord "Herdedikt".

¹⁹⁷ *Ibid.*

¹⁹⁸ *Ibid.*

¹⁹⁹ Lamm, a.a., sid. 327.

²⁰⁰ Hilma Borelius: "Gessners inflytande på svenska litteraturen", i *Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning*, årgång 22 (1901), sid. 65-80, särskilt sid 65f.

²⁰¹ Lamm, a.a., sid. 323f. Arkadien är ett landskap i Grekland som i överförd mening betecknar herdelyrikens landskap.

²⁰² *Ibid.*, sid. 323 och 324.

familjelivet. Genom genrens tittglas kunde man uppfatta något "poetiskt och uppbyggligt" i det "som förut tett sig så prosaiskt". "På detta sätt inleder Gessneriaden den dyrkan av husligheten, som under de sista decennierna av 1700-talet skall sätta sin prägel på hela livsuppfattningen."²⁰³

I Sverige var exempelvis Lidner, Thorild och Creutz influerade av Gessner, för att inte tala om långa rader av mindre betydande författare. Hilma Borelius lyfter i sin genomgång fram Ulrica Carolina Widström som en "verklig imitator [...] i flera af sina stycken".²⁰⁴ Prosadikten "Natten", som först publicerades 1787 i *Upfostringssällskapets Tidningar*, är "alldeles i Gessners stil" enligt Borelius.²⁰⁵ Den underrubriceras också som "imitation". Att Ulrica Carolina Widströms beundran för den tyske skalden höll i sig under hela författarlivet visar sig i att "Hösten eller den gamle sångaren", en dikt skriven under hennes sista levnadsår, är "en vacker omskrivning af Gessners 'Tityrus und Menalkas'".²⁰⁶ Båda dessa dikter finns med i *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök*.²⁰⁷

Kärleksmöte med nattens gudinna

Det finns skäl att stanna till och titta på "Natten". Dikten beskriver ytterst stiliserat skiftningarna hos ett landskap där en kväll övergår i natt och i morgon. Rokokons och barockens bildspråk med perifraser och personifikationer är framträdande. Inledningspartiet lyder:

Aftonrodnadens tårar glimmade på gräset, solen sänkte sig så småningom ned i böljan, log ännu en gång på bergstopparne åt naturen; då natten nalkades, tågade fram i skyn, ströende den sömn-gifvande vallmogen över jorden. På dess hufvud blänkte den tindrande aftonstjernen, och lysande verldar prydde den vida manteln. [...]²⁰⁸

Med detta val av motiv placerade sig Ulrica Carolina Widström tydligt i en av tidens litterära diskurser. Motivet dygnets skiften var höglitterärt och varierades i oräkneliga texter. Det verkar ha funnits en ren fixering hos det slutande 1700-talets poeter kring hur mörkret faller eller dagen gryr. Att detta på något vis var en poetisk diskussion kring själva metafo- ren *upp-lysning* och den nya tidens uppvaknande verkar otvivelaktigt.

En dikt som föregår Ulrica Carolina Widströms "Natten", som behandlar delvis samma motiv och med samma bilder, är "Morgonen" från 1785 av Johan Gabriel Oxenstierna.²⁰⁹ Dikternas bildspråk är likartat: natten är exempelvis både hos Oxenstierna och

²⁰³ Ibid., a.a., sid. 337.

²⁰⁴ Borelius, a.a., sid. 76.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Borelius, a.a., sid. 76.

²⁰⁷ Ulrica Carolina Widström: *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök* (Stockholm 1840), sid. 100-102 resp. 92-100.

²⁰⁸ Widström (1840), sid. 100f.

²⁰⁹ Dikten analyseras ingående av Engdahl, a.a., sid 11-35.

Widström kungligt klädd i mantel. Men där Oxenstierna i sin dikt enligt Horace Engdahl använder en genomförd serie metaforer som på ett underliggande plan visar ett slags hovmiljö och en härskares segerparad, innehåller Widströms en blandning av bilder och konventioner. Den är påfallande tydligt en disharmonisk imitation, som lånat bilder från flera håll. Barockbilden av nattens drottning klädd i mantel kan sägas vara en "rest" av ett aristokratiskt poetiskt sammanhang, liksom "Näktergalen, Dafne och Lutan" – som förekommer längre fram i texten – en "rest" av rokokons och klassicismens mytologiska inslag.²¹⁰ Romantiska influenser finns exempelvis i det schweizinspirerade landskapet: en dal med klippor och bråddjup, månsken och fågelsång; en vandringsman som faller "afmattad, utan hopp, till jorden". Här finns också ett subjekt, som efter ungefär en tredjedel av dikten framträder som ett "jag", och som förstås som iakttagaren av landskapet. När detta "jag" väl har intagit sin position i dikten fokuserar den på "jagets" känslor som är lika minst intensiva och ombytliga som det avbildade landskapet och naturen. Läsaren möter ett kvinnligt subjekt i stark hänryckning och kval inför (den ytterst konstpräglade) naturens våldsamma skiftningar.

Hänryckt af Nattens majestät stödde jag mig emot klippan; mitt bröst upprördes af heliga känslor; min själ lyfte sig till deras upphof; min lyckliga ande försänkte sig uti betraktande af den välgörande skaparens verk; men det dröjde icke länge, så tillrade den menckliga tåren utför kinden, återkallade mig till gruset, till mödorna; dock åtankan af dig, Alexis! försötmade dem.²¹¹

När Ulrica Carolina Widström låter dikten öppna sig i ett kvinnligt perspektiv ger hon ett tillägg till det poetiska samtalet kring dygnets skiftningar, som i övrigt formades av män. Även om månen genom Gjörwells redigering hade förlorat sitt återsken från den antika trollpackan Hekate²¹² finns här både en kvinnligt besjälad natur och en kvinnlig betraktare, "jaget". Den senares roll i förhållande till naturen är motsägelsefullt eller dubbelt, det finns en glidning mellan att "betrakta" och att "vara" natur. Den extas, som i den pietistiska brudlyriken riktades mot gudssonens nedstigande till människan/kvinnan, vänds här mot naturen, eller närmare bestämt naturen-i-människan, i kontrast mot hennes sociala lott ("gruset", "mödorna"). Samtidigt är det inte ett unikt subjekt som fullt ut i romantisk anda betraktar sig själv genom naturen, utan ett slags rolltagande. Naturkrafterna glider ihop med subjektets sinnlighet; dikten ger intryck av en närmast erotisk upplevelse, men det är inte den djupa själen som kommer till tals. Instucket närmast som en brasklapp finns ett tilltal till ett kärleksobjekt ("åtankan af dig, Alexis!") men i övrigt dikten fokuserar helt på de egna känslorna: Från subjektets hänryckning och upprördhet av heliga känslor inför skaparens verk; över åskvädret som får havet att susa, skyar att sammanstöta, bergen att skalla, jorden att darra och subjektet att känna "en ryslig förskräckelse" ila

²¹⁰ Att dikten står i skarven mellan olika formspråk framgår också av att dikten hade genomsetts av Gjörwell och "tvättats" från somliga mytologiska hänvisningar, se ovan sid. 24f.

²¹¹ Widström (1840), sid. 101.

genom ådrorna; till skyarna som öppnar sig och låter "den törstiga jorden" ta emot "välsignande, den svallande nektarn" och den känsla av renhet och "behaglig kyla" som följer.²¹³

Till skillnad från Hilma Borelius tycker jag att det finns mycket i diktens utformning som skiljer den från Gessners pastoraler, åtminstone som de ser ut i den svenska utgåvan *Idiller*.²¹⁴ Det mest uppenbara är perspektivet; erotikerna hos Gessner formuleras (som hos lärofadern Theokritos) genomgående ur manlig synvinkel. Därtill har gestalterna hos Gessner något överstiliserat eteriskt över sig, som vore de änglar. Det ofärdiga, bångstyriga formspråket och den extatiska spänningen i Widströms dikt gör den betydligt mer "kroppslig". Under föreställningarna i Oxenstiernas "Morgonen" finner Horace Engdahl en "ärketext", "nämligen skapelseberättelsens 'Varde ljus!'"²¹⁵; en sådan underliggande bild kan hos Ulrica Carolina Widström snarare tolkas som det som sker momenten efter genesis, när människan (kvinnan) betraktar sig själv som en del av den sinnliga naturen och vet: "Jag finns!"

Ett gudabenådat landskap

Även om "Natten" i sin yttre utformning inte är en särskilt typisk dikt för Ulrica Carolina Widström – hon lämnade till exempel därefter prosaformen – ger den en bra infallsvinkel till författarskapet genom den starka naturidentifikationen och försöken att gestalta sinnligheten. Detta blev genomgående viktiga drag i hennes texter och hör ihop med något som kanske skulle kunna kallas oskuldens eller naivitets positionstagande. Den självbild som hon skapade, inte minst genom Gjörwells stora inflytande, och som jag i kapitel två beskrivit som Hög natur, byggde på den idealisering av begrepp som "oskuld", "enfald" och "natur" som fanns i Gessners tänkande,²¹⁶ tillika hos Gjörwell. Den lågt bildade Widström kunde finna en styrka i sitt "ofördärvade hjärta", i sin "närhet till naturen", i en "naivitet" som inte bara var ett litterärt ideal utan som också betraktades som kulturens mål och räddning inom vissa kretsar.

Ser man på hur hon använde pastoralens element och motiv i sitt författarskap kan man för det första konstatera att hon inte ägnade sig åt den "husliga" sidan av Gessneriaden. Med undantag av några tidigt publicerade dikter, till exempel "Zulma – et landkväde"²¹⁷ skildrade hon inte familjekonstellationer med inslag av får och hyddor. I klassicistisk anda

²¹² Se ovan sid. 24f.

²¹³ En läsning i linje med Eve Kosofsky Sedgwick som lyft fram "literary aspects of autoeroticism" hos de brittiska 1800-talsförfattarna borde vara fruktbar. Se Eve Kosofsky Sedgwick: *Tendencies* (London 1994), sid. 109-129.

²¹⁴ Gessner, a.a.

²¹⁵ Engdahl, a.a., sid. 35.

²¹⁶ Gessner, a.a., skriver i sitt företal, sid.)()f bl.a. om Theokritos: "Han har känt den svåra konsten, at införa i deras sånger den intagande världslöshet, som Poesin måste ha haft i dess barndom. Han har velat gifva åt dem den ljufva ton av oskuld, hvilken de måste äga, då de enfaldiga känslorna, som komma från ett oförderfvadt hjerta, upelda en lättörörd inbildning."

ställdes hon i stället erotikerna på piedestal. Både i motiven och i hennes behandling av dem – mytologin, metaforiken, den "lättsamma" tonen – fanns arvet från rokokon med dess speciella tolkning av de antika förebilderna.

I min beskrivning här kommer jag huvudsakligen att ta upp det erotiska motivet, eftersom det är mest framträdande. Det bör samtidigt understrykas att kärlek inte var det enda hon skrev om. I hennes fyra böcker finns försök i varierande genrer och med olika motiv. Där finns exempelvis också sorgeskväden, hyllningsdikter, naturhymner, men erotiska inslag återfinns på olika sätt också i många av dessa dikter.

Går man in i Widströms diktvärld kommer man till största delen att befinna sig i ett parkliknande paradiset; en litterär natur med blommor, bäckar och mytologiska gestalter. Liksom hos klassicisten Creutz ("Atis och Camilla") är hennes landskap en inre plats; en fantasizon där erotikerna/kärleken har gudomlig status. Den gudomliga princip som styr denna värld är – i enlighet med de klassiska förebilderna – antikt-mytologiskt präglad; den framträder i gestalternas känslvärld som Eros och inte som Agape. Men även hänvisningar till "Den alsmäktige" eller "Ewiget gode" görs och denne tycks i grunden vara samma Gud som antikens kärleksgudar; en livgivare.

Det gudabenådade landskapet var en konvention i tidens litteratur. Det var en del av den gemensamma estetiska repertoaren som bestämdes av stora – antika – förebilder och som varierades av tidens författare.²¹⁸ Enbart genom att adressera dikten till denna fantasiplats, detta topos, blev den i någon mån "poetisk". Pastoral idylldiktning förväntades av de viktiga författarna; inte ens Anna Maria Lenngren, som var så ironisk mot gessneriaden, kunde undgå att skriva sådana. Men både hon och Carl Michael Bellman förmådde använda pastoralens bilder och samtidigt bryta mot dess anspråksfullhet, genom att införa realistiska eller ironiska element.

Hos Ulrica Carolina Widström finns inte den distansen, inte heller den subjektiva innerligheten hos till exempel romantikerna Stagnelius, som också i hög grad använder pastoralens landskap. I stället präglas många av dikterna av mönster från förebilderna. Som Gessner och Theokritos idealiserar hon erotikerna mycket starkt. Den framstår som människans samband med (den gudomliga) naturen. Det handlar om att älska för att bli mänsklig, *lik gudar*, enligt mottot till *Erotiska sånger*.

De grundläggande motpolerna i dikterna är enkla och klassiska: ungdom ställs mot ålderdom, vår och sommar mot vinter, värme mot kyla, glädje mot sorg och bitterhet, liv mot död. Erotik och kärlek ligger i grunden för alla de positiva sidorna; den är per definition ungdom, sommar, värme, glädje och liv. När sorgerna förjagas och erotikerna vaknar, då börjar också naturen leva, det blir sommar – så skulle den återkommande formeln kunna beskrivas. Ett exempel är "Sång till kärleken", första dikt i *Erotiska sånger*, där hon som

²¹⁷ *Stockholms-Posten* nr 118, 1788.

²¹⁸ Engdahl, a.a., sid. 37f, skriver om gustavianernas gemensamma erotiska repertoar.

en antik kärlekens prästinna hyllar Eros vid altaret.²¹⁹ Som den klassiska retoriken föreskrev vände hon sig inledningsvis genom så kallad invokation direkt till guden:

För dig mitt första rökverk brunnit,
Du Aphrodites milda son!

Kärleksguden sänker sig i diktens fortsättning som våren över en död jord och gjuter liv i allt, här exemplifierat med några rader ur den sjätte strofen:

Ja den lefvande Naturen
Evigt styres utaf dig;
Plantan, människan och djuren
Af din anda nära sig.

Fysisk vällust och kvinnans begär

Den naturligt/gudomliga samhörigheten mellan människans och växt/djurlivets sexualitet har sina rötter i antiken, men för också tankarna till Linné. Också han kunde beskriva våren som gudarnas vällust: "Nu sover sköna Fröja hos Phoebus", och kärleken som en i grunden *fysisk* företeelse.²²⁰ Linnés syn på kärlek i *Sättet att tillhoppa gå* – som något som "upplevs fysiskt och uttrycks kroppsligt"²²¹ – kan enligt Claes Ekenstam antas motsvara allmogens vid denna tid, medan adelns förhållande till erotik var motsägelsefullt klivet – antingen gällde sinnenas bejakelse eller sinnenas förnekelse.²²²

Liksom Linné (och de antika förebilderna) uttrycker Ulrica Carolina Widströms dikter fysisk sinnlighet och kärlek som i stort sett synonyma. Eller bättre uttryckt: det själsliga (gudomliga) kommuniceras genom det sinnliga. Så är det ju också enligt mytologin en Amor eller Cupido som startar processen och lämnar de stackars drabbade att försöka handskas med känslornas kroppsliga uttryck. "Och högröd brann lågan uppå hennes kind,/En rysning flög hemskt genom blodet", heter det exempelvis om prinsessan Hildegard i balladen "Fiskaren", när hon i sin trädgård möter den unge vapensvennen Hugo och blir förälskad.²²³

Eftersom det i denna kärlekssyn inte existerar någon splittring mellan "högt" och "lågt", andligt och fysiskt, förekommer följaktligen inte heller någon kamp mot drifterna, som i den tidigare höviska herdelyriken eller den romantiska kärleksuppfattningen. Dikter i Anacreons anda ("Drick och älska!") står i *Erotiska sånger* bredvid sorgedikten till den

²¹⁹ Widström (1799), sid. 5ff.

²²⁰ Linnécitatet hämtat från Broberg, Gunnar: "Naturen på bild – några reflexioner utifrån 1700-talsmaterial", i Allwood, Jens m. fl. (red.): *Naturen som symbol* (Stockholm 1983), sid. 77.

²²¹ Ekenstam, a.a., sid. 186.

²²² Ibid., sid. 183.

²²³ Widström (1840), sid. 59.

döde sonen, ryms i samma universum.²²⁴ Den moral dikterna för fram är ungefär att “Kärleken är god men tillfällig, hantera den väl och njut medan du kan!”

Ulrica Carolina Widströms beskrivning av begären kan inte sällan tyckas något banala ur litterär synvinkel. För att göra en kanske orättvis jämförelse kan man säga att det finns en likhet med dagens schamporeklam; är man ung och skön så hör erotisk lycka till.²²⁵ Denna förenkling hör naturligtvis till genren, till Arkadien, men den medför samtidigt – eftersom det nu är Ulrica Carolina Widströms kvinnoperspektiv som råder – att den kvinnliga hyllningen till lusten framstår som så märkligt *självklar*. Fram träder en kvinnoröst och talar till synes okomplicerat om att ta tillvara ungdomens “njutningar” och “nöjen”, ofta finns även ett tilltalat “objekt” med mansnamn.

Och visst finns även komplikationer i hennes lyckorike. Kärlekens olika bristtillstånd tematiseras – svartsjuka, kärlekssorg, avlocknad sinnlighet. “Ljuf flöt vår kärleks Maj förbi/I njutningar, så milda, rena:“ heter det i ”Gumman” där en kvinnas erotiska karriär beskrivs, till större delen i jag-form.²²⁶ Sens moralen är att den gamla nu sorgligt nog har glömt sin ungdoms lust och små “felsteg”. Hon är “Af kärleksgudarna förskuten” och hörs i sin ruelle “Med rösten gudlig, hvass och bruten/Blott ungdomen moraler ge”.²²⁷

I flera texter kopplas erotisk lust ihop med lusten att dikta, som exempelvis i ”Til...”. Jagberättaren i dikten är en mor som tappat sin tro på livet, “glömd i hyddans famn, Bland mina spädas tårar”. Hon får besök av en vän som uppmuntrar henne och livet får färg igen: naturen, kärleken och diktandet går åter att njuta.²²⁸

Kärlekens flyktighet är ett motiv som återkommer. Oftast har skildringarna en lekfullt bagatelliserande karaktär. Det är “könskamp”, men med skämtsam elegans. I ”Fjäriln” använder Ulrica Carolina Widström en av de vanligaste rokokosymbolerna för förgänglighet. Dikten är också genomförd i den lätta, smått dubbelbottnade stil som är hennes tonsäkraste. En liten flicka jagar sorglöst en fjäril, medan den vuxna iakttagerskan förmanar henne att inte lita för starkt på sitt begär, det kan leda till besvikelse. Hösten kommer nämligen att förvandla fjärilen till en “liflös mask”. I de tre sista stroforna får fjärilsallegorin sin förklaring:

Lik den stolta ynglingen,
Som så skön i ungdoms dagen
Glänser upp med fjärilen,
Fladdrar flygtigt kring behagen:

²²⁴ Anakreon var en grekisk poet på 500-talet f. Kr. som skrev dryckessånger och sånger om kärlek, särskilt gossekärlek, enligt *Nationalencyklopedin*, första bandet (Höganäs 1989), sid. 315.

²²⁵ Reklamen kan ju också med fördel ses som en vår tids idylldiktning; en värld skapad kring lycka, skönhet, natur där varan är inträdesbiljetten.

²²⁶ Widström (1799), sid. 20-22.

²²⁷ Ibid., sid. 22.

²²⁸ Ibid., sid. 28-29. Citatet från sid. 28.

När som Hymen spiran sträckt,
Och dig vid hans öde knyter;
Straxt han värma, lynne, drägt,
Kall och trög och vårdslös byter.

Om du skulle någon stund
Honom sedan fjärl finna;
Är det uti nästa lund
Som han flyr at rosen hinna.²²⁹

Dikternas tilltal

Ulrica Carolina Widströms författarskap är mycket ojämnt. Kanske uppfattades det så även i samtiden, åtminstone efter det att klassicismen hade tilldelats nådastöten. De få dikter som spontant tycks läsbara i dag visar sig nämligen vara desamma som 1800-talets kritiker lyfte fram: ”Korgen”, ”Fjärlin”, ”Vid min sons död” och några till. Man kan ju då ställa frågan vad det är som skiljer dessa från övriga av hennes dikter. Jag menar att det har med dikternas tilltal att göra, i kombination med den roll som Ulrica Carolina Widström hade att utgå från. Klarare uttryckt: När hon i ett fåtal dikter talade utifrån en position som var förankrad i hennes vardag, hittade hon också ett språk och ett röstläge som fungerade estetiskt.

Hennes kamp med formen – märkbart i till exempel de skiftande tilltalen – kan förstås utifrån författarrollens förändring från klassicism till romantik. Under den gustavianska tiden, när Ulrica Carolina Widström framträdde, hade föreställningen om diktandets originalitet ännu inte etablerats.²³⁰ Som Horace Engdahl har visat i *Den romantiska texten* utgick författare som Kellgren och Oxenstierna i hög grad från den klassiska retoriken och slipade fram sina motiv ur gemensamma stoffkretsar. Till diktarrollen hörde med nödvändighet att vara skolad i sin konst, och dikterna skrevs också för att bedömas av en begränsad krets. Normerna i denna litterära institution upprätthölls under det sena 1700-talet av smakdomare som Leopold och Kellgren, vilka också – som tidigare framgått – var personligen betydelsefulla för Ulrica Carolina Widström. Eftersom hon inte hade någon högre bildning blev dessa kontakter, i till exempel Gjörwells hus, hennes egentliga litterära skolning. Det är därför inte förvånande att många av hennes dikter har karaktären av redovisad ”läxa”, att de är ”stilprover” med varierande resultat.

Samtidigt som Ulrica Carolina Widström redan i *Tankar öfver Själens Höghet* formulerade att hon utgick från ”hjärtats känslor” och öppet deklarerade att hon inte var ”lärd”, inte kände ”konstens prydliga tomheter”²³¹ var hon alltså i påfallande hög grad bunden av konstens gängse normer, av synen på vad dikt var. Och samtidigt som hon gjorde en viktig insats genom att lägga perspektivet i flertalet av sina dikter hos kvinnan, försökte hon följa de retoriska mallarna. I ansatsen att leva upp till gustavianernas höga stil

²²⁹ Ibid., sid 44-45.

²³⁰ Jfr Engdahl, a.a., sid. 36-38.

²³¹ Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C.Forsberg: Poemer.

använde hon exempelvis klassicistiska grepp som invokation, personifikationer, perifraser – klädde sina tankar enligt det litterära modet. Även i sina motivval följde hon strömmen, anpassade sig till den gemensamma repertoaren. ”Natten” från 1787 var, som framgått, del av en stor familj texter med samma eller likartade motiv. Många andra av hennes texter är också möjliga att känna igen som variationer av andra, ”erkända“ litterära texter.²³² Ibland försökte hon skriva som Gessner, ibland som Kellgren. Och ”Kärleken och Anacreon”, som hon presenterade som sin egen dikt i *Erotiska sånger*, var som tidigare nämnts en översättning.

I dagens öron låter detta som osjälvständighet eller rentav brott mot upphovsrätten, men på 1700-talet ”ägde“ diktaren inte sina texter.²³³ Klassicisterna betraktade det mesta som omskrivningar av antikens diktning, alltså var allt i någon mening att betrakta som lån från förebilderna. Skillnaden var hårfin mellan vad som var fri översättning, omskrivning och eget diktande. Vad som var ”god litteratur“ kunde å andra sidan aldrig bestämmas godtyckligt, det handlade om att diktaren skulle kunna hantera redskapen, diktkonstens regler.

Anpassningsförsöken till de klassicistiska konventionerna, som är påfallande i många Widströms dikter, formade också dessa dikters tilltal. Den underförstådda läsaren måste med nödvändighet vara en person som kunde tyda bilderna och koderna, en invigd, konstkunnig person, en salongs- eller teaterbesökare.²³⁴ Till exempel ”Sång till kärleken” är som gjord för att läsas högt inför en publik, framförs från en scen. ”Jaget” som talar i dikten är alltigenom en roll – ett ”representativt jag”, utstyrt med mytologiska attribut – som vänder sig till en bildad krets. Eftersom hon samtidigt inte fullt ut behärskade dessa redskap blir dessa hennes dikter inte bara tidsbundna, utan även tungt formbundna – formen sticker läsaren i ögonen, begränsar talets räckvidd.

En alternativ position; tal till föreställda barn

Den klassicistiska diktarroll som beskrivits ovan var under hela förromantiken stadd i långsam upplösning, vilket var själva förutsättningen för ”vanliga“ borgarkvinnors möjligheter att ta till orda. På frontespisen till *Erotiska sånger* valde Ulrica Carolina Widström att hänvisa till sin modersroll, sin moderssorg – till en delvis personlig historia. Det pekar mot ett annat tänkande och ett annat tilltal än det som är inbyggt i de klassicistiska stilövningarna; ett tilltal som också gestaltas i de dikter där hon tydligare kan utgå från sina kvinnliga erfarenheter. Att moderskapet var en viktig del av hennes diktandes förutsättningar, av hennes skribentroll som Hög Natur, framgår redan i förordet till *Tankar öfver Själens Höghet* 1783. Och när *Erotiska sånger* gavs ut var hänvisningen

²³² ”Korgen” anses t.ex. av Wieselgren i *Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenska män*, Tjugondeandra bandet, Första häftet (Örebro 1855), sid 179, vara ”ett öfversättningsprof i Kellgrens manér af Catulli legere florem”.

²³³ Jfr Engdahl, a.a., sid. 36.

till moderskapet inte längre enbart ideologi. 1799 var hon mor, uppfostrare, pedagog – en kvinna iklädd sin borgerliga roll. Hon var van att tala med auktoritet till barn. Det är alltså inte en tillfällighet att hon i sina bästa dikter, till exempel ”Korgen” och ”Fjäriln” som också ingår i *Erotiska sånger*, adresserar sina ord till barn eller unga. Det är genom detta tilltal hon finner sin stabila röst.

Positionsvalet betyder inte att dikterna riktades till barn i egentlig mening. Dikten ”Vid min sons död, den 30 April 1797” är uppenbarligen inte skriven för att läsas för sonen, för det ”du“ som dikten talar till.²³⁵ Det är i stället föreställningen om sonen som frammanas, kanske med tanke på begravningsgästerna; och föreställningen som tilltalas. Samma sak gäller med ”Korgen” och ”Fjäriln”.²³⁶ De är också rolldikter, det vill säga tilltalet är inte egentligen förtroligt och intimiserande, utan det finns en scenisk karaktär, men rösten finner en stabil diktion, en ”trygghet“ i *föreställningen* att tala till barn. Resultatet blir ett enklare språk, rensat på retoriska inslag och mytologiska hänvisningar, en större direktitet i uttrycket – vilket också var en estetik hon uppmanades att välja av sin mentor Gjörwell.

Tilltalet till barn fanns i samtidens litteratur. Mycket troligt är att Ulrica Carolina Widström fann stöd i en speciell sorts lärodikter, som skulle kunna kallas rådgivningsdiktning; en familj av texter som från 1700-talets mitt i uppfostrande syfte vände sig till barn, ofta i synnerhet till flickor, och som senare utvecklades till 1800-talets moraliteter. Denna krets av besläktade texter finns det inte utrymme att gå in på här, utan jag avser att utforska dem i en separat uppsats. Men det är viktigt att lägga märke till att det i Ulrica Carolina Widströms dikter med barn-tilltal insmyger sig ett lätt förmanande drag. Det är nota bene inte ”Drick och älska“ som är det goda rådet i dessa dikter, utan vänligt varnande förberedelser för de besvikelser livet kan komma att innehålla. Paradoxalt nog har dessa dikter därför högre grad av komplikation, och blir intressantare.

Litterärt sett var Ulrica Carolina Widström en efterföljare och en andrahandsdiktare. Med de utgångspunkter hon hade kunde det knappast vara annorlunda. Hennes dikter är ändå i många fall intressanta, dels som variationer av kända motiv, dels för sina innebörder. Hon skrev om erotik ur kvinnosynvinkel, vilket gör henne till en av pionjärerna på området. Hennes strävan efter språkligt uttryck gestaltas i dikterna som olika litterära tilltal eller positioner som gjordes möjliga i övergångsfasen mellan klassicism och romantik. Bäst lyckas hon med de dikter där det finns ett barn som tänkt åhörare, exempelvis i ”Korgen”.

²³⁴ Engdahl diskuterar detta apropå Oxenstiernas ”Morgonen”. Ibid., sid 30.

²³⁵ Widström (1799), sid. 34-37.

“Och mina blommor der förströdde“

I stort sett alla som intresserat sig för Ulrica Carolina Widströms texter har lyft fram ”Korgen”.²³⁷ Den tycks vara författarskapets mest provocativa dikt. Jämfört med den idealisering av erotiken som finns i författarskapet som helhet utgör den en sorts motbild. Medan andra dikter hyllar Eros, eller “talar lätt“ om kärlekens förgänglighet, formulerar den ett urgammalt problem kring makt och begär: att män genom sin styrka kan tvinga sig på kvinnor. Och trots att den på ytplanet verkar berätta relativt tydligt, och har ett formulerat budskap (en sens moral) bär den en spänning inom sig, en ambivalens eller dubbelhet, som inbjuder till olika tolkningar.

”Korgen” berättar en historia om hur ett “jag“ i maj fyller sin korg med blommor och går ut i lunden. En mansperson, Alin, letar förgäves efter henne “på kullens höjd“. Sedan finner “den förvägne“ henne nere vid bäcken. Hon/“jag“, som lyckats skämta bort hans “bön och hot“ i ett år, blir nu “i skuggan“ förlägen när han faller på knä. Hon darrar, kinden glöder, hon vill fly. Men Alin bryr sig inte om hennes gråt, hon hålls kvar, och han tar grymt “den blomman“ “som gjorde hela korgens värde“. Diktens slutstrof utformas som en varning till unga flickor. De uppmanas att frukta ”listen och faran af en skuggrik lund.“

Hur har dikten lästs av kritiken?

Innan jag gör en egen tolkning vill jag peka på några andra läsningar som gjorts, eftersom dessa också utgör en sorts ingångar till den dubbelhet som finns i dikten. När *Erotiska sånger* kom ut 1799 bedömdes just ”Korgen” på diametralt olika sätt. I *Dagligt Allehanda* skrev Gjørwell om diktsamlingen och lyfte fram ”Korgen” som Ulrica Carolina Widströms näst bästa dikt, efter ”Kärleken och Anacreon”.²³⁸ I *Journal för svensk litteratur*, däremot, ansågs den smaklös. Den anonyme recensenten, som verkar höra till den klassicistiska skolan, menade att “en rätt odlad smak hade icke til införande i denna samling gillat denna sång. Det är sant, man läser, och man bör läsa med beundran,

²³⁶ Ibid., sid. 23f resp. 44f.

²³⁷ Ibid., sid. 23f. Dikten återges i sin helhet på sid. 74. För att underlätta förståelsen för en nutida läsare använder jag i min återgivning av dikten genitivformen “hans“ i stället för “dess“.

²³⁸ Osignerad och orubricerad artikel i *Dagligt Allehanda*, nr 130, Stockholm den 11 juni 1800. Att Gjørwell är författaren framgår av brev i Kungliga biblioteket, Ep G 12:4, Brev från Gjørwell (till Gustafva Lindahl 27 juni 1800).

Skaldestycken, som till sitt innehåll äro ojämnförligt mera lättsinniga än denna, men de äga en desto större förtjänst af konsten och qvickheten“.²³⁹

När Atterbom i tidskriften *Phosphoros* 1811 lyfte fram *Erotiska sånger* omnämndes just ”Korgen” som det ”herrligaste stycket i hela samlingen“: ”Detta stycke visar nemligen i fullkomligaste dager denna egna naiva vällustighet, som är menlöshetens och naturens, och som ännu ingen annan Svensk skald förmått uttrycka med denna oefterhärmliga ton.“²⁴⁰

Ingen av dessa recensenter – eller någon annan som i författarinnans samtid kommenterar hennes författarskap – uppfattar något ”allvarligt” budskap i dikten. Ord som ”lättsinnig” och ”naiv vällustighet” visar att man läser enbart ”erotisk lek” i dess innehåll. I den riktningen drar även Björn Juléns tolkning, när han i *Lyrkvännen* 1989 uppmärksammar dikten som ”en av vår litteraturs allra sista rokokodikter“.²⁴¹ Han talar om att dikten förmedlar ”en sorgsen kärlekssaga”, men också om vad han ser som ”kärlekens kroppsliga besegling, den ljuvliga våldtäkten“.²⁴² Den erotiska lockelsen som uttrycks i dikten ser han som en slags gäckande negation av sens moralen. Rokokokaraktern kommer enligt Julén tydligast fram genom ”detta ambivalenta drag av sensuell lockelse och tillkämpad moralism“.²⁴³ I en senare kommentar framhåller han att han haft ”tillkomståret i centrum” när han tolkade dikten och därmed ”förfallit till barockens och rokokons eget språkbruk” när han använde uttrycket ”den ljuvliga våldtäkten”.²⁴⁴

Två feministiska synsätt

Två personer har utifrån feministiska perspektiv kommenterat dikten: Elisabet Hermodsson i förordet till diktantologin *Kvinnors dikt om kärlek*²⁴⁵ och Anne Nilsson i *Lyrkvännen*.²⁴⁶ De gör väsensskilda tolkningar.

Elisabet Hermodsson reflekterar kring varför kvinnors dikter ofta ”speglar [...] manssamhällets bild av kvinnan och kärleken” och konstaterar att ”inte alla kvinnor är feministerna när de börjar skriva, inte alla kvinnliga författare genomskådar den patriarkala kärleksmyten eller skapar en annan av kvinnor utformad kärleksmyt”.²⁴⁷ Det exempel hon anför är Ulrica Carolina Widström som med ”Korgen” får stå för ”troskyldighet och konventionalism”. ”Korgen” ”speglar [...] alltigenom och helt troskyldigt manssamhällets konventionella kärleksbild. Älskaren fångar in den flyende lilla

²³⁹ *Journal för svensk litteratur*, band 3 1799, sid. 731-736. Citatet från sid. 736.

²⁴⁰ *Phosphoros*. Månadsskift. Mars-april 1811, sid. 172f.

²⁴¹ Julén (1989), sid. 219-221.

²⁴² *Ibid.*, sid. 220.

²⁴³ *Ibid.*

²⁴⁴ Julén (1990), sid. 143.

²⁴⁵ Elisabet Hermodsson: *Kvinnors dikt om kärlek* (Stockholm 1978).

²⁴⁶ Anne Nilsson, a.a.

²⁴⁷ Hermodsson. a.a., sid. 12.

kvinnovarelsen och bär henne till tufvan där han tar hennes dygd“.²⁴⁸ I Elisabet Hermodssons läsning blir även andra framställningar av “kvinnofångenskap och mannen som bjudande övermakt“ uttryck för en bristande feminism.²⁴⁹

Anne Nilssons text är skriven tolv år senare som ett direkt svar på Björn Juléns artikel i *Lyrickvänner*. Hon lyfter fram det hot som Alin står för och kritiserar Julén för att läsa texten fragmentariskt och “enbart allegoriskt“. Hon pekar på ”verklighetsbakgrunden då och nu” och menar att man ska ta diktens varning på allvar. “Ulrika Widströms ’moralism’ behöver inte vara sexualfientlig, men den är fientlig mot synen på mannens drift som okontrollerbar“ skriver Anne Nilsson och tillägger att varningen i dikten inte är “av moraliskt slag utan en praktisk slutsats och ett fortfarande hållbart råd om inre och yttre försiktighet.“²⁵⁰ Således är Anne Nilsson den första kritiker som sett ett budskap att ta på allvar i texten. Och det 190 år efter att dikten först publicerades! “Sexuellt tvång“ tycks inte tidigare ha varit en möjlig tanke – inte ens hos Elisabet Hermodsson.

Här vill jag till att börja med gå ett steg bortom diskussionen “tvång“ eller “vällust“ eller “både-och“ och titta på diktens mytologiska hänvisningar.

Floramyten som grundbild

Det finns en tydlig likhet mellan berättelsen i ”Korgen” och Floramyten, samt associationer till andra gestalter i den antika mytologin. Om Ulrica Carolina Widström medvetet gjorde dessa sammankopplingar när hon skrev ”Korgen” är inte det väsentliga här. Med min parallell vill jag snarare peka på en manifestering av värden och bilder som fanns i författarinnans “bagage“. Till rokokon och herdediktningen hörde i hög grad den antika mytologin, och att Ulrica Carolina Widström öste ur denna källa har framgått. Gjörwell försökte, som jag visat tidigare i uppsatsen, styra bort henne från det klassicistiska draget att *personifiera* företeelser med figurer ur mytologin och uppmanade henne att i stället använda svenska ord i sina pastoraler. Hon anpassade sig till detta, men den mytologiska karaktären klär i många dikter i stället dikternas “insida“. Det vill säga, de är ett slags rolldikter där “jaget“ som frammanas uppträder i en roll, eller delar av en roll, ur mytologin. Så är det också hos förebilden Gessner.

Att ett mytologiskt grundmönster finns hos Ulrica Carolina Widströms ”Korgen” är otvivelaktigt, men man kan naturligtvis fråga sig hur man ska värdera detta. Hade den antika mytologin verkligen någon djupare betydelse i 1700-pastoralen? Var den inte bara rekvisita, som behövdes för att legitimera det “poetiska“; bilder som spreds från text till text och vars ursprungliga värde tunnades ut efterhand?

Det är sant att användningen av mytologin inom pastoralen verkar ha präglats av slentrian, men det betyder inte att den var innehållslös – tvärtom. Läser man tidningar från

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Ibid., sid. 13.

²⁵⁰ Anne Nilsson, a.a., sid. 142.

1700-talets slut framstår mytologin i hög grad som idéernas eller det intuitiva tänkandets redskap. Hänvisningarna fanns både i debatt och dikt. Och trots den banalitet som präglade till exempel gessneriaden var genren i högsta grad betydelsebärande – ungefär som dagens populärkultur kan vara det. I populära “banala” genrer ligger lager på lager av bilder eller koder som kan vara så invanda att de knappast märks i samtiden; just genom denna “självklarhet” representerar element i dessa genrer ofta i mycket hög grad kulturella värden och värderingar. Med dessa koder förs synnerligen viktiga samtal, görs viktiga betydelseförskjutningar.

Flora-myten är en slags grundbild för min förståelse av ”Korgen”. Bilden kan sägas operera på flera nivåer i Widströms författarskap. Som representant för sammankopplingen kvinna-natur i en organistisk natursyn, är den en väsentlig del av författarinnans identitet och självförståelse. Också hennes diktvärld hålls ihop av idén om det känslomässiga/erotiska som en naturlig (livskraftig, med naturen sammanhängande) talang, skyddad av gud(ar).

Flora var i den romerska mytologin växtlighetens gudinna.²⁵¹ Innan dess var hon – enligt Publius Ovidius Naso, romaren som nedskrev de muntligt traderade grekiska myterna – en grekisk nymf med namnet Cloris.²⁵² Likt jaget i dikten gick Cloris en majdag ut i naturen. Nymfem fick dock inte vara ifred; någon såg henne, blev förtjust och förföljde henne. “Den förvägne” som uppträder i ”Korgen” är i myten Zephyr, västanvinden. Alin-Zephyr “tar henne” som det brukar heta med en förskönande perifrasis, gör henne till “sin”. Fram till och med våldtäkten följer diktens yttre beskrivning mytens mönster mycket klart, men sedan går bilderna i sär. Zephyr bär iväg med Cloris, gifter sig med henne och gör henne till Flora, den som har makt över allt växande. “Den förvägne” däremot lämnar “jaget” i vanmakt, blommorna ligger “förströdda”, och Ulrica Carolina Widström låter sin dikt sluta med en uppmaning till unga flickor att inte låta sig lura av listen och “faran av en skuggrik lund”.

Filomela och näktergalen

Mytologiska hänvisningar finns även i enskildheter i texten. Näktergalen i tredje strofen är en sådan. Den hör direkt samman med den otillfredsställelse som första versen etablerar och som mycket starkt styr läsningen av dikten som helhet:

I Maj, otålig och allena,
Min korg med blommor fyllde jag,
Min suck, med näktergalens slag,
Flög at i lunden sig förena.

²⁵¹ Hon var föremål för kultartad dyrkan i romersk kultur. Florafester firades årligen i maj tills de gamla kyrkofäderna lyckades stoppa de orgiastiska ritualerna. Detta enligt Walker, a.a., sid. 316.

²⁵² Se Pierre Grimal: *The Dictionary of Classical mythology* (Oxford 1985), sid. 165. En parallell myt

Korgen kan tänkas symbolisera en kärleksgåva, medan maj står för livets vår – ungdomen – och blommorna för friskhet och sinnlighet. Hade syftet varit att bjärt kontrastera det våld som senare skildras och framhäva flickan som “oskyldigt offer“, skulle hon varit lugn och lycklig här i början. Men hon bär på ett missnöje, ett ouppfyllt begär. Vad det är för en otålighet får läsaren bara ana sig till. Ensamhetens tristess? Sexuell otillfredsställelse? Oro för hur livet ska bli?

Hennes suck som manifesterar “svårigheten“ förenar i lunden sig med näktergalen. Sedan antiken har näktergalen använts som en symbol för sång- och diktkonsten, och den hörde till den stående rekvisitan i herdediktningen. Bilden kan ses som sliten och “banal“, utan djupare värde. Men frågan är om den ändå inte är av stort intresse här. Om man översätter näktergalsbilden till klassisk mytologi kan man säga att Filomelas ande finns med den unga flickan, förstärker den betryckta stämningen. Gudasagan om Filomela och Procne, också ur Ovidius galleri,²⁵³ hör inte till de flitigast återberättade i vår kultur, kanske på grund av dess grymhet. Men den var vid liv i 1700-talets tankevärld. Enligt citat som Ruth Nilsson återger i *Kvinnosyn i Sverige* hänvisades till exempel till den i den tidningsdebatt om kvinnans villkor som pågick mot 1700-talets slut.²⁵⁴

Myten handlar om sexuella övergrepp, systerskap och hämnd. Procne, gift med Tereus, ville ha sin syster Filomela på besök och Tereus for för att hämta henne i svärfaderns hus. När han såg Filomelas skönhet fylldes han av ett häftigt begär och på återresan tvingade han henne med sig till en hydda i en skog där han våldtog henne. Förtvivlad, och med hopp om att bli dödad, förklarade Filomela för Tereus att hon inte tänkte skämmas för det som hänt, utan ständigt ropa ut illdådet för världen. Inför detta hot drog han sitt svärd och skar ut hennes tunga, därefter våldförde han sig på henne upprepade gånger innan han låste in henne i hyddan.

Trots att hon berövats sitt språk, sin tunga, lyckades Filomela meddela sig med system, genom att brodera vad som hänt och smugla tyget med hjälp av en vakt. Procne befriade sin syster och de båda tog en grym hämnd på förövaren: Procne slaktade sitt och Tereus enda barn, lagade köttgryta på barnet och serverade sin make. Efter måltiden visade hon sonens avhuggna huvud och förklarade för Tereus vad han hade ätit. Sedan förvandlades de alla till fåglar: Filomela till en näktergal, Procne till en svala och Tereus till en härfågel.

Tolkas symbolen “näktergal“ med hjälp av denna myt har den en tung, grym historia att bära med sig, där våldet är centralt, både mot kvinnans kropp och kvinnans språk. För det första förlorar Filomela sin förmåga att tala, sitt språk – detta på grund av Tereus sexuella begär, styrka och makt, men ytterst på grund av hans feighet. Driver man tolkningen ytterligare ett steg kan den förlorade tungan också sägas stå för en kastrering. Filomela

som Ovidius enligt Grimal refererar till är nordanvinden Boreas bortrövande av Orithyia.

²⁵³ Se t.ex. Publius Ovidius Naso: *Metamorphoses*, översättning till engelska av Frank Justus Miller, Harvard University Press, 2 vol. (Cambridge, Massachusetts 1916) vol. 1, sid. 319-335, eller Michael Grant-John Hazel: *Who's Who in Classical Mythology* (London 1973), sid 386f, uppslagsord “Tereus“.

förlorar sin förmåga till njutning i viktiga avseenden – dels av födan, dels av sexualitetens kanske personligaste uttryck, den djupa kyssen. Läger man sedan till mest välkända symbolbetydelsen, det vill säga “skönsång“, diktkonst, estetisk njutning, uppstår en synnerligen intressant dubbelbild, som kan tolkas som lyriken hänger samman med att kvinnan är tystad, utesluten, kastrerad.

Jag vill inte alls påstå att 1700-talsförfattarna såg en sådan dubbelhet, eller att de såg den på just detta sätt. I näktergalen (som ibland benämndes enbart ”Filomela”) uppfattade de troligen den bestulna oskulden, en skygg liten fågel som har en kvinnlig själ och som bara kan sjunga i skuggan. Hon var naturens egen stämma som sjöng om det förlorade paradiset, hon var pastoralens hyllade oskuld och estetik i ett. Samtidigt fanns och finns mytens hela grymhet som en skuggbild. Och om man i dag läser ”Korgen” med dessa konnotationer aktiva, står det redan i de första stroforna klart att inget är som det ska i “lunden“. Förutom flickans otillfredsställelse – ja, direkt förenat med den – finns ett kulturellt arvegods där kvinnan i begynnelsen har tystats med våld. Denna betryckta suck, som flickan så tungt måste släppa ifrån sig i första strofen, är hennes längtan efter ett språk, en obesvarad sökan efter uttrycksmöjligheter, en fråga till tystnadens tradition.

Landskapets symbolik; mytologiska vatten

Dikten är uppbyggd kring platsangivelser som symboliserar olika tillstånd. *Lunden* som flickan går till, *Alin* som söker på *ängen* och på *kullens höjd*, mötet som sker vid *bäcken*, *där videt växer*. Anne Nilsson har i sin korta text tagit upp betydelsen av dessa platser när det gäller att värdera händelsen som skildras i termer av våldtäkt eller förförelse. Så länge *Alin* befinner sig på *ängen* eller på *kullens höjd* kan diktens unga flicka “skämta med hans bön och hot“. Men när platsen har förändrats blir hon förlägen, tappar sin möjlighet till försvar. “Flickan har inte längre fri sikt som på *ängen* eller *kullen*. *Bäcken* kröker sig bland *viden*, det är *skugga*. [...] *Videsnären* förebådar mannens uttryckligen snärjande armar längre fram i dikten.“²⁵⁵

Mansgestalten är både hotfull och lockande. I mina tankar har han föresvävat som bokstavligen två – den gode *Alin* på *ängen* och på *kullens höjd*, och “den förvägne“ som dyker upp i *skuggan* i *lunden*. Flickan som suckar och känner sig ensam kanske i själva verket ville möta *Alin*? Men hon tvingas möta “den andre“, han som är “öm och trägen“, *Alins* spegelbild i *skuggan*. Mötet sker vid *bäcken* – en plats som både förstärker den barnsliga oskuldsfullheten hos flickan och hennes ambivalens i övergången till ett annat tillstånd. Gaston Bachelard till exempel talar om *bäcken* både som “naturens barnspråk“ och som det ständigt rörliga, föränderliga i livet.²⁵⁶

²⁵⁴ Ruth Nilsson, a.a., sid. 269.

²⁵⁵ Anne Nilsson, a.a., sid. 142.

²⁵⁶ Se Gaston Bachelard: *Vattet och drömmarna. Essä över den materiella fantasin*, övers. Marianne Lind-

Bäcken är på sitt sätt en rest av större mytologiska vatten. Också här finns en viktig nyckel hos Ovidius. Han berättar om en nymf, Arethusa, som stannade för att bada i en flod, på ett ställe där det växte "silvery willows and poplars" på stranden. Ovidius låter henne berätta om sin otillfredsställelse och sitt begär efter vattnet:

I came to the waters edge and first dipped my feet, then I went up to the knees: not satisfied with this, I removed my robes, and hanging the soft garment on a drooping willow, naked I plunged into the waters. And while I beat them, drawing them and gliding in a thousand turns and tossing, I thought I heard a kind of murmur deep in the pool.²⁵⁷

Den som mumlar och skrämmer henne är Alpheus, en flodgud från Elis.²⁵⁸ Arethusa flyr för att undgå våldtäkt, räddas av nätens gudinna in i ett dimmoln, men nymfen svettas så starkt av rädsla för sin förföljare att hon förvandlas till en bäck. I och med det kan hon inte undkomma flodguden; han beblandar sig med henne.

I stort sett samma motiv, fast mera moralistiskt utformat, finns i en av dikterna i Matthew G. Lewis skräckroman *Munken* som Ulrica Carolina översatte 1799, samma år som hon skrev flera dikter till *Erotiska sånger*. Hos Lewis presenteras motivet som en dansk ballad med titeln "Havskungen".²⁵⁹ Den unga Anais "plockade blommor i vassen vid strand"²⁶⁰ när havskungen grips av begär efter henne. Han lurar flickan med sig upp på en förtrollad häst och rider iväg. När de kommer till en bäck simmar hästen ut i vattnet, som till Anais fasa snart förvandlats till en sjö och ett hav.

"Ack", skrek hon förskräckt, "håll för Guds skull igen!
se vattnet runt foten min strömmar!"
"Åh, lita på mig." – "Ack jag litar väl, men
det går över knät – det blir djupare än –"
Han log och gav lösare tömmar.

Flickan drunknar och havskungen skrattar; hon är förenad med vattnet, i hans ägo.

Hos både Ovidius och i Lewis danska ballad gestaltas våldtäkterna genom föreningen med vattnet. Arethusa hos Ovidius har dock ett eget begär efter vattnet, medan Anais med de liljevita händerna har något asexuellt över sig. I den moraliserande balladen är flickan ett offer och ett varnande exempel, lurad "i hedningens våld".

När Ulrica Carolina Widström i "Korgen" varierar detta motiv kring våldförande är det inte en tillfällighet att mötet sker vid vattnet. Eftersom de mytologiska figurerna hos henne fått en mera "realistisk" utformning, gestaltas inte erotikerna genom nedstigande i vattnet och den hotande mansgestalten är inte en flod- eller havsgud utan går som en

ström (Hägersten [1991]), sid. 59 och sid. 29.

²⁵⁷ Ovidius, a.a., sid. 279.

²⁵⁸ Tanken att namnet "Alin" i *Korgen* skulle kunna vara en sammansättning av mytens "Alpheus" och "Elis" är inte helt omöjlig.

²⁵⁹ Se Lewis (1978), sid. 249ff.

²⁶⁰ Ibid., sid. 249f.

vanlig karl på land, men platsen och motivet är i grunden detsamma. Och naturligtvis även vattensymboliken.

Ambivalens och moral

Björn Julén har betonat ambivalensen i ”Korgen” som ytterst betydelsefull, ”kanske diktens [...] egentliga budskap”.²⁶¹ Jag instämmer i detta, men inte i att slutstrofen därför ger uttryck för en ”tillkämpad moralism” som Julén menar. Ambivalensen skapar i stället diktens inre spänning genom att den visar på problemets vidd. Flickan har ett eget (ouppfyllt) begär. Hon gestaltar en sinnlig längtan när hon fyller korgen med blommor. Hon söker sig till bäcken, med all dess löften om förändring, frisk längtan, sinnlighet, tillfredsställelse. Bäckens (mång)dubbla innebörder förstärker upplevelsen av hennes lust som både ”barnslig” och ”på väg mot något”. Det står läsaren fritt att tänka sig att hon som Arethusa klär av sig i skydd av videsnåren för att stiga ner i vattnet; att vattnet är hennes sinnliga eller sexuella ”objekt”. Denna njutning är liksom blomplockandet inom hennes egen kontroll, men när Alin finner henne försvinner ögonblickligen hennes makt. Först drabbas språket, vilket framstår som avgörande. Hon kan inte som vanligt skämta bort hans bön och hot, hon blir förlägen, och det medför att hon varken kan hålla undan honom eller sitt eget bryderi. Både rädsla och upphetsning förkroppsligas (”Jag darrade och kinden glödde/Jag ville fly – han höll mig kvar”), ögonblicket innan han tar över med våld och förströr hennes blommor – tar ifrån henne hennes potens:

Han mig i sina armar snärde,
Och gäckande min gråt belog,
Och sedan grymt den blomman tog,
som gjorde hela korgens värde.

”Här röjes [...] någon skicklighet, at halka undan nödvändigheten, at nämna den sak Förf. menat, och icke dess mindre göra sig för läsare begriplig”, skrev recensenten i *Journal för svensk litteratur*²⁶² – men det var inte våldtäkt han själv som läsare begrep. Det knyter an till frågan om det var associationer till tvång eller till vällust som Ulrica Carolina Widström ville frammana i sin dikt. Ett sätt att få ett svar är att erinra sig det laddade tal som den unga författarinnan skrev 1783, *Tankar öfver Själens Höghet*.²⁶³ Om man läser den parallellt med ”Korgen”, är det omöjligt att inte känna igen ”lastens ifriga tilbedjare” som glömt sin tillhörighet till den gudomliga naturen, som hänger sig åt ”brottsliga nöjen” och förtrycker, trampar och föraktar ”varelser, som äga lika höga känslor med

²⁶¹ Julén (1989), sid. 220.

²⁶² *Journal för svensk litteratur*, band 3, 1799, sid. 730.

²⁶³ Kungliga biblioteket, Vf 102, U.C. Forssberg: Poemer.

dig“.²⁶⁴ Alin begår liksom “lastens ifriga tilbedjare“ ett brott mot den oskyldiga naturen, mot ”den halftöppnade sippans sköte om våren”.

Jämförelsen med *Tankar öfver Själens Höghet* leder också till frågor om ”lösningen”, moralen och tilltalet. I det allegoriska språket i *Tankar öfver Själens Höghet* fanns en lösning, nämligen att människorna (med betoning på män) kunde förändras genom att söka andra ideal. Hon uppmanade sina ”unga likar” att närma sig det gudomliga språket i naturen, att ”läsa på deras lena blad de hänryckande skönheter och det majestätiska VÄRDE” som människan fått genom tillblivelsen. En sådan natur-läsning skulle bokstavligen kunna ändra språket: ”edra ord och skrifter skola icke utmärckas af den flyktiga sjelfklokhet och tjocka mörcker [...]”²⁶⁵

I ”Korgen” finns ingen sådan lösning, ingen hänvisning till ett nytt möjligt språk. Hon vänder sig inte heller som i *Tankar öfver Själens Höghet* mot brottslingarna, utan sens moralen riktas både till och mot unga flickor:

I unga flickor, frukten listen
Och faran af en skuggrik lund;
Ty korg och blommor samma stund
Ni stackare så vådligt misten.²⁶⁶

I hennes översättning av ”Havskungen” heter det:

Ack flickor, ack flickor! Tag varning härav,
att er icke händer detsamma!
Se Anais fann uti böljan sin grav
för att hon i hedningens våld sig gav;
er kan även hända detsamma.²⁶⁷

Den medkänsla och inlevelse i Arethusas öde, som den lyssnande gudinnan Ceres kan visa i Ovidius myt, har ingen motsvarighet i dessa dikter. Inte heller Filomelas och Procnes grymma revansch. Sens moralerna i ”Korgen” och ”Havskungen” följde de diktkonventioner som gällde vid 1700-talets slut, och framhåller ett tänkande som i hög grad gäller än i dag: att en kvinna bara genom sitt varande kan framkalla brott, att hon därför i självförsvar måste hålla sig tillbaka, välja sina vägar noga, disciplinera sina begär. Samtidigt är ”Korgen” som helhet en protest mot detta synsätt. Den rymmer en längtan efter ett annat språk, en annan möjlighet att tänka och att vara.

Broderiet – det dubbla språket

Dikten berättar om en våldtäkt – eller en förförelse som övergår i våldtäkt. Mig veterligt hade ingen kvinna i svensk litteratur tidigare publicerat en dikt med ett sådant motiv –

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Widström (1799), sid. 24.

²⁶⁷ Lewis (1978), sid. 251.

däremot förekommer det i folkliga visor som kan ha kvinnligt upphov. Respekten inför denna pionjärgärning betyder inte att man behöver stanna vid denna tolkningsnivå, eller att man reducerar dikten genom att tolka den allegoriskt – tvärtom. Diktens bilder av kvinna/natur/övergrepp pekar mot djupare lager av utsagor om samma problematik – hur kvinnan/naturen berövas frihet. En nyckel till ett sådant betydelseskikt är just näktergalen/Filomelamyten. Särskilt intressant i detta sammanhang är mytens bild av hur den våldtagna kvinnan, tystad genom manligt övervåld, måste utveckla ett alternativt sätt att meddela sig för att få fram sanningen. Filomela *broderar* sitt öde så att systemen förstår. Överfört till ”Korgen” kan man tänka sig att dikten bär fram ett meddelande med delvis dolda dimensioner. Rösten i dikten talar om något som det inte finns ett språk att tala om.

Den feministiska litteraturforskningen har under de senaste decennierna lyft fram många exempel på sådana dubbla, eller dolda, nivåer i kvinnors texter. Sandra Gilbert och Susan Gubar myntade i *The Madwoman in the Attic* begreppet palimpsester för de dubbla rösterna hos 1800-talets engelska författarinnor.²⁶⁸ En palimpsest är en bild som framträder genom att man skapar på den; när Gilbert och Gubar ”skrapade“ på de goda, harmoniska ytskikten och lät undermeningar och sidomotiv träda fram, fanns raseri och galenskap som ständiga motbilder till de väluppfostrade, behärskade, belevade hjältinnorna. Det som på 1800-talet inte kunde sägas eller ens tänkas tydligt om kvinnans begär vilar under utsagornas yta, inbyggt i gestaltningen.

”Korgen” skrevs i en annan tid och tradition än 1800-talets realistiska romaner. Dikten befinner sig i övergången från klassicism på väg mot en sorts realism, mot ”natur”-alism, men den bär fortfarande mytologins förklädnader och innebörder. Det är i diktens allegorier och underliggande referenser man måste söka dess dubbelheter; dess dolda språk. En sådan ”broderad” dimension, begriplig bara för ”systrar”, finns kring glidningen förförelse-eller-våldtäkt, lek-eller-allvar. Även om karaktären av övergrepp för oss verkar uppenbar, har ju dikten uppenbarligen inte lästs så – inte ens i vår tid. Rokoko-konventionerna har hos många läsare styrt innebörden. Här kan man alltså för det första hävda, vilket jag gjort ovan, att de mytologiska hänvisningarna förstärker allvaret i texten, förstärker framställningen av skeendet som ett *brott*. För det andra: att det är flickans sexuella ambivalens, hennes egen längtan, som ger övergreppet dess verkligt tragiska dimensioner och gör dikten till något mer än en enkel moralitet.

Men det finns en annan dimension av ”det broderade“ budskapet, som är viktigare. Och det är dilemmat kring själva uttrycksmöjligheten – att tala/skriva utan att i djupare mening ha tillgång till redskapet: tungan/språket. Jag vill föreslå att dikten också, på något plan, handlar om det omöjliga i Widströms författarskaps projekt; omöjligheten att hitta en roll där hon från djupet kunde hävda skrivandets begär. För att tala i samma allegoriska anda som författarinnan själv: Bilden av flickan som fyller sin korg med blommor och

²⁶⁸ Sandra M. Gilbert och Susan Gubar: *The Madwoman in the Attic. The woman writer and the nine-*

förlorar dem genom sin maktlöshet, är det inte på sätt och vis vad som händer med Widströms författarskap?

Den diskurs kring "kvinnlig särart" som utvecklades under 1700-talet medförde att kvinnor i någon mån offentligt kunde börja formulera de erfarenheter som följde köns-tillhörigheten. I backspeglarna kan man se hur kvinnorna bröt mark på språkets område, lyfte fram nya motiv, skapade kvinnliga traditioner och särskilda litterära samtal. I detta banbrytande arbete ingick, självfallet, också vanmakt och många misslyckanden.

I någon mån handlar lyrik alltid om att uppfinna ett språk, och många moderna poeter behandlar detta på en metanivå. Men i "Korgen" gäller det ett innehåll som inte tidigare behandlats i litteraturen ur kvinnosynvinkel, och författarinnan representerar både ett kön och en klass som inte "hör hemma" i litteraturen. Språket som ska rymma alla dessa "olitterära" aspekter måste uppfinnas på alla plan, vilket är en omöjlighet. Broderimetaforen – den förstummade som måste meddela sig – kan ses som en bild av kvinnans kamp med språket och med författarrollen: ett skrivande om skrivandet. Gilbert och Gubar lyfter också fram denna metanivå hos de brittiska 1800-talsförfattarinnorna. Den anomali det innebar att vara en "skrivande kvinna" ger upphov till det tysta raseri som vilar under utsagornas yta.

Det återhållna, lakoniska tonfallet i "Korgen" stärker upplevelsen av att dikten "också" talar om något annat, som det inte finns språk för. Nämligen ATT det inte finns ett språk för det som ska berättas. Stumheten, den återhållna tystnaden, är inbyggd från diktens början. Den finns som tidigare sagts redan med i "sucken" som förenar sig med näktergalen, den anas i de "hårda motsättningar" som Björn Julén påpekat ("Jag ville fly – han höll mig kvar").²⁶⁹ Den finns där också i brytningen mellan rokokons lekfullhet och moraliteten. Rösten i dikten tycks sakna ord för det som ska kommuniceras och talar i stället i hög grad med pauser och mellanrum. Den saknar "språkliga" maktmedel. Det är som om dikten drabbas av samma förlägenhet, samma brist på skämt och försvar, som flickan i dikten gör. Så demonstreras diktens samhörighet med den tysta kulturen.

Även de bilder som används har ett samband med hur Ulrica Carolina Widström såg sitt författarskap. I hennes brevväxling med Gjörwell omtalas till exempel dikter som knoppar och blommor. Och de fåtaliga tankar hon uttryckte kring sitt diktande, i handskrifter och i brev, byggde som tidigare framhållits på begrepp som "natur", "oskuld" och "dygd". Den sanna skönheten och sanningen sågs som sprungen ur "naturen", och diktandet var del av denna idealitet.

Flora mister sin makt

Med Floramyten i åminne kan man se hur Ulrica Carolina Widströms författarposition, och de värden den sammanhänger med, leder in i en återvändsgränd. Ty Cloris/Flora

enth-century literary imagination (New Haven/London 1979)

svävar inte bara över "Korgen" utan kan på vissa sätt sägas stå för det kvinnliga särartsideal som formulerades under 1700-talet, och som var högst betydelsefullt för Ulrica Carolina Widström. I tidens idéströmning om kvinnan som Hög Natur hittade den unga författarinnan ett redskap att hävda sig, en skribentmask. Det var knappast någon påklistrad "roll". Under 1700-talet existerade fortfarande en organistisk natursyn.²⁷⁰ Naturen uppfattades som ett besjälat, levande väsen, ytterst som ett mysterium, och vördnaden för naturen innebar att den skulle vårdas på ett respektfullt sätt. Även mytologins symbolvärd ingår som en del av den organistiska natursynen. Floras potens var alltså hög och det gällde inte alls enbart inom skönlitteraturen. Föreställningen om naturen som en kvinnlig födande princip, en organisk Moder Jord gällde i viss mån till exempel naturvetenskapliga arbeten. Exempel på detta ger Gunnar Broberg när han i en essä diskuterar hur mytologin, och framför allt Flora-bilder, gavs stor plats på frontespiser till 1700-talets biologiska eller naturalhistoriska skrifter, och i detta ser bekräftelse på hur stark den organistiska natursynen ännu var på 1700-talet.²⁷¹

I dag står Flora framför allt för Linnés och hans efterföljares arbeten med att kartlägga växtriket. Processen mot denna förändrade innebörd började under 1700-talet. Trots att Linné var biolog präglades hans tänkande i hög grad av mytologin kring naturens kvinnliga princip. Men hos honom blev den mer erotisk än den gamla trygga Moder Jord. Hans Flora gav botaniken erotisk framtoning, menar Broberg.²⁷²

På en mycket intressant bild, frontespisen till *Hortus Cliffortianus* (1737) avbildas Linné som Apollon i färd med att avtäcka gudinnan Flora.²⁷³ Linné/Apollon och Flora med blottade bröst, stelt stirrande i fjärran, uppvaktas av representanter för de olika världsdelarna. Bilden kan illustrera såväl att Flora under 1700-talet var högaktuell som sexualsymbol, som att hon gradvis höll på att mista sin makt. För även om hon är placerad i centrum av bilden på sin tron, är det den vite (vetenskaps)mannen som avtäcker henne som är hjälten och tar kontrollen.

Splittringen mellan natur och kultur

Processen då föreställningen om den kvinnliga naturen undanträngs är inget enhetligt eller klart urskiljbart skeende. Det ser olika ut inom olika samhällsområden. Alkemister, mystiker håller till exempel kvar tänkandet, men reaktionen mot den organistiska natursynen märks på flera olika sätt vid 1700-talets slut.²⁷⁴ Splittringen mellan kultur och natur

²⁶⁹ Julén, a.a., sid. 220.

²⁷⁰ För en översiktlig beskrivning av vad som kännetecknar en organistisk respektive en mekanistisk natursyn, se Gunnar Broberg: "Naturen på bild – några reflexioner utifrån 1700-talsmaterial", i Allwood, Jens m. fl. (red.): *Naturen som symbol* (Stockholm 1983), sid 68f.

²⁷¹ Ibid, sid. 68-81.

²⁷² Ibid., sid. 77.

²⁷³ Bilden återges av Broberg, a.a., sid. 71.

²⁷⁴ Ibid., sid. 79.

blir alltmer påtaglig när 1800-talsindividualismen etablerar sig. Den romantiska hyllningen till "det vilda" är uttryck för att darwinism och liberalism tagit över.²⁷⁵

Att den gradvisa övergången från organistisk till mekanisk eller naturvetenskaplig natursyn också innebär en förändrad kvinno- och kvinnosyn har bland andra Carolyn Merchant hävdats.²⁷⁶ Parallellt med natursynens förändring sker ett skifte från ett samhälle med agrara drag och traditioner till ett borgerligt och industriellt. Upplysningens positiva människosyn och den sökande diskussionen kring "kvinnlighetens särart" förbyttes i manlighetsdyrkan och en mörkare, mer moraliserande människosyn. Det var inte längre bildning och individens sökande som stod i centrum. En ny ordning och nya hierakier upprättades, där kvinnans "natur" och "särart" kom att legitimera en underordnad ställning. Följaktligen förlorade också (det implicerade) påståendet "Jag är natur" sin självhävdande kraft.

När jaget i Ulrica Carolina Widströms "Korgen" utsätts för den "förföriska" våldtäkten och mister sin "flower power", blommorna i sin korg, kan detta ses som en djupare problematisering av naturens/kvinnlighetens villkor. I myten gav, som genom en sorts dualism, vindens övergrepp makt åt Cloris/Flora – i dikten återstår bara skövlad fågling. Lägga märke till hur jaget plötsligt framträder som naturen själv ("mig kyssande på tufvan bar") just i den stund hon fråntas sitt egenvärde, sin integritet och sina sexuella uttrycksmedel (sina blommor).

Från sin berättarposition där hon har sikt över hela händelseförloppet varnar så diktens "jag" andra unga kvinnor. De varnas inte bara för den princip (listen, beräkningen) som kan beröva dem deras rikedom utan även för sin egen frihet ("faran av en skuggrik lund"). Visst är detta fortfarande som Anne Nilsson säger "en praktisk slutsats och ett fortfarande hållbart råd".²⁷⁷ Men det är också ett tragiskt misslyckande att den enda möjliga "lösningen" av situationen blir en patriarkal dubbelbindning: Kvinnan görs medveten om sin maktlöshet, om att hon alltid riskerar övergrepp. Hon tvingas i självförsvar göra övergrepp på sig själv – avstå från försök till frihet. Att ständigt vara medveten om "faran av en skuggrik lund" är att i djupaste mening ha förlorat sin oskuld – att vara utvisad ur paradiset. Därmed talar dikten ett annat språk än flertalet av författarinnans dikter, där paradistillvaron/det arkadiska landskapet utgör en skyddande ram.

Särarten i en ideologisk fälla

Ur dagens perspektiv framstår det som en tragisk ironisk bekräftelse att romantikens främsta förkämpe Atterbom skulle använda just "Korgen" som ett redskap mot Nordenflycht och Lenngren. Hans ideologiserande resonemang visar hur det sökande 1700-tals-tänkandet kring "kvinnlig särart" blivit en ideologisk fälla i det borgerliga 1800-samhäl-

²⁷⁵ Jfr Kenneth Olwig: "Miljö, utvecklingen och naturlandskapet" – några litterära perspektiv", i Allwood, Jens m. fl. (red.): *Naturen som symbol* (Stockholm 1983), sid 50-67, särskilt sid. 60.

²⁷⁶ Carolyn Merchant: *The Death of Nature. Women, Ecology, and the Scientific Revolution* (San Francisco 1980).

let. 1823 hade ett kvinnoideal befästs, som innebar att poeten utan att darra på rösten kunde hävda att han "talade om Qwinnans lynne sådant det är i sitt egna, ursprungliga innersta" och att han "hos detta kön älskar se hellre hjertats, än hjärnans öfwerwikt".²⁷⁸ Nordenflychts bildning passade inte 1800-talets kvinnoideal, inte heller Lenngrens dräpande satir. Med en cirkelmanöver kunde Atterbom samtidigt berömma och förminska dem. Varken Lenngren eller Nordenflycht var nämligen riktiga kvinnor, vilket gjorde dem lätt uträknade, eftersom de samtidigt som kvinnliga författare enbart kunde jämföras med andra kvinnliga författare, och där hade denna påstådda okvinnlighet emot sig.²⁷⁹ När Atterbom så berömmar Ulrica Carolina Widström för hennes "sanna qwinlighet" sker detta med liknelser där författarinnan tycks försvinna in i blomstermetaforik:

Hennes sångmö, späd och blyg som vårsippan, var lätt för blickens hopar undangömd; och liksom rosenknoppen, skördad av en oblid åverkan just i sprickningstimman, hastigare förglöms än den fullt utslagna ros hvars färgspel och vällukt man länge fått njuta, så kunde ock den [...] allsicke hos de flesta läsare påräkna någon waraktig hågkomst.²⁸⁰

Hos Atterbom framstår "naturbarnet" som den enda möjliga poetiska författarrollen för kvinnor. Det säger sig självt att sådan gränssättning snarare förstummade än uppmuntrade tidens möjliga kvinnliga poeter – inklusive Ulrica Carolina Widström.

Samtidigt finns en följdriktighet i att idealiseringen av naturen och av det oskuldfulla jaget – det tänkande som Ulrica Carolina Widström byggde på – inte kunde leda så långt vare sig som litterär estetik eller som samhällets räddning. Att bli "mer och mer natur" måste sluta i tystnad. Det var en utopi som kvävdes av sina egna klichéer. Eller kanske snarare skiftade karaktär, vandrade vidare in i en språklig idealisering av hela den borgerliga livsstilen där kvinnan med samma begrepp – natur, oskuld, dygd – formulerades som passiv familjevarelse.

Det moderna samhället skapade nya myter. En bit in på 1800-talet fanns inte längre någon kulturell gemensam grund för föreställningen om kvinnlighet som Hög Natur, eftersom naturen förlorat sin stolta ställning i förhållande till människorna och förvandlats till något som skulle "utvinnas" och behärskas, det vill säga till ett objekt. Omvandlingen tycks väl sammanfalla med kvinnans tilltagande sociala maktlöshet. Samtidigt blir kvinnobilden allt mer central i konsten. Det verkar vara så att själva uteslutningen från offentliga områden möjliggör en ny estetisering. Kvinnobildens skönhet och utopiska innebörd hos manliga borgerliga författare beror av att kvinnan socialt står utanför. Bilden är formbar, kan användas allegoriskt.²⁸¹ Det är just denna funktion Widström får hos

²⁷⁷ Anne Nilsson, a.a., sid 142.

²⁷⁸ *Svensk Litteratur-Tidning*, nr 29, 1823, sid. 225 resp. nr 28, 1823, sid. 220.

²⁷⁹ *Svensk Litteratur-Tidning*, nr 28-30, 1823.

²⁸⁰ *Svensk Litteratur-Tidning*, nr 29, 1823, sid. 230.

²⁸¹ Jfr Jette Lundbo Levy: *Den dubbla blicken. Om att beskriva kvinnor; Ideologi och estetik i Victoria Benedictssons författarskap*, översättning Ann-Mari Seeberg (Enskede 1982), sid. 114; samt Prokop, a.a.,

Atterbom. Hans framställning av hennes kvinnlighet respektive Lenngrens och Nordenflychts okvinnlighet är ett led i den nya mytologiseringen kring det kvinnliga, men också ett avstamp för hans eget estetiska projekt, där just det något svårgripbara i Widströms författarskap blir ändamålsenligt. Han uppmanar henne att skriva, men romantiserar hennes tystnad.

I den kristligt-borgerliga föreställningsvärld där kvinnan upphöjs som bild, som formbar ängel utan eget språk, skapas också en skuggsida. "Det kvinnliga" blir "det Andra", starkt förknippat med ett "vilt" element, med en syndfull, förbjuden sexualitet. Därmed blir bilden av kvinnan också allt mer sexualiserad, erotiserad i ett samhälle med tilltagande puritansm och kontroll. Hos de författarinnor som framträder några decennier in på 1800-talet, till exempel Sophie von Knorring, är framställningen av erotik och sexualitet betydligt mera kluven och konfliktfylld än den var hos Hedvig Charlotta Nordenflycht och Ulrica Carolina Widström. Att *Erotiska sånger*, som ett försök att tala om det kvinnliga begäret, inte hörde hemma i 1800-talets atmosfär gör till exempel Wieselgren klart med följande ord (inledningsvis med ett citat från Atterbom):

'Hon gjode ingen hemlighet af, att hon valt den vänaste af gudamakterna till sin ledande stjärna.' Så öppenhjertliga äro ej vår tids skaldinnor och vi torde få hoppas, att orsaken ligger i en mer platonisk, kanske stundom mera christlig uppfattning af kärleken, hvilken i sin Catullisk-Nasoniska skepelse hos oss belägges med 'enskild skrift'.²⁸²

sid. 146f.

²⁸² *Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenska män*, Tjugondeandra bandet, Första häftet (Örebro 1855), sid. 180.

Vad rymts i korgen?

Ulrica Carolina Widström (1764-1841) växte som dotter till tjänstefolk upp i omedelbar närhet till hovet. Hon fick därigenom en bildning som var synnerligen ovanlig för en kvinna ur hennes klass. Redan som tonåring började hon skriva dikter. Hon kom i kontakt med tidningsmannen Gjörwell och tidens ledande poetkrets. Gjörwell tycks ha haft stort inflytande på varifrån hon hämtade sin inspiration. Hon debuterade med dikter i Salomon Gessners stil, och genom det fortsatta författarskapet kombineras i hennes dikter rokokklassicistiska och förromantiska element.

Hennes liv som hustru till en violinist och mor till minst fem barn tycks ha präglats av flit och ekonomiska bekymmer. Hon bidrog till familjeförsörjningen genom att arbeta som privatlärare för flickor och arbetade därtill med olika publicistverksamheter: gav ut egna böcker; översatte romaner, pjäser och dikter; dramatiserade texter och planerade tidningsutgivning. På sin ålders höst fick hon stöd av ett par centrala personer ur den nya generationen skrivande kvinnor – Sofie von Knorring och Fredrika Bremer.

Å ena sidan ett kvinnoliv i arbetets och skrivandets tecken – å andra sidan en idealiserad kvinnoidentitet. Dygd, Natur och Oskuld var viktiga begrepp för henne, hämtade ur den kristna upplysningskretsen. Hennes författaridentitet och feministiska grund byggde på föreställningen om kvinnan som Hög Natur, med moderskapet som gåva från naturen och själen från Gud. Det var kan man säga en av tidens möjliga skribentmasker för kvinnor – en mera känslösamt, utopiskt-idealiskt utformad jämfört med "livserfarenhetens skribentmask" som flera andra borgerliga författarinnor utgick från.

Främst skrev hon om kärlek, med en kvinnas röst. Det är kärlekshyllningar i antik anda. Hon beskriver kärleken som en fysisk och erotisk erfarenhet, en erfarenhet som därtill är flyktig och övergående. Den är en "färskvara" som hör ungdomen till. Det är på många sätt en pionjärgärning när Ulrica Carolina Widström talar om erotik ur kvinnosynvinkel. Samtidigt tycks hon ha haft svårt att finna sin litterära röst. Hon försökte skriva som de tongivande poeterna, i skarven mellan klassicism och romantik. Hon prövade olika möjliga litterära tilltal eller positioner. Flera av hennes texter kan ses som omskrivningar med tydliga förebilder. Bäst lyckas Ulrica Carolina Widström med de dikter där det finns ett barn som "tänkt" åhörare, exempelvis i "Fjäriln" och "Korgen". Dessa dikter fungerar just på grund av att hon utgår från en talposition som liknar hennes sociala roll som mor och pedagog.

I "Korgen" finner jag en problematisering av föreställningen om kvinnan som Hög Natur och av den pastorala idyllvärld som författarskapet kan sägas bygga upp. Dikten skildrar en förförelse som övergår i våldtäkt. Jämfört med den idealism som präglar större delen av Ulrica Carolina Widströms diktning innebär redan denna framställning (av erotik med en destruktiv sida) en intressant motbild. Situationen beskrivs med ambivalens, med en dubbelhet som ger den laddning, och som gör att dikten trots sin sens moral blir mer än en moralitet. Dikten har också framst tolkats som "erotisk lek". Följer man de mytologiska ledtrådar som dikten ger, främst myterna om Cloris/Flora och Filomela, förstärks dock våldtäktsbilden tydligt. Med hjälp av myterna kan dikten därtill tolkas som en bild av hur den skrivande kvinnan måste brottas med tystnadens tradition och söka ett alternativt sätt att uttrycka sig inom språket, samt av hur fantasin om den potenta kvinnan, skapad ur en antikt-mytologisk föreställningsvärld, förlorar sin makt.

Detta senare jag i relation till utvecklingen vid övergången till 1800-talet. Upplysningens positiva människosyn och den sökande diskussionen kring begreppet "kvinnlighet" förbyttes gradvis i manlighetsdyrkan och en mörkare, mer moraliserande människosyn. Det var inte längre bildning och individens sökande som stod i centrum. En ny ordning och nya hierakier upprättades. I och med att det liberala borgerliga samhället och den framväxande kapitalismen befästes förlorade också moder Flora sin ställning som symbol. Den organiska natursynen som till stor del präglade 1700-talet byttes mot en instrumentell, utvinnande. Naturen blev en råvara. Och den kvinnlighet, som hämtat självkänsla ur den gudomliga samhörigheten med naturen, förlorade sin potens. Det fanns inte längre något utrymme för att som kvinna se sig själv som Hög Natur. Denna kvinnlighet blir nu istället kulturellt inmutad på ett nytt sätt. Den blir föremål för konsten, den blir litteraturens lockande "objekt" – en konstnärlig råvara för manliga allegorier, medan kvinnorna själva är tysta.

Atterboms hyllning till Ulrica Carolina Widströms "menlöshet" kan sägas illustrera denna problematik. Hon blir upphöjd jämfört med Lenngren och Nordenflycht på grund av sin "kvinnlighet", sin "känsla". För den som tog resonemanget på allvar innebär det en kolossal begränsning av möjliga kvinnliga positioner. Hur vackra ord han än sa om Ulrica Widströms författarskap var det ett beröm som beskar – ett förföriskt sätt att stjäla rosen i författarskapets korg.

Jag ser i Ulrica Carolina Widström en kvinna som kämpade med uttrycken, med rösten, med rollerna – för att finna en plats att säga "jag" utifrån. Hon hade en vacker dröm om vad kvinnligheten kunde innebära och åstadkomma. Hon hade något att säga om erotik och om makt. Och hon hävdade en subjektiv röst, visserligen sprucken, ofärdig, kluven – men ändå. Det är värt respekt.

Källor och litteratur

Otryckt material:

Kungliga biblioteket:

Autografsamling, Sophie von Knorring
Autografsamling, Ulrica Carolina Widström
Ep. B 13 d:1, Brev från Fredrika Bremer
Ep G 7:17, Brev till Gjørwell (från U.C.W. 26 nov. 1787)
Ep G 8:12, Brev från Gjørwell (till U.C.W. 15 nov.1787; till Hr Baron Knut H. Leijon hufvud 4 dec. 1787; samt ett odaterat, utan adressat)
Ep G 8:19, Brev från Gjørwell (till U.C.W. 31 okt. 1797)
Ep G 8:21, Brev från Gjørwell (till U.C.W. 25 juni 1799)
Ep G 12:4, Brev från Gjørwell (till Gustafva Lindahl 24 maj 1799; till U.C.W. 2 nov 1799; till A. D. Hummer 5 maj 1800; till Gustafva Lindahl 27 juni 1800; till Gustafva Lindahl 15 aug. 1800)
Ep. V. 4:22, Brev till Per Adam Wallmark 1812 (från U.C.W., 3 st; från Sven Widström)
Kempes autografsamling, U.C.Widström: Brev till min nådigaste fröken 1818
Vf 102, U.C.Forsberg: Poemer

Riksarkivet:

Hovkanslersexpeditionen CI:22
Skrivelser till Kungl. Maj:t (från hovkanslern), III:74, dat. 1803 18/2
Skrivelser till Kungl. Majt. I, volym 62 (från direktionen över hovkapell och spektakler)
Stafsundsarkivet, autografsamling, volym 45-46.
Statskontoret till Kungl. Maj:t 1812 18/11, vol. 155
Statskontoret till Kungl. Maj:t 1814 20/1, vol. 161

Slottsarkivet:

Personell Hofstat, Hovkontoret, H III: 7-28; 32; 34

Stockholms stadsarkiv:

Borgrätten 1812:598
Hovförsamlingen, C I:3, födelse- och dopböcker
Hovförsamlingen, C I:4, födsloböcker
Hovförsamlingen, F 1, dödböcker.
Kronotaxeringslängd 1802, St Ö 368 r
Mantalslängd 1800, STIÖ 516
Mantalslängd 1810, STIÖ 421
Rättelse i *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Tjugondeandra bandet (Örebro 1855)
Taxeringslängder 1783:114, 1784:104;243, 1785:115;231, 1786:119, 1787:117, 1794:125, 1795:27;47;136, 1796:24

Litteratur:

Ahlmo-Nilsson, Birgitta m. fl. (red.): *Romantikens kvinnor. Studier i det tidiga 1800-talets litteratur* (Johanneshov 1990)

Allwood, Jens m. fl. (red.): *Naturen som symbol* (Stockholm 1983)

Allwood, Jens: "Naturen som metaforfält" i Jens Allwood m.fl. (red.): *Naturen som symbol* (Stockholm 1983), sid. 23-49

Bachelard, Gaston: *Vattet och drömmarna. Essä över den materiella fantasin*, övers. Marianne Lindström (Hägersten [1991])

Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenska män, Tjugondeandra bandet, Första häftet (Örebro 1855)

Borelius, Hilma: "Gessners inflytande på svenska litteraturen", i *Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning*, årgång 22 (1901), sid. 65-80

Borgström, Eva: 'Om jag får be om ölost'. *Kring kvinnliga författares kvinnobilder i svensk romantik* (diss., Göteborg 1991)

Brayer de Saint-Léon, Louise Marguerite Jeanne Madeleine: *Eugenio och Virginia*, anonym översättare (Mariefred 1818)

Broberg, Gunnar: "Naturen på bild – några reflexioner utifrån 1700-talsmaterial", i Allwood, Jens m. fl. (red.): *Naturen som symbol* (Stockholm 1983), sid. 68-81

Butler, Judith: *Gender trouble. Feminism and the Subversion of Identity* (London/New York 1990)

Carlsson, Sten och Rosén, Jerker: *Den svenska historien. 10: Gustav III, en upplyst enväldshärskare* (1968, Stockholm 1979)

Christensson, Jakob: *Lyckoriket. Studier i svensk upplysning* (diss., Stockholm 1996)

Dagligt Allehanda nr 130, 11 juni 1800

Dahlgren, F.A.: *Förteckning öfver Svenska Skådespel uppförda på Stockholms Theatrar 1737-1863 och Kongl. Theatrarnas personal 1773-1863 med flera anteckningar* (Stockholm 1866)

Ducray-Duminil, F. G.: *Victor eller Skogs-Barnet*, fri översättning av Ulrica Carolina Widström, 4 vol. (Stockholm 1803)

Ekenstam, Claes: *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdaning i Sverige 1700-1950* (diss., Hedemora 1993)

Engdahl, Horace: *Den romantiska texten. En essä i nio avsnitt* (1986; Stockholm 1995)

Englund, Peter: *Förflutenhetens landskap. Historiska essäer* (Stockholm 1991)

Foucault, Michel: *Sexualitetens historia. I. Viljan att veta*, översättning av Britta Gröndahl (Stockholm 1980)

Foucault, Michel: "Makt och upplysning" i Mikael Löfgren och Anders Molander (red.): *Postmoderna tider?* (Stockholm 1986), sid. 173-196

Franzén, Frans Mikael: "Levnadsteckning" i *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök* (Stockholm 1840), sid. VII-XIII

Gessner, Salomon: *Idiller*, övers. av Pehr Enbom (Uppsala 1794)

Gilbert, Sandra M. och Gubar, Susan: *The Madwoman in the Attic. The woman writer and the nineteenth-century literary imagination* (New Haven/London 1979)

Gill-Mark, Grace: *Une femme de lettres au XVIIIe siècle, Anne-Marie du Boccage*, Bibliothèque de la revue de littérature comparée, tome XLI (Paris 1927)

- Grant, Michael och Hazel, John: *Who's Who in Classical Mythology* (London 1973)
- Grimal, Pierre: *The Dictionary of Classical mythology* (Oxford 1985)
- Gustafsson, Lars: "Från klassicistisk till romantisk 'känslöestetik'. Kring diskussionen om ett litteraturhistoriskt periodiseringsproblem", i *Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning*, årgång 87 (1966), sid. 24-34
- Hammarsköld, Lorenzo: *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar*, 2 vol. (Stockholm 1818-1819)
- Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok V 1795-1796*, översatt och redigerad av Cecilia af Klercker (Stockholm 1923)
- Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok VI 1797-1799*, översatt och redigerad av Cecilia af Klercker (Stockholm 1927)
- Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok VII 1800-1806*, översatt och redigerad av Cecilia af Klercker (Stockholm 1936)
- Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok VIII 1807-1811*, översatt och redigerad av Cecilia af Klercker (Stockholm 1939)
- Hermodsson, Elisabet: *Kvinnors dikt om kärlek* (Stockholm 1978)
- Hättner Aurelius, Eva: *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer* (diss., Lund 1996)
- Journal för svensk litteratur*, Band 3 1799
- Julén, Björn: "Ulrika Widström", i *Lyriskvänner* nr 5 1989, sid. 219-221
- Julén, Björn: "Replik", i *Lyriskvänner* nr 3 1990, sid. 143
- Lamm, Martin: *Upplysningstidens romantik. Den mystisk-sentimentala strömningen i svensk litteratur* 2 vol. (1918-20; 1963; faksimilutgåva Enskede u.å.), vol. 1
- Lamm, Martin: "Huvudriktningarna inom sjuttonhundratalets estetik" i *Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm* (Helsingfors och Stockholm 1919), sid. 204-220.
- Laqueur, Thomas: *Om könens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*, översättning Öjevind Lång (Stockholm 1994)
- Lénström, Carl Julius: "Karakteristik" i *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök* (Stockholm 1840), sid. XIV-XXIV
- Lénström, Carl Julius: *Svenska poesins historia*, 2 vol. (Örebro 1839-40)
- Lewan, Bengt: *Med dygden som vapen. Kring begreppet dygd i svensk 1700-talsdebatt* (Stockholm 1985)
- Lewis, Matthew Gregory: *The monk*, 2 vol. (Dublin 1808)
- Lewis, Matthew Gregory: *Munken*, 4 vol., anonymt övers. av Ulrica Carolina Widström och Herman Anders Kullberg (Stockholm 1800-1804)
- Lewis, Matthew Gregory: *Munken* (Stockholm 1978)

- Lindmark, Daniel: *Uppfostran, undervisning, upplysning. Linjer i Svensk folkundervisning före folkskolan* (diss., Umeå 1995)
- Ljunggren, Gustaf: *Svenska Vitterhetens Häfder efter Gustaf III:s död*, 5 vol. (Lund 1873-1881), vol. 1-3.
- Lundbo Levy, Jette: *Den dubbla blicken. Om att beskriva kvinnor, ideologi och estetik i Victoria Benedictssons författarskap* (Enskede 1982)
- Lundwall, Sam J.: "Inledning" i Lewis, Matthew Gregory: *Munken* (Stockholm 1978)
- Mai, Anne-Marie: "Den förklädda sanningen. 1700-talets litterära iscensättning av kvinnor", i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria, Band 1: I Guds namn*, huvudredaktör Elisabeth Møller Jensen (Höganäs 1993), sid 350-356
- Mariestads weckoblad* nr 10, 1841
- Merchant, Carolyn: *The Death of Nature. Women, Ecology, and the Scientific Revolution* (San Fransisco 1980)
- Mellin, G.H.: *Sveriges store män, snillen, statsmän, hjeltar och fosterlandsvänner samt Märkvärdigaste fruntimmer* (Stockholm 1849)
- Nordisk kvinnolitteraturhistoria, Band 1: I Guds namn*, huvudredaktör Elisabeth Møller Jensen (Höganäs 1993).
- Nationalencyklopedin*, första bandet (Höganäs 1989); femte bandet (Höganäs 1991); sjunde bandet (Höganäs 1992); sextonde bandet (Höganäs 1995)
- Nelson, Barbro: *Sophie von Knorring – en svensk författarinna's liv och dikt* (Stockholm 1927)
- Nilsson, Anne: "Ulrika Widström", i *Lyriskvänner* nr 3 1990, sid. 141-142
- Nilsson, Ruth: *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren* (diss., Lund 1973)
- Nyström, Marianne: *Lovisa Bellman född Grönlund – en bok om Carl Michael Bellmans hustru* (Stockholm 1995)
- Ohrlander; Kajsa: "Föräldraskapet som samhällsuppdrag", i Tomas Englund (red.): *Politik och socialisation. Nyare strömningar i pedagogikhistorisk forskning*, Pedagogisk forskning i Uppsala 93 (Uppsala 1990), sid. 297-319
- Olsson, Anders: *Den okända texten. En essä om tolkningsteori från kyrkofäderna till Derrida* (Stockholm 1987)
- Olwig, Kenneth: "Miljö, utvecklingen och naturlandskapet – några litterära perspektiv", i Allwood, Jens m. fl. (red.): *Naturen som symbol* (Stockholm 1983), sid 50-67
- Ovidius Naso, Publius: *Metamorphoses*, översättning till engelska av Frank Justus Miller, Harvard University Press, 2 vol. (Cambridge, Massachusetts 1916)
- Phosphoros*. Månadsskift. September 1810
- Phosphoros*. Månadsskift. Mars-april 1811

Prokop, Ulrike: *Kvinnors livssammanhang. Begränsade strategier och omåttliga önskingar*, översättning Gudrun Utas (Stockholm 1981)

Sedgwick, Eve Kosofsky: *Tendencies* (London 1994)

Stockholms-Posten nr 118 1788

Svenskt Biografiskt Lexikon, Ny följd, Tionde bandet (Stockholm 1907)

Svenskt Boklexikon 1830-1865, 2 vol. (Uppsala 1961)

Svenskt Litteraturllexikon (andra utvidgade upplagan, Lund 1970)

Svensk Litteratur-Tidning, nr 28, 29, 30 1823

Thorild, Thomas: *Om Qvinnokönets naturliga höghet* (Köpenhamn 1793)

Töllborn, Göran: "Ulrika Widström – ett minnesporträtt", i *Tidning för Skaraborgs Län*, 24 december 1990. Artikeln har även publicerats i *Föreningen för Västgötalitteratur*, Meddelande nr 1, 1991.

Walker, Barbara G.: *The woman's encyclopedia of myths and secrets* (San Fransisco 1983)

Warholm, Joh. W.: *Skara stifts herdaminne*, 2 delar (Mariestad 1871; nyutgåva faksimil, 1 vol., 1984)

Widström, Ulrica Carolina [sign. U.C.W.]: *Erotiska sånger* (Stockholm 1799).

Widström, Ulrica Carolina [anon.]: *Dalkarlarne* (Stockholm 1800)

Widström, Ulrica Carolina: *Höstaftnarne. Fruntimmerna tillegnade* (Stockholm 1811)

Widström, Ulrica Carolina: *Ulrika C. Widströms Samlade Witterhetsförsök*, utgivna av C.J. Lénström (Stockholm 1840)

Övriga källor:

Britannica Online, "John Locke: Locke's philosophy", på webadress:
<<http://www.eb.com:180/cgi-bin/g?DocF=macro/5003/83/0.html>> [Accessed 20 January 1998]

Intervju med Göran Töllborn 3 april 1998

KORGEN

I Maj, otålig och allena,
Min korg med blommor fyllde jag,
Min suck, med nakna galens slag,
Flög att i lunden sig förena.

Alin på ängen fåfängt sökte,
På kullens höjd, och fann mig ej,
Men den förvägne mötte mej
Där bäcken sig bland Viden krökte.

Ett år han följt mig, öm och trägen:
Jag skämtat med hans bön och hot;
Men nu han, störtad till min fot,
Fann mig i skuggan så förlägen.

Jag darrade och kinden glödde,
Jag ville fly – han höll mig kvar,
Mig kyssande på tufvan bar,
Och mina blommor der förströdde.

Han mig i sina armar snärde,
Och gäckande min gråt belog,
Och sedan grymt den blomman tog,
Som gjorde hela korgens värde.

I unga flickor, frukten listen
Och faran af en skuggrik lund;
Ty korg och blommor samma stund
Ni stackare så vådligt misten.

Ur *Erotiska sånger* av U.C.W. (Stockholm 1799), sid.23f